

Sosiologian laitos
Helsingin yliopisto
Helsinki

Arja Haapakorpi

**Sulkeuman ja neuvottelun ehdoilla – asiantuntija-aseman
rakentuminen työelämässä**

Esitetään Helsingin yliopiston valtiotieteellisen tiedekunnan
tiedekuntaneuvoston luvalla julkisesti tarkastettavaksi Helsingin yliopiston
päärakennuksessa Auditorium XV:ssä 18.12.2009 kello 12.00.

ISBN 978-952-92-6239-7 (nid.)
ISBN 978-952-10-5797-7 (PDF)

Helsinki
2009

ABSTRACT

Closure and negotiation – constructing professional position in working life

The aim of the thesis is to analyse how professional positions are constructed in working life. A professional position refers to a formal professional membership, but also to a position at a work site. Formal jurisdiction provides resources for supporting a position, but the relations, practices and processes at the work site strongly shape it as well. Professional membership includes two gates: obtaining a professional diploma and access to a professional post.

The concept of a professional position is based on two sub-concepts: legitimation and authority. Legitimation is society-level jurisdiction over professioning. Legitimation can be claimed in legislation, in the public space and the media, and at the work site. Authority requires constructing professional work territories and practicing authority in work-related decision making processes.

The thesis is based on five articles which deal with the following topics: gendered professional careers; organising professional work; the impact of the social and cultural backgrounds when striving for professional positions; and models of research work. The articles represent two types of sociological research: the structural approach with quantitative methodology and the approach of micro-social analysis with qualitative methodology. The first approach was suitable for analyzing professional career formation and its social and ethnic conditions. The second approach has been applied in the articles dealing with the organization of professional work and models of research work. I have combined and analysed the results of these studies under the theoretical frame of the professional position in working life.

Legislation is the most powerful form of legitimation. Professional membership is strongly regulated in disciplines where a degree requirement is defined by law. In addition, closures related to social conditions still affect professional positions, but their character is loose and changing. The closures related to social conditions are based on many mutually overlapping principles: social, cultural and ethnic backgrounds and gender. Despite the closures, professional experts have to negotiate their positions, particularly when the situation in the work sites and society changes. Professional authority is reinforced at the organizational level by legislation; when the institutional status of a public sector professional organization is defined by law, it reinforces the professional position of the employees. In the business line of new media, the employees need to negotiate with the management, other professional groups and clients when striving for reinforce their professional position.

TIIVISTELMÄ

Tutkin artikkeliväitöskirjassani asiantuntija-aseman rakentumista työelämässä. Kiinnostukseni kohteena on pääsy asiantuntijakentälle ja asiantuntija-aseman muotoutuminen työpaikkatasolla ja lähestyn tutkimusongelmaa kahden käsitteen kautta: legitimaation ja auktoriteetin. Legitimaatio on asiantuntijajärjestelmän kautta toteutuva yhteiskuntatason valtuutus asiantuntijakentälle, kun taas auktoriteetti tarkoittaa työpaikkatasolla rakentuvaa asiantuntija-asemaa, jonka ulottuvuuksia ovat reviirit ja määrittelyvalta työhön. Asiantuntijajäsenyyttä säätelevät asiantuntijajärjestelmään liittyvän koulutuksellisen sulkeuman lisäksi sosiaaliseen taustaan liittyvät ehdot. Työpaikkatason asemaa muotoilevat myös työorganisaatioon ja sen toimintaympäristöön liittyvät ehdot.

Viisi empiiristä artikkeliani ovat jakautuneet kahteen erilaista sosiologista tutkimusperinnettä edustavaan tyyppiin: työmarkkinoiden ja yhteiskunnan rakenteita tarkastelemaan tutkimukseen ja mikrososiaalisen tason näkökulmaan perustuvaan organisaatiotutkimukseen. Rakennesosiologiseen perinteeseen kuuluvat artikkelini käsittelevät asiantuntijaurien sukupuolittumista ja sosiaalisen, kulttuurisen ja etnisen taustan merkitystä asiantuntija-asemiin sijoittumiselle. Mikrososiaalisen tason tarkastelunäkökulmaan perustuvissa artikkeleissani olen tutkinut asiantuntijoiden työn organisointia työpaikkatasolla.

Asiantuntija-aseman rakentamista tukevat edelleen asiantuntijajärjestelmään liittyvät sulkeumat, mutta asiantuntijoiden on käytävä jatkuvasti neuvotteluita asemastaan asiantuntijakentällä yhteiskunnan ja työmarkkinoiden muutoksessa. Keskeinen tulokseni on sulkeuman luonnetta ja muotoa koskeva tulkinta: sulkeuma on pysyvä, mutta muodoltaan muuttuva ja huokoinen asiantuntijalegitimiteettiä järjestävä käytäntö. Yksilöiden pääsyä asiantuntijakentälle ehdollistavat sosiaaliset ehdot: sosiaalisen, kulttuurisen ja etnisen taustan sekä sukupuolen merkitys toteutuu kuitenkin yhdistelminä alakohtaisesti ja osin tilannekohtaisesti.

Lainsäädäntö vahvistaa julkisen sektorin asiantuntijatyötä myös organisaatioiden asiantuntija-aseman määrittelyiden kautta ja samalla se järjestee organisaatioiden keskinäistä työnjakoa ja reviireitä. Uusilla, markkinoiden ehdoilla toimivilla asiantuntija-aloilla asiantuntijavaltuutus rakentuu löyhemmin ja edellyttää kentän kaikkien intressitahojen hyväksymistä. Uusillakin asiantuntija-aloilla legitimaatiota kuitenkin argumentoidaan perinteisillä tavoilla eli vakiintuneisiin tieteenaloihin vetoamalla, sillä ne ovat kaikkien tunnustettavissa ja tunnustettavissa.

ESIPUHE

Väitöskirjaan asti johtanut kiinnostukseni työelämän kysymyksiin heräsi varhain. Työskentelin 1970-luvulla 16-vuotiaana eräässä valtion virastossa toimistoapulaisena, jolloin työn tekemisen ja työorganisaatioiden kulttuuri oli varsin erilainen kuin nykypäivänä. Kärjistetysti kuvailen valtion virastossa työtä piti säästellä siten, että sitä riittäisi koko loppuviikoksi, kun nykyisin työaika pitää pantata, että se riittää edes välttämättömiin työtehtäviin. 16-vuotiaan pohdintani keskittyi kontrollin ja työn tekemisen esittämisen muotojen ihmettelyyn, sillä huolimatta tehtävien vähyydestä konttorin tuli näyttäytyä totisena työn tekemisen areenana. Jos töitä ei ollut, luettiin Viralliset ilmoitukset – lehtistä, samaa numeroa jopa pari kertaa, jos töitä ei edelleenkään ollut ilmaantunut.

Kypsään ikään päästyäni suhteeni työelämän kysymyksiin on professionalisoitunut ja teemat täsmentyneet, mutta yhä samat aihealueet - kontrolli ja työtä koskevat jäsenykset - ovat kiinnostukseni kohteena.

Väitöskirjani on ollut pitkä prosessi ja artikkelieni myötä olen perehtynyt erilaisiin asiantuntijuutta koskeviin kysymyksiin ja aihealueisiin. Tutkimukseni ulottuu profesio- ja asiantuntijatutkimuksen, työelämän ja organisaatiotutkimuksen ja joiltain osin myös koulutussosiologian teemoihin. Monien erilaisten tutkimusteorioiden ja –teemojen parissa työskentely on ollut vaativaa. Kukin tutkimusalue on oma maailmansa terminologioineen, menetelmineen ja kumuloituvine tutkimustuloksineen ja –tulkintoineen. Eri tutkimusalueista on rakentunut oivallinen näköalapaikka, josta olen voinut tarkastella laajasti asiantuntijuuteen, koulutukseen ja työelämään liittyviä teemoja.

Kiitän kaikkia työtäni edistäneitä henkilöitä. Erityisen kiitoksen ansaitsevat työtäni viimeisenä vuoden aikana ohjannut dosentti Sirpa Wrede ja professori Marja Alestalo-Häyrinen, joiden kanssa olemme käyneet monet mielenkiintoiset keskustelut asiantuntijuudesta ja työelämästä. Väitöskirjani esitarkastajia professorit Anne Kovalaista ja Päivi Korvajärveä kiitän paneutuneesta otteesta ja hyvistä kommentteista. Kiitän Työsuojelurahastoa ja Emil Aaltosen säätiötä taloudellisesta tuesta.

Arja Haapakorpi

SULKEUMAN JA NEUVOTTELUN EHDOKSILLA – ASiantuntija-ASEMAN RAKENTUMINEN TYÖELÄMÄSSÄ

Sisällys

ABSTRACT	3
TIIVISTELMÄ	4
ESIPUHE	5
ALKUPERÄISET ARTIKKELIT	8
1. JOHDANTO	9
1.1 Asiantuntijuuden muutos työmarkkinoilla	9
1.2 Analyysini tavoite, käsitteellinen kehys ja rakenne	10
2. KRIITISESTÄ PROFESSIOTUTKIMUKSESTA ASiantuntijatutkimukseen	12
2.1 Kriittisen professiotutkimuksen tausta ja vaiheet	13
2.2 Asiantuntijuustutkimus kulttuuristen käytäntöjen analyysinä	16
2.3 Professio- ja asiantuntijuustutkimus Suomessa	17
2.4 Professio- ja asiantuntijuustutkimuksen yhteennivominen	21
3. TUTKIMUKSEN TARKOITUS, TUTKIMUSONGELMA, KÄSITTEELLINEN KEHYS JA TUTKIMUSKYSYMYKSET	24
3.1 Tutkimuksen tarkoitus	24
3.2 Asiantuntijajärjestelmä asiantuntija-aseman kehiksenä	25
3.3 Tutkimusongelma ja tutkimuskysymykset	27
4. ARTIKKELIT: TUTKIMUSAINIESTOT, MENETELMÄT JA TULKINTAKEHITYKSET	32

4.1 Tulkintakehykset: Bourdieu ja Foucault vallan teoreetikoina	35
5. TULOKSET: NEUVOTELTAVAN ASiantuntijuuden JA SULKEUMIEN RINNAKKAISUUS	42
5.1 Tutkimuksen kohteena olleiden ammattiryhmien sijainti asiantuntijakentässä.	42
5.2 Sulkeuman huokoisuus.	44
5.3 Lainsäädäntö ja markkinaehtoisuus aseman rakentamisen kehyksinä työpaikkatasolla	51
6. YHTEENVETO JA LOPPUSANAT	59
LÄHDELUETTELO	61
ARTIKKELIT	
I Early Careers of Professionals in Finland. International Journal of Contemporary So- ciology Vol 39, No. 1, April 2002.	
II Realisoituuko koulutusoptimismi työmarkkinoilla? Korkeakoulutus, sosiaalinen tausta ja urakehitys. Kasvatus 3/98, 1998.	
III Työvoimapula ja etnospesifit työmarkkinat – miten edistää korkeakoulutettujen maahanmuuttajien ammatillista sijoittumista? Työelämän tutkimus 3/2007.	
IV Hallinnointi ja sen rajat – työn organisointi uusmediayrityksessä. Sosiologia 4/2004.	
V Tutkimusdynamikka sektoritutkimuksessa ja yliopistossa – tapaustutkimuksena ka- lataloustutkimus. Työelämän tutkimus 1/2006.	

ALKUPERÄISET ARTIKKELIT

I Early Careers of Professionals in Finland. *International Journal of Contemporary Sociology* Vol 39, No. 1, April 2002.

II Realisoituuko koulutusoptimismi työmarkkinoilla? *Korkeakoulutus, sosiaalinen tausta ja urakehitys. Kasvatus* 3/98, 1998.

III Työvoimapula ja etnospesifit työmarkkinat – miten edistää korkeakoulutettujen maahanmuuttajien ammatillista sijoittumista? *Työelämän tutkimus* 3/2007.

IV Hallinnointi ja sen rajat – työn organisointi uusmediayrityksessä. *Sosiologia* 4/2004.

V Tutkimusdynamiikka sektoritutkimuksessa ja yliopistossa – tapaustutkimuksena kalataloustutkimus. *Työelämän tutkimus* 1/2006.

SULKEUMAN JA NEUVOTTELUN EHDOKKAILLA – ASiantuntija-ASEMAN RAKENTUMINEN TYÖELÄMÄSSÄ

1. JOHDANTO

1.1 Asiantuntijuuden muutos työmarkkinoilla

Asiantuntemukselle perustuvien ammattien määrä on kasvanut ja asiantuntijatyö laajentunut Suomessa yhteiskunnan modernisoituessa. Ensimmäisen varsinaisen asiantuntijatyön laajentumisen toi tullessaan hyvinvointivaltion synty 1950-luvulta lähtien, jolloin akateemista työvoimaa edellyttävät hyvinvointipalvelut alkoivat kasvaa. Sosiologisessa tutkimuksessa hyvinvointivaltion asiantuntijoita – sosiaali- ja terveydenhuollon, opetuksen ja lainsäädännön alan asiantuntija-ammattiryhmiä - on kutsuttu termillä *professio*, millä on viitattu niiden lainsäädännöllisesti suojeltuun asemaan työmarkkinoilla.

Yhteiskunnan, työelämän ja koulutuspolitiikan muutosten myötä asiantuntemukseen perustuva työ on viime vuosikymmenien aikana yleistynyt ja tunkeutunut kaikille elämäntilanteille. Vaurastuminen, teknologian kehitys, tuotannon tehostuminen ja koulutustarjonnan laajentuminen ovat lisänneet mahdollisuuksia asiantuntijatyön hyödyntämiseen ja asiantuntijatyöntekijöiden määrän lisäämiseen. Asiantuntemus on arkipäiväistynyt työelämässä: uusia asiantuntijaryhmiä on syntynyt työmarkkinoilla ja erikoistumisen kautta on syntynyt asiantuntija-ammattien alaryhmiä (Giddens 1995). Uusien tai ”asiantuntijoistuvien” ammattiryhmien synty on liittynyt moniin yhteiskunnan ja työmarkkinoiden prosesseihin. Ensinnäkin uusille aloille, esimerkiksi tieto- ja viestintäteknologia-alalle (ICT-alaan) on syntynyt uusia ammatteja tai toimenkuvia. Toiseksi joidenkin ammattiryhmien tehtäväkentät tai niihin tarvittava osaaminen on järjestetty uudella tavalla. Koulutuksen laajentuminen on tuonut muassaan asiantuntemuksen vaatimuksen myös sellaisiin tehtäviin, joiden ammattitaitovaatimukset ovat aikaisemmin olleet verrattain matalat. Esimerkiksi vanhusten kotihoidossa painotetaan terveydenhoitoon liittyvää koulutusta aikaisemman kodinhoidollisen koulutuksen sijasta (Haapakorpi & Haapola 2008, 34-35).

Aikaisemmassa sosiologisessa tutkimuksessa professioiden on havaittu pyrkivän vahvistamaan asemaansa suhteessa muuttuvaan yhteiskuntaan ja työmarkkinoihin: ne ovat vedonneet koulutukseen tai tutkintoihin tiettyihin työelämän arvostettuihin tehtäviin ja autonomisiin asemiin pätevöittäjinä ja siten suojautuneet kilpailulta (ks. esim. Abbott 1988, 1-20, 60-66). Asiantuntijaryhmien toimintaa on tarkasteltu sulkeumapyrkimysten näkökulmasta ja professionaalisten asemien rakentamista keskiluokan projektina (ks. Johnson 1972, Konttinen 1991, Kivinen 1989).

Viime vuosikymmen aikana asiantuntijuutta koskevassa tutkimuksessa kiinnostuksen kohteena on ollut asiantuntijatyön luonne ja kontrolli ja niihin liittyvät yhteiskunnan ja työelämän muutokset. Sosiologisen tutkimuksen piirissä on väitetty, että asian-

tuntijapositioneja ei säädellä aikaisempaan tapaan tiukkojen sulkeumien¹ kautta ja että asiantuntijatyön yleistyessä sen kontrolliin ja määrittelyyn osallistuvat myös työorganisaatioiden johto, asiakkaat ja kansalaiset. Kyseisen väitteen mukaan asiantuntijuus perustuu neuvotteluihin eikä professionaaliseen sulkeumaan, sillä asiantuntijat eivät voi enää argumentoida asemaansa julkisen vallan kautta toteutettavilla määrittelyillä ja jäsenyyden säätelyllä. Niiden on saavutettava asemansa asiakkaiden, kansalaisten, muiden ammattiryhmien ja työnantajien kanssa käytävien neuvotteluiden kautta. Asiakkaiden ja kansalaisten asemaa tässä asetelmassa vahvistaa asiantuntemuksen yleistyminen ja arkipäiväistyminen. Neuvottelut ovat luonteelta jatkuvia, sillä työelämän ja yhteiskunnallisten tilanteiden muuttuessa asemaa tarkistetaan. (ks. esim. Giddens 1995, 121-128, Eräsaari 2002). Neuvoteltavan tai avoimen asiantuntijuuden teesin ajatusta noudattaen asiantuntijajäsenyyden säätelyn pohja heikentyisi ja kenttä avautuisi kilpailulle.

Neuvoteltavaa tai avointa asiantuntijuutta koskeva käsitys saa tukea yhteiskunnallisesta todellisuudesta, sillä uusien asiantuntijaryhmien asema näyttää muuttuvan työmarkkinoiden tilanteiden mukaan nopeastikin eikä jäsenyyttä ja tehtäviä rajata säädöksin. Työelämän tutkimus on tuottanut asiantuntijoiden aseman heikentymistä osoittavia tuloksia (Siltala 2004, 433-438; Lehto 2007). Aseman säätelyn heikentyminen ei kuitenkaan ole lineaarista ja kaikkia ryhmiä koskevaa; esimerkiksi lääkäreiden ja juristien työtä ja toimimista näissä tehtävissä koskevat lakiin perustuvat määrittelyt ovat yhä varsin tiukkoja. Asiantuntijoiden aseman muutosta koskevassa keskustelussa väite suuresta muutoksesta on kiinnostava, sillä sosiaalinen todellisuus ei normaalioloissa muutu kovin rajusti.

1.2 Analyysin tavoite, käsitteellinen kehys ja rakenne

Tutkin väitöskirjassani asiantuntija-aseman sosiaalista rakentumista suomalaisessa työelämässä. Kiinnostukseni kohteena on aseman muutos eli missä määrin väite avoimesta tai neuvoteltavasta asiantuntijuudesta – sulkeumien purkautumisesta ja aseman rakentumisesta neuvotteluiden perusteella - pitää paikkansa. Tutkin asiantuntija-asemaa jäsenyytenä asiantuntijajärjestelmään ja asiantuntijoiden asemana työpaikoilla. Asiantuntijajäsenyys koskee ensinnäkin muodollista jäsenyyttä eli tutkintoa tai vastaavaa asiantuntijajärjestelmään kuulumisen osoittajaa. Toiseksi tarkastelen pääsyä asiantuntijakentälle eli asiantuntijatehtäviin sijoittumista, sillä tutkinto ei vielä takaa pääsyä kentälle. Jäsenyyttä tarkastelen sen sosiaalisten ehtojen eli yksilöiden sosiaalisesti määrittyvien ominaisuuksien kautta, sillä ne säätelevät tai suuntaavat jäsenyyttä. Työpaikkatasolla rakentuvaa asiantuntija-asemaa tarkastelen organisaation ja sen toimintaympäristön kehityksessä.

Asiantuntijoiden asema työpaikalla rakentuu asiantuntijajäsenyyden, mutta myös työpaikkatason muiden suhteiden, prosessien ja käytäntöjen perustalta. Asiantuntija-

¹ Sulkeuma ei ole suomenkielisenä terminä kovin onnistunut, sillä se on säilyttäen liian ehdoton. Se on käännös weberiläisestä ”closure” – termistä, joka luonteeltaan paikallisiin tai teemakohtaisiin sosiaalisiin ehtoihin liittyvä. Käytän sulkeuma-käännöstä, koska closure-käsitteelle ei ole muuta luontevaa suomenkielistä vastinetta.

aseman määrittelyminen sekä jäsenyytenä että työpaikkatason asemana on sosiologisesti perusteltua, koska kyse on laajasta yhteiskunnallisesta tutkimusongelmasta. Toiseksi se on perusteltua tutkimukseni lähtökohtana olevan väitteen todentamisen näkökulmasta, sillä asiantuntija-aseman muutosta tulee sosiologisessa tutkimusperinteessä tarkastella usealla tasolla. Olen hyödyntänyt Andrew Abbottin (Abbott 1988) ideaa ja käsitekehikkoa tutkimusongelmani jäsentämisessä ja analyysikehyksen rakentamisessa, sillä hänen lähestymistapaansa voidaan soveltaa sekä yhteiskuntatasolla asiantuntijajäsenyyksiä analysoidessa että työorganisaatiotason prosessien tutkittaessa. Muodollisen asiantuntijavaltuutuksen ja työpaikalla käytävän neuvottelun suhdetta pohtiva näkökulma antaa välineitä analysoida asiantuntija-aseman rakentumista yhteiskuntatason ja mikrososiaalisen tason vuorovaikutuksellisenä ja muuttuvana suhteena.

Kaikki artikkelini tarkastelevat kysymystä asiantuntija-asemasta huolimatta niiden erilaisista teemoista. Näitä teemoja ovat urakehitys, asiantuntijaurien sukupuolittuminen, sosiaalisen ja kulttuurisen taustan merkitys asiantuntija-asemiin sijoittumisessa, asiantuntija-aseman kehittyminen työn organisoinnin kehyksessä ja tutkimustyön dynamiikka ja organisointi. Artikkelini voidaan kategorisoida karkeasti kahteen tutkimustyyppiin. Olen ensinnäkin tutkinut asiantuntija-aseman rakentumista työmarkkinoiden ja yhteiskunnan rakenteissa. Toiseksi olen tutkinut asemien kehittymistä työorganisaatiotasolla. Eri tutkimustyyppisiä edustavat artikkelini tarkastelevat asiantuntija-aseman teemaa makro- ja mikrotason näkökulmista. Makrotasolla kyse on ihmisten valikoitumisesta asiantuntija-asemiin työelämän ja yhteiskunnan rakenteissa ja mikrotasolla asemien muotoutumisesta organisaatiotasolla. Yhdistän makro- ja mikrotason tutkimukseni tulokset ja tulkinnat saman käsitekehikon alle.

Artikkelin rakenne on seuraavanlainen. Luon ensin katsauksen asiantuntijoita tai asiantuntijuutta koskevaan tutkimukseen ja sen suomalaiseen versioon: tarkoituksena on taustoittaa ja tehdä ymmärrettäväksi työni lähtökohtia. Asiantuntija-asema voidaan käsittää useilla tavoilla ja katsauksen tarkoituksena on täsmentää näkökulmaani. Keskityn pääasiassa kotimaiseen tutkimuskirjallisuuteen, koska artikkelia on rajattava olennaiseen tutkimusongelman tarkastelun näkökulmasta. Siirryn katsauksen jälkeen kehittämään kokoavan analyysin teoreettista kehystä: se yhdistää eri tutkimusparadigmoille perustuvia artikkeleitäni. Esittelen artikkelit sisällöllisesti ja luon katsauksen niiden metodologisiin sovellutuksiin. Analysoin tämän jälkeen tutkimustyyppieni teoreettisia lähtökohtia ja eroavaisuuksia. Puntaroin mahdollisuuksia yhdistää ja koota eri teoreettisten lähestymistapojen alla olevaa asiantuntijatutkimusta ja tämän integroinnin ehtoja. Ryhdyn tämän jälkeen kehyksen ja käsitteiden avulla analysoimaan artikkeleitäni. Esittelen empirian ja tulokset, suhteutan toisiinsa käsitteelliset kehykset ja rakennan analyysin niiden pohjalta. Pohdin asiantuntija-asemaan liittyvää muutosta ja dynamiikkaa yhteiskuntatasolla ja työelämässä.

2. KRIITTISESTÄ PROFESSIOTUTKIMUKSESTA ASiantuntijatutkimukseen

Asiantuntijuutta on tutkittu sosiologiassa useilla tutkimusalueilla. Se on ollut tutkimuskohteena kriittisessä professiotutkimuksessa sekä työn ja ammattien tutkimuksessa. Lisäksi sitä on tutkittu osana muita tutkimusongelmia. Kiinnostukseni kohteena on työelämän asiantuntijuus.

Asiantuntija-ammattien ja –työn tutkimus on osa työn ja ammattien pitkää sosiologista perinnettä (ks. Grint 1998, 9-10) ². Asiantuntijatietoa tuotetaan ja hyödynnetään hyvinkin useissa ammatillisissa positioissa ja siten ammattien ja asiantuntijuuden tutkimuksen erottaminen toisistaan ei ole mielekäästä. Työelämän tutkimuksessa keskeistä on ymmärtää laajasti työmarkkinoiden sekä työelämän prosesseja ja ammattien välisiä suhteita, minkä vuoksi asiantuntijuuteen kohdistuva tutkimus on luonteva osa työelämän ja ammatillisen toiminnan tutkimuskenttää. Asiantuntija-ammattien tutkiminen osana työelämän tutkimusta on perusteltua myös siksi, että kapeasti asiantuntijuuteen kohdistuva tutkimus saattaa johtaa ammattien luokitteluun ja jopa arvottamiseen tietynlaisten piirteiden tai asemien perusteella. Arvottaminen liittyy käsitteen myönteiseen konnotaatioon myös yleiskielessä: kukapa ei haluaisi olla asiantuntija?

Ammatin käsite on avain asiantuntijuuden ymmärtämiseen työelämän rakenteissa ja käytännöissä. Ammatti on institutionalisoitunut jäsenyys tehtävistä, osaamisesta, roolista ja asemasta työmarkkinoilla. Sen avulla tuotetaan työnhakijoille ja työnantajille koordinaatit, joiden kautta työntekijä sijoittuu työmarkkinoiden tehtäviin. Ammatti on abstraktio, sillä siihen identifioituvat ihmiset eivät välttämättä tunne toisiaan eikä heidän tehtäväkuvansa ja roolinsa ole samanlaisia. Se edellyttää kuitenkin yhteisöjä, jotka ylläpitävät ideaa ammatista ja toimivat konkreettisesti tämän idean mukaisesti. (Vollanen & Alava 1982, 2-8; Julkunen 2001). Sosiologisessa katsannossa ammattien katsotaan olevan sosiaalisesti tuotettuja: ammatin määrittely ei ole arvovapaata, vain faktoihin perustuvaa jäsentämistä. Toimenkuvan lisäksi sillä viitataan asemaan ammattien ja työmarkkinoiden hierarkioissa ja ammattien järjestyminen liittyy yhteiskunnalliseen ja työorganisaatioiden työnjakoon ja siihen kytkeytyviin valtakamppailuihin. (Kinnunen 2001, 116-124, Kivinen ym. 1993, 30-31).

Sosiologisen professio- ja asiantuntijuustutkimuksen kehityskaaren taustalla ovat olleet sosiologisen teoriaperinteen ja yhteiskunnan muutokset. Toisen maailmansodan jälkeisellä jälleenrakennuskaudella sosiologiassa tutkittiin ammatteja tai professioita funktionalistisesta näkökulmasta; taustalla oli jälleenrakennuskauteen liittyvä yhteiskunnan harmoninen ja konservatiivinen ilmapiiri (Brante 1990). Asiantuntijat nähtiin yhteiskunnan pyyteettömänä voimavarana kansakunnan uudelleen rakentamisessa. Kriittinen professiotutkimus syntyi 1970-luvulla vastauksena aikaisemmalle funktionaalille, ”naiville” näkemykselle, jonka perustana oli kehitysusko ja siihen liittyvä käsitys professionaalista tiedosta ongelmien ratkaisijana (Brante 1988, Konttinen

² Anglo-amerikkalaisessa tutkimuksessa käytetään termiä ”sociology of occupations”, joka sisältää myös asiantuntija-ammattien tutkimuksen.

1991, 12). Kriittisen professiotutkimuksen synnyn taustalla oli yhteiskunnallinen muutos ja sen uusmarxistiset ja muut kriittiset tulkinnat. Sodanjälkeinen yhteiskunnallinen harmonia säröili: työmarkkinoiden kriisit, professioiden legitimizeettikriisit, yliopistojen toimintojen supistaminen ja sosiaalitieteiden kyseenalaistaminen olivat professiotutkimuksen nousun taustalla. Professiotutkimusta tekevien tutkijoiden näkökulmaa suuntasi yliopistojen massoittuminen ja siihen liittyvä kilpailun kiristyminen työmarkkinoilla. (Brante 1990). 1960-1980-luvulla sosiologiassa valtavirtana oli yhteiskunnan rakenteiden tutkimus ja työelämän, ammattien ja asiantuntijuuden tutkimus noudatteli tätä lähestymistapaa (ks. esim. Larson 1977, Johnson 1972).

Kriittinen professiotutkimus ajautui kuitenkin kriisiin 1980-1990-luvuilla, koska sen lähtökohdat ja -oletukset eivät enää riittäneet elinvoimaiseen tutkimukseen. Professiososiologia ei saanut yksiselitteistä teoreettista tutkimusaluetta jatkajakseen ja professioita tai asiantuntijoita on edellä mainitun käänteen jälkeen tutkittu erilaisten tutkimusteemojen alla ja teoreettisten lähestymistapojen avulla. Käsitteiden muutos heijastaa teoreettisen suuntauksen vaihtumista. Kun käsite professio viittaa säänneltyyn asemaan työmarkkinoilla ja toimenkuvien kentässä, ”asiantuntijuus” painottuu enemmän työn sisältöön, käytäntöihin ja toimintaympäristösuhteeseen. Käsitteiden muutos liittyy paradigmaattisiin muutoksiin sosiologiassa. Aikaisemmin rakennetutkimuksella oli hallitseva asema ja nykypäivänä painottuu enemmän mikrososiaalisen tason analyysi tai yhteiskunnan tutkiminen kulttuurisina käytäntöinä. Työpaikkatason käytännöt ovat yleisempi tutkimuskohde kuin työmarkkinoiden rakenteet.

Tarkastelen seuraavassa kriittisen professiotutkimuksen vaiheita ja asiantuntijuuteen kohdistuvan tutkimuksen teemoja sekä teoreettisia lähtökohtia ja esittelen suomalaisversioita alan tutkimuksesta. Olen tutkimustyypeissäni hyödyntänyt kumpaakin tutkimusperinnettä. Pohdin myös katkosta professiotutkimuksen ja asiantuntijuustutkimuksen välillä ja sen merkitystä asiantuntijuuteen kohdistuvan tutkimuksen kannalta.

2.1 Kriittisen professiotutkimuksen tausta ja vaiheet

Kriittisen professiotutkimuksen lähtökohtaisena oletuksena oli 1970-1980-luvuilla pitkälle koulutettujen ryhmien intressi hyvien asemien monopolisointiin työmarkkinoilla. Kriittinen professiotutkimus ei ollut teoreettiselta tai metodologiselta otteeltaan yhtenäinen suuntaus, mutta sitä yhdisti oletus pitkälle koulutettujen ryhmien kamppailusta työmarkkinoiden hyviin asemiin sekä pyrkimyksestä kilpailun rajoittamiseen. Yhteiskunnan ja työelämän epätasa-arvo oli kriittisen professiotutkimuksen kiinnostuksen kohteena, sillä professionaalisen sulkeuman avulla nähtiin rajoitettavan koulutuksellisesti tai muilta ominaisuuksiltaan ulkopuolelle jääviltä ryhmiltä mahdollisuuksia päästä hyviin asemiin työmarkkinoilla ja yhteiskunnassa.

Uusweberiläisten tutkijoiden näkökulmasta monopoliasemiin pyrkimisen strategioita olivat sulkeuma (closure) ja asiantuntijuuden määrittäminen erikoistuneena tietona, eettisenä koodina ja institutionalisoituneina käytäntöinä. Sulkeuman käsite rakentuu weberiläiselle, sosiaalisten ja kulttuuristen ryhmien välistä kilpailua ja siihen liittyvää mahdollisuuksien monopolisointia korostavalle teoriaperinteelle. Sulkeuma nojaa aina erilaisiin periaatteisiin erilaisissa yhteyksissä ja sosiaalisissa tilanteissa; prinsi-

pit oikeutetaan kytkemällä ne yhteiskunnallisiin arvojärjestelmiin. (Brante 1988, Konttinen 1991, 26). Uusweberiläiset professiotutkijat esittivät sulkeumastrategioiden kiinnittävän koulutukseen, mutta taustalla oli heidän mukaansa myös sulkeuman kytkeytyminen sosiaalisesti määrittäviin ehtoihin. Tutkijoiden mukaan professiot perustelivat erityisasemansa vetoamalla asiantuntemuksensa erityisyyteen. Professioideologian lähtökohdista argumentoituna ryhmän yhteiskunnan kannalta korvaamaton kyky ratkaista ongelmia määritellyillä alueilla perustuu tälle erityiselle asiantuntemukselle (Collins 1979, 131-136, Larson 1990, Freidson 1994, 164).

Tutkijoiden mukaan professiot käyttivät luottamukseen ja autonomiaan liittyviä strategioita seuraavalla tavalla. Luottamuksen avulla professiot pyrkivät saamaan kansalliset puolustamaan asiantuntijoiden autonomiaa. Autonomisuus eli ryhmälle taattu ulkopuolisesta kontrollista vapaa reviiri on samalla avain valtaan. Autonominen reviiri mahdollistaa tiedontuotannon ja koulutuksen omavaraisuuden, mikä tukee vallankäytön mahdollisuuksia. (Collins 1979, 133; Larson 1977, 72). Yhdysvaltalainen ja brittiläinen kriittinen professiotutkimus idealisoi professioiden autonomisuutta suhteessa valtioon (ks. Johnson 1995). Lähtökohtana oli vapaa, omaa koulutustaan säätelevä professio ja oletuksena professiokentän syntyminen kansalaisyhteiskunnassa ja ryhmien välinen kilpailu (Konttinen 1991, 16).

Professiotutkijoiden mukaan ryhmillä on erilaisia sulkeumastrategioita: sulkeumaa hyödynnetään muiden kilpailevien ryhmien sulkemisena tai kaksoisstrategiana kilpailemalla paremmassa asemassa olevien ryhmien kanssa ja pitämällä alempana hierarkiassa olevat ryhmät pois reviiriltä (ks. esim. Witz 1992, 44-45). Sosiaaliseen taustaan liittyvää sulkeumaa on pohdittu kriittisen professiotutkimuksen piirissä kahdella tavalla. Ensinnäkin professioiden on havaittu olevan keskiluokan projekti (ks. Johnson 1972, 50-60); esimerkiksi brittitutkimuksessa on tutkittu professionaalitumista sen kietoutumisena keskiluokkaistumiseen (Carr-Saunders & Wilson 1933). Toisena lähestymistapana on ollut sosiaalisen taustan mukainen koulutukseen valikoituminen, jonka kautta yhteiskunnallinen kerrostumajako on uusiutunut työmarkkinoiden asemiin sijoittumisena (Bourdieu & Passeron 1977, 182-183). Näkemyksen mukaan keskiluokan lapset valikoituvat työmarkkinoiden hyviin asemiin johtavaan koulutukseen ja työväenluokan lapset heikompiin asemiin johtavaan koulutukseen. Valikoituminen on näkynyt professionaalisten ryhmien sosiaalisen ja kulttuurisen taustan keskiluokkaisuudessa tai yläluokkaisuudessa. Valikoitumisprosessi on kriittisen professiotutkimuksen harjoittajien mukaan jatkunut asiantuntijaryhmän muodollisen jäsenyyden saavuttamisen jälkeenkin, sillä professioammatin harjoittajan asiakaskunnaksi on valikoitunut saman sosio-ekonomisen tai kulttuurisen taustan ryhmiä (Johnson 1972, 53-54). Professiotutkijat ovat havainneet asiantuntijajäsenyyden sosiaalisten ehtojen olevan erityisen tiukoja tieteen alalla, joka on professiotiedon tuottamisen ydin (Larson 1990). Sulkeuma käsitetään yleensä strategiana, mutta kriittisen koulutussosiologian näkökulmasta se voidaan nähdä myös eräänlaisena sosiaalisena mekanismina. Paul Willisin mukaan työväenluokan lasten valikoituminen matalaan koulutukseen ja sitä myöten työmarkkinoiden heikkoihin asemiin perustuu yhtäläillä työväenluokkaiseen käyttäytymiskoodiin, joka uusintaa heidän asemansa (Willis 1984, 143-144).

Kriittisen professiotutkimuksen kriisi ja historiallis-kulttuurisensitiivinen käänne

1980-luvulla rakennesosiologiselle lähestymistavalle perustuva kriittinen professiotutkimus joutui kritiikin kohteeksi ja ajautui kriisiin. Kriisin taustalla oli useita epistemologisia ja käsitteellisiä ongelmia. Tutkimuskohteen näkeminen historiattomana ja universalistisena ja vallan ylikorostaminen olivat pääasiallisena kritiikin kohteena. Keskeinen universalismin kritiikki nousi feministisistä lähtökohdista, sillä professioiden määrittelyn havaittiin perustuvan miehisten ammattiryhmien piirteisiin (Witz 1992, 191-195; Crompton 1987). Ilmiö liittyi 1960- ja 1970-luvulla harjoitettuun piirrelähestymistapaan (trait approach), jossa professioryhmiä määriteltiin tiettyjen, usein ammattiryhmien omien intressidonnaisten kriteereiden avulla (Evetts 2006). Feministinen kritiikki korosti sitä, että edellä mainitulla tavalla professioita jäsentäneet tutkijat eivät havainneet luokittelun takana olevia yhteiskunnallisesti sukupuolittuneita rakenteita. Tästä näkökulmasta katsoen kriittisen professiotutkimuksen valtavirta piti yllä funktionalistisen tutkimusperinteen luokittelua, jonka perusteella naisvaltaiset ammatit määriteltiin semi-professioiksi. Naisvaltaisten ammattiryhmien määrittelemineen semi-professioiksi oli feminististen tutkijoiden mukaan arveluttava yhteiskunnallinen kannanotto, sillä siihen liittyi ammattiryhmien teoreettisesti kestämaton luokittelu ja arvottaminen tiedollisesti päteviin ja vähemmän päteviin ryhmiin. Profioiden ja ammattien luokittelu kytkeytyi sukupuolittuneeseen vallankäyttöön (Witz 1992 191-195, Crompton 1987, ks. myös Kinnunen 2001, 123-127).

1990-luvulla kansainvälinen professionaalaisia ryhmiä koskeva tutkimus arvosteli kriittistä professiotutkimusta lisäksi universalistisuudesta ja kulttuurisensitiivisyyden puutteesta, joilla tarkoitettiin kyvyttömyyttä nähdä professiot historiallisina ja yhteiskunnallisina prosesseina (Evetts 2006). Kritiikki kohdistui lisäksi vallan ylikorostamiseen: tutkijat korostivat liikaa asiantuntijaryhmien valtapyrkimyksiä ja mahdollisuuksia vallan käyttöön (Larson 1990).

1990-luvulta lähtien professioperinteeseen liittyvän tutkimuksen teemat, tutkimuskohteet ja –metodologia ovat monipuolistuneet. Taustalla on sosiologisen lähestymistavan suuntautuminen rakennetutkimuksesta kulttuuristen jäsennysten lähestymistapaan, professiososiologian teoreettiseen lähestymistapaan kohdistunut kritiikki sekä uudelleen arviointi ja yhteiskunnassa ja työmarkkinoilla tapahtuneet muutokset. Sosiologisen professiotutkimuksen suoraviivaisimpia jäsennyksiä ja karkeimpia muotoja on kritisoitu ja tutkijat ovat arvioineet itse ylilyöntejään (ks. esim. Larson 1990). Tutkijat ovat alkaneet soveltaa professioprojekti – lähestymistapaa, mikä tarkoittaa sellaisten prosessien tutkimista, joissa ammattiryhmät pyrkivät määrittelemään ja oikeuttamaan reviiriään kilpailemalla ja neuvottelemalla muiden ammattiryhmien, asiakkaiden, kansalaisten, julkisen vallan ja työnantajien kanssa (Witz 1992, Freidson 1994).

1990-luvulla professiotutkimuksen ja asiantuntijatutkimuksen raja ei ole ollut selkeä, sillä samat teemat ovat nousseet esille kummassakin suuntauksessa. Näitä teemoja ovat esimerkiksi asiantuntijatyön kurjistuminen ja managerialismi asiantuntijatyön järjestäjänä. Tarkastelen professiotutkimusta ja asiantuntijuuteen kohdistuvaa tutkimusta kuitenkin kahtena eri tutkimusalueena, sillä se tuo esille ideaalityypit teoriaperinteistä, joiden avulla voin hahmottaa tutkimusteni kehityskaarta. Jäljempänä seuraavaa asian-

tuntijatutkimusta koskevaa analyysiä voi siten lukea myös osittain professiotutkimuksen jatkumona. Vaikka kriittinen professiotutkimus on kokenut melkoisen temaattisen ja teoreettisen kriisin, sen jäsenyykset vallasta tai asemasta ovat asiantuntijoita koskevan keskustelun aiheena nykyisinkin.

2.2 Asiantuntijuustutkimus kulttuuristen käytäntöjen analyysinä

Asiantuntijuus-käsite viittaa laajaan yhteiskunnallisten käsitteiden kenttään. Rajaan tässä tarkastelun kohteena olevan käsitteen koskemaan asiantuntijuutta institutionaalisena työelämään liittyvänä toimintana. Asiantuntijuutta on analysoitu työelämän tutkimuksen lisäksi erityisesti yhteiskunnan muutoksen ja yhteiskunnallisten järjestelmien tutkimuksessa, joita tarkastelen tässä siltä osin, kun se on merkityksellistä tutkimusongelmani kannalta.

Asiantuntijatutkimusta harjoitetaan erityisesti työelämän kulttuuristen käytäntöjen tutkimisena, jolloin tutkimuksen kohteena ovat diskurssit, käytännöt, prosessit ja suhteet organisaatioissa (Hosking & Morley 1991, Parker 2000, Czarniawska-Joerges 1992). Organisaatiokulttuuriseen lähestymistapaan liittyy näkemys työorganisaation rajoista sopimuksenvaraisina, sillä organisaatiossa toteutuvat samat yhteiskunnalliset prosessit ja jäsenyykset kuin muissakin ihmisten muodostamissa ryhmittymissä, vaikkakin erityisessä muodossa (Czarniawska-Joerges 1992, 30-35). Kulttuurisesti orientoituneen työelämä tutkimuksen näkökulma sopii asiantuntijatutkimukseen hyvin: asiantuntijuus jäsenyytyy yhteiskunnallisesti, vaikka se neuvotellaan organisaatiossa erityisellä, historialliseen tilanteeseen liittyvällä tavalla.

Asiantuntijoiden aseman tutkimisen näkökulmasta keskeinen tema on ollut kontrolli. Asiantuntijatyötä ei voida täysin kontrolloida teknisesti, sillä työ ei avaudu mekaanisille mittareille. Asiantuntijatyön kannalta kontrollin perusmalliksi voidaan mainita byrokraattinen, työorganisaation sosiaaliseen rakenteeseen sisällytetty hallinta, kun vähäisempää ammattitaitoa vaativaan työhön yhdistettävä tekninen kontrolli toteutetaan teknologisten rakenteiden ja järjestelmien välittämänä (Edwards 1979, 111-150). Byrokraattisen kontrollin soveltamisessa työntekijöiden ja työnantajan velvollisuudet ja oikeudet sekä asiantuntijatyöntekijöiden toimenkuvat määritellään, mikä luo kehykset toiminnalle ilman erillistä valvontaa ja käskemistä. Kontrolli siirtyy autonomista työtä tekeville asiantuntijoille: useat tutkijat ovat pohtineet autonomisuuteen liittyvää itseohjautuvuutta, esimerkiksi etäältä kontrollointina ja diskursiivisena vallankäyttönä (ks. esim. Kunda 1992, 20-25 ja jäljempänä tarkasteltava foucaultilainen lähestymistapa). Tutkimuksessa on pohdittu myös organisaatioiden hallintoideologioihin ja –järjestelmiin liittyviä kontrollimekanismeja ja –tekniikoita itsekontrollin rinnalla ja niiden lomittumista toisiinsa (Julkunen 2008, 178-186).

Kontrollimekanismi tai -ajattelutapa nousee esille erityisesti Michel Foucaultin lähestymistavoissa. Foucaultin luomaa lähestymistapaa hallinnoinnista (governmentality) ja siihen liittyvästä asiantuntijuuden roolista on hyödynnetty sekä organisaatioiden että asiantuntijuuden tutkimisessa. Governmentality on modernin yhteiskunnan läpäisevä jäsentämisen ja toiminnan lähestymistapa (ks. Dean 1999, 16; Rose 2000, 283)

ja se kiteytyy rationaalisuudessa, tehokkuudessa ja erityisissä kontrollin muodoissa. Ajattelutavassa olennaista on hallinnointi elämäntapana, mikä tarkoittaa ihmisten itse-kontrollointia ja itsensä tuottamista moderniin järjestykseen sopivaksi. Foucaultin ajatuksia soveltavan Nikolas Rosen (2000, 91) mukaan työelämän merkitys on laajentunut taloudellisesta psykologiseen ja työorganisaatiot ovat keskeisiä itsemuokkauksen ja –toteutuksen areenoita. Asiantuntijuudella on ollut foucaultilaisessa hallinnoinnin lähestymistavassa erityinen rooli, sillä asiantuntijatyö on osa hallinnoinnin teknologiaa (Rose 2000, 28-36).

Yhtenä kansainvälisesti keskeisenä, edellä mainittuihin uusiin hallintoideologioihin ja –järjestelmiin liittyvänä tutkimusteemana on noussut asiantuntijaryhmien kurjistuminen. Ajatuksena on ollut hallintoideologioiden ja –järjestelmien kehittäminen työn tehostamiseksi ja markkinoiden logiikalle sopivaksi. Keskustelua aloitettiin jo 1970-luvulla Yhdysvalloissa teemoilla ”deprofessionalisaatio” ja ”proletarisaatio” (Haug 1975). Suuntauksen tutkijoiden mukaan professionaalinen työ asetetaan markkinamekanismeille alttiiksi, jolloin perinteiset byrokraattiset toimintamallit väistyvät kilpailuun ja yksilölliseen pärjäämisen perustuvien toimintatapojen tieltä (ks. esim. Kanter 1990, 447-454). Markkinoistumiseen liittyvät diskursiiviset ja materiaaliset käytännöt muokkaavat tämän näkemyksen mukaan uudelleen työn hallintaa esimerkiksi joustavuuden ja kilpailutuksen kautta. Sääntelyn purkaminen, hajauttaminen, individualismi, kilpailu ja suoritusperustainen arviointi ja kontrolli ovat markkinoistamisen menetelmiä (Häyrinen-Alestalo, Snell & Peltola 2000). Managerialismin on katsottu heikentävän asiantuntijoiden asemaa hallintateknologioiden välityksellä, sillä sen logiikan on nähty vähentävän mahdollisuutta professionaalista lähtökohdista tehtävään työhön (Casey 1995, 185-188). Esimerkiksi moniammatillisten tiimien on arveltu heikentävän profession mahdollisuutta omaa työtään koskevaan päätöksentekoon ja tulosvastuun on katsottu ohentavan professiotyön logiikkaa (Ackroyd 1996). Eräänlaista taitekohtaa kuvaa Eliot Freidsonin tutkimus vuodelta 1994, sillä siinä Freidson aikaisemmista kannanotoistaan poiketen perää professioille riittävää autonomiaa kansalaisten ja asiakkaiden korkeatasoisten palveluiden takaamiseksi (Freidson 1994, 164-166).

Kurjistumisteesi on kuitenkin ollut kiistanalainen. Valerie Fournier (2000) on esittänyt, että tutkimustulokset professioiden aseman muutoksesta ovat olleet ristiriitaiset, mikä ei ole tukenut kurjistumisteesiä yleisenä trendinä työmarkkinoilla. Toiseksi hän on kritisoinut tutkimusten stabiilia näkemystä professioista. Fournierin kritiikki on kohdistunut erityisesti näkemykseen luonnonlakien kaltaisista pysyvistä professioreviireistä, sillä hänen mukaansa professioprojektin luonteeseen kuuluu toimintakentän jatkuva uudelleen määrittelemine ja neuvottelemine (Fournier 2000).

2.3 Professio- ja asiantuntijuustutkimus Suomessa

Suomalaisessa sosiologiassa professioiden tai asiantuntijuuden tutkimusta on harjoitettu eri tutkimusalueilla; on tehty historiallista tutkimusta valtion ja yhteiskunnan modernisaatiosta (Konttinen 1991), on tutkittu ammattirakenteen muutosta yhteiskuntaluokkien uudelleen järjestymisessä (Kivinen 1989), ympäristötutkimusta (Saaristo 2000), koulutussosiologian tutkimusta (Kivinen ym. 2001), työmarkkinaliikkuvuuden tutki-

musta tai uratutkimusta (Haapakorpi 1994), naistutkimusta (Julkunen 1984) ja työelämän tutkimusta (Blom ym. 2001) ja vanhuspalvelujen tutkimusta (Wrede & Henriksen 2004). Profiessioista tai asiantuntijuudesta ei ole ollut yhtenäistä teoreettista jäsenystä, vaan ne ovat muotoutuneet erilaisten tutkimuksellisten teemojen ja teoreettisten lähtökohtien mukaisesti. Asiantuntijavalta (Saaristo 2000), profiessioammattien yhteiskunnalliset kehitysprosessit (Konttinen 1991), yhteiskunnan ja työelämän sukupuoli-järjestelmä (Korvajärvi 1998), koulutuksen valikoivuus (Kivinen & Ahola 1991), yhteiskunnan luokkajärjestelmä tai kerrostuneisuus (Kivinen 1989), yhteiskunnallisiin järjestelmiin liittyvä tiedon sosiaalinen järjestäminen (Julkunen 2004b) ja työelämän muutokset (Blom ym. 2001) ovat erilaisiin teoreettisiin lähestymistapoihin liittyviä tutkimusteemoja, joiden yhteydessä asiantuntijuutta tai asiantuntija-ammattia tai -ryhmiä on tutkittu. Metodologiset lähestymistavat ovat yhtä lailla vaihdelleet: tutkimusta on toteutettu teoreettisina käsiteanalyysinä (Eräsaari 2002) ja toisaalta empiirisinä tutkimuksina (Blom ym. 2001, Kivinen & Ahola 1991). Kvalitatiiviset menetelmät ovat yleistyneet 1990-luvulta lähtien ja tutkimuksessa on hyödynnetty yleisesti erityisesti diskurssianalyttistä lähestymistapaa (ks. esim. Eriksson-Piela 2003, Tiainen 2002). On pohdittu asiantuntijuuden tuottamista eli ammatti- ja koulutusryhmien oman reviirin määrittelyä aseman vakiinnuttamisena.

Asiantuntijajärjestelmiä ja asiantuntija-asemien muotoutumista kokonaisvaltaisesti pohtivaa tutkimusta on tehty Suomessa niukalti. Koulutushistoriallisen tutkimuksen piirissä on analysoitu profiessiojärjestelmien ja profiessioiden tai asiantuntijaryhmien kehitystä yhteiskunnallisen muutoksen kehyksessä (Rinne & Jauhiainen 1988). Esa Konttinen (1991) on toteuttanut historiallisen sosiologian keinoin makrotason tutkimuksen. Siitä on tullut suomalaisen profiessiotutkimuksen klassikko, koska se analysoi profiessioiden kehittymistä osana suomalaista valtiokoneistoa ja yhteiskunnan modernisoitumista. Konttinen on sijoittanut suomalaisen profiessioalistumisprosessin niin kutsuttuun kontinentaaliseen malliin; keskiössä on ollut profiessioiden ja yhteiskunnan rakenteen välinen suhde (Konttinen 1991, 261-265). Mallissa on ollut oletuksena valtion merkittävä rooli profiessioiden aseman säätelijänä ja niiden kehittymiseen vaikuttajana: lähestymistavassa on näkynyt weberiläinen näkökulma profiessioihin (Konttinen 1991, 13-15). Kontinentaalinen malli syntyi vastauksena angloamerikkalaiselle mallille. Angloamerikkalaiseen perintöön liittyvä, kansalaisyhteiskunnassa ja vapaan kilpailun perustalta syntyvän autonomisen profession ideaali ei tehnyt ymmärrettäväksi pitkälle erikoistuneiden ammattiryhmien asemaa työmarkkinoilla vahvan valtion katveessa (Konttinen 1991,17; ks. myös Collins 1990). Lisäksi Markku Kivinen (1989) on tutkinut uusien asiantuntija-ammattien syntyä keskiluokkaistumisen prosessissa; hänen mukaansa ammattirakenteen muutos on kytkeytynyt yhteiskunnan kerrostumien uudelleen rakenteistumiseen.

Kriittisen koulutussosiologian tutkimuksessa profiessioita on tutkittu koulutuksen, valtion ja profiessioiden välisten suhteiden kentässä. Koulutusta ja erityisesti yliopistokoulutusta on pohdittu työmarkkinoille valikoinnin näkökulmasta bourdieulaiseen tapaan, mutta suomalaisen yhteiskunnan yhteiskuntapolitiikan erityispiirteet ja työmarkkinat huomioon ottaen (ks. esim. Rinne & Jauhiainen 1988; Kivinen & Ahola 1991). Huolimatta valikointimekanismin toimivuudesta yliopistokoulutukseen pääsy on selvästi tasa-arvoistunut verrattaessa 1940-luvulla syntyneitä 1960- ja erityisesti 1970-lu-

vulla syntyneisiin (Kivinen ym. 2001).

Sukupuolijärjestelmä ja professiotyömarkkinat

Yksi keskeisistä asiantuntijatutkimuksen perinteistä on ollut gender-orientoitunut tutkimus, sillä sukupuolen merkitys asiantuntijatyömarkkinoille sijoittumisessa on ollut suuri. 1940-luvulla akateemisiin perheisiin syntyneistä naisista – ei-akateemisista perheistä puhumattakaan – selvästi harvempi hakeutui yliopistokoulutukseen kuin miehistä. 1960- ja 1970-luvulla syntyneissä kohorteissa tilanne oli jo huomattavasti tasa-arvoisempi (Kivinen ym. 2001). Naisten ”poikkeusluonne” työelämässä on virittänyt tutkimusongelmia ja –kysymyksiä 1960-luvulta lähtien. Naistutkimuksen alkuvaiheessa työelämä oli erityisen huomion kohteena (Julkunen 1984) ja kiinnostus ulottui myös toimihenkilötyöhön. Naisten ja miesten toimintaa työelämässä on tutkinut jo 1960-luvulla Elina Haavio-Mannila ja hänen kiinnostuksensa kohteena oli tuolloin professiokoulutettujen miesten ja naisten urakehitys (Eskola & Haavio-Mannila 1972).

Gender-orientoituneessa tutkimusperinteessä asiantuntijuutta on analysoitu sukupuolittuneena ja tästä näkökulmasta yhteiskunnallisena ilmiönä. Asiantuntija-ammattien asemaa ja asiantuntijoiden työtä on tutkittu yhteiskunnallisen sukupuolijärjestelmän näkökulmasta, jossa ajatuksena on naisten työmarkkina-aseman tuottaminen sukupuolten välisen työnjaon ja statusjaon pohjalta. Miesten ja naisten ammatit ja urat muovautuvat yhteiskunnallisen työnjaon ja vastuun jaon, kuten perheen, ehtojen varaan. (Kolehmainen 1999, Julkunen 1994). Yhteiskunnallista työnjakoa tuotetaan myös asiantuntijakentällä erilaisten työelämän sopimusten luomien ehtojen kautta (Silius 1992, 272-275). 1980- ja 1990-luvun alussa vallinneen rakennesosiologisen asemia, hierarkioita ja järjestelmiä tarkastelevan otteen jälkeen gender-tutkimusta on toteutettu myös analysoimalla naisten omaa toimintaa ja sukupuolen tuottamista työelämän organisatioiden käytännöissä. Taustana on ollut rakennesosiologisen tutkimusperinteen tietynlaiset rajoitteet: kyseisen suuntauksen on havaittu olevan riittämätön tekemään ymmärrettäväksi ilmiötä sosiaalisessa elämässä tuotettavana eikä annettuna ilmiönä. (Korvajärvi 1998, 13; Kovalainen 1999). Sukupuolen tuottamista työelämän käytännöissä on pohdittu sukupuolittuneen yhteiskunnallisen työnjaon kautta (Korvajärvi 1998, 21-37). Tutkijat ovat todenneet tämän päivän työelämässä myös sukupuolta uudella tapaa tuottavia piirteitä: he ovat havainneet työn palveluvaltaistumisen tuovan mukanaan femini-soitumisen trendejä eli esimerkiksi vuorovaikutustaitoja painottavia ammattitaitovaatimuksia, joiden katsotaan yleensä kuuluvan olevan ominaisia naisille (Heiskanen, Korvajärvi & Rantalaiho 2008).

Gender-orientoituneessa suuntauksessa näkökulmat ja tutkimusongelmat ovat myös laajentuneet tarkastelemaan naisten välisiä eroja asiantuntija-aseman rakentamisessa ja niiden työelämän käytäntöihin liittyviä kytkentöjä. Esimerkiksi sairaanhoitaja-ammattin muotoutumista tutkinut Lea Henriksson (1998) korostanut ”ammattillistumisen politiikan” moniäänisyyttä ja naisten välisiä sosiaalisia eroja, joita ammattien väliset ja sisäiset hierarkiat ylläpitävät ja tuottavat.

Asiantuntijakenttä jakautuu miesten ja naisten alueisiin yhteiskunnallisen työnjaon näkökulmasta siten, että naiset sijoittuvat hoiva- ja kasvatusaloille julkiselle sektorille ja miehet teknisille aloille yksityisille aloille. Naisten hoivaan ja miesten tekniikkaan

segregoitumisen lisäksi professionalisten asemien on havaittu eriytyvän hierarkkisesti sukupuolen mukaan (Kolehmainen 1999, 188-192). Segregoitumista täydentää ammattialojen sisäinen jakautuminen miesten ja naisten alueisiin, esimerkiksi lääketieteessä (Riskä 1998). On havaittu, että naisten ja miesten asemien hierarkisointia tuotetaan yhteiskunnallisissa käytännöissä; ammattiluokitusten laatimisessa naisten ammatteja sijoitellaan luontevasti ja itsestään selvästi alemmalle hierarkiatasolle kuin miesten ammatteja (Kinnunen 2001, 119-125).

Suomalaisen asiantuntijuustutkimuksen kansainväliset kehukset

Asiantuntijuustutkimusta ovat Suomessa virittäneet kansainväliset keskustelut jälkimodernista yhteiskunnasta ja jälkiteollisesta työelämästä sekä yhteiskunnasta. Keskusteluissa on yhtenä keskeisenä teemana ollut asiantuntijatyön ja –aseman muutos. On väitetty asiantuntijuuden kytköksen professiojärjestelmään hapertuvan ja aseman järjestyvän organisatoristen käytäntöjen mukaisesti ja neuvotteluissa muiden tahojen – muiden ammattiryhmien, työnantajien, kansalaisten ja asiakkaiden - kanssa. Tämän ajattelutavan mukaan asiantuntijuus perustuu neuvotteluihin eikä professionaaliseen sulkeumaan, sillä asiantuntijat eivät voi enää argumentoida asemaansa julkisen vallan kautta toteutettavilla määrittelyillä ja jäsenyyden säätelyllä. Neuvottelut ovat luonteelta jatkuvia, sillä työelämän ja yhteiskunnallisten tilanteiden muuttuessa asemaa tarkistetaan. Sosiaalisia ehtoja asiantuntija-aseman rakentumisessa ei ole pohdittu tässä keskustelussa, koska sulkeumien merkityksen on katsottu heikentyneen. Jälkimodernin yhteiskunnan lähestymistavassa luokat tai sosiaaliset kerrostumat eivät tematisoidu lainkaan.

Jälkimodernia yhteiskuntaa koskevissa keskusteluissa asiantuntijoiden aseman muutosta on selitetty yhteiskuntaa kokoavien ja yhdistävien tarinoiden katoamisella, elämänpolitiikalla sekä yksilöllistymisellä ja tiedon sekä tieteen relativistisella ja konstruktivistisellä luonteella (Bauman 1987, Giddens 1995, Beck 1995). Keskusteluissa syntynyt avoimen tai neuvoteltavan asiantuntijuuden käsite on viitannut asiantuntijatyön ja –tiedon muuttuvaan luonteeseen: asiantuntijat eivät voi käyttää legitimaatiovaltaa vaan he välittävät ja tulkitsevat asiantuntemusta soveltaen sitä paikallisiin oloihin. Neuvoteltua asiantuntijuutta koskevan teesin mukaan asiantuntijuuden merkitys neuvotellaan asiakkaiden ja kansalaisten kanssa ja vuorovaikutus asiakkaiden ja kansalaisten kanssa on olennainen toimintatapa avoimessa asiantuntijuudessa. (Saaristo 2000, 89-95, Eräsaari 2002). ”Vasta-asiantuntijuudella” on viitattu siihen, että myös muut, asiantuntijaryhmittymän ulkopuoliset tahot hyödyntävät asiantuntijatietoa vaikiintuneesta käytännöstä poikkeavalla tavalla. Vasta-asiantuntijuuden käsitteellä on haluttu painottaa mahdollisuutta lukita asiantuntijuus tietyn tahon omaisuudeksi ja toisaalta on haluttu painottaa asiantuntijatiedon yhteiskunnallisesti neuvoteltavaa luonnetta (Eräsaari & Jokinen 1997). Erityisesti ympäristötutkimuksessa asiantuntijuuden neuvoteltava luonne ja siihen liittyen vasta-asiantuntijuus ovat olleet keskeisiä teemoja (ks. esim. Saaristo 2000, 89-95).

Jälkiteollisen yhteiskunnan ja työelämän muutosta pohtivat tutkijat ovat analysoineet asiantuntijuutta ammattien ja työn muutoksen kautta. Jälkiteollisen yhteiskunnan ja työmarkkinoiden muutokseen on nähty kytkeytyvän uusien tehtävä- tai toimintakentti-

en synty. 1980-luvulta lähtien ilmiötä on tematisoitu myös käsitteillä ”information society” tai ”knowledge society” eli ”tietoyhteiskunta”, joka 1990-luvulla nostettiin esille myös EU:n lanseeraamana poliittisena ohjelmana. Globalisoituvien työmarkkinoiden on nähty - ja pelätty - kansainvälistävän työnjakoa eli siirtävän suorittavan tason töitä matalien palkkojen maihin ja toisaalta kiristävän kansainvälistä kilpailua tietointensiivisillä aloilla. Kiinnostuksen kohteena on ollut ”tietotyö”, joka on käsitteellisesti lähellä asiantuntijatyö-käsitettä (Blom & al. 2001). Kansainvälisessä keskustelussa on myös käytetty käsitteitä ”symbolianalyttikko” (Reich 1995) ja ”luova luokka” (Florida 2002). Monilukuisille käsitteille on yhteistä pitkän koulutuksen ja osaamisen merkityksen korostaminen kansainvälisen talouden areenalla käytävässä kilpailussa.

ICT-alan ja -työn tutkimus on erityisesti korostanut uusien ammattien tai toimenkuvien syntymistä, mutta myös vanhojen ammattien häviämistä teknologisen kehityksen sivuvaikutuksena. Kansainvälisestä tutkimuksesta on johdettu Suomeen keskustelunaiheita, jotka ovat käsitelleet asiantuntijuuden irtoamista perinteisestä kuosistaan. Keskeiset teesit väittävät asiantuntijoiden professio- ja ammattikäytäntöjen heikkenevän ja kiinnittyvän organisaatiokohtaisiin ankkureihin eli esimerkiksi tiimeihin ja tuotteisiin. Professionaalisen työn autonomian ja työntekijöiden identiteetin muutos otettaessa käyttöön uusia johtamisoppeja ja työnorganisoinnin malleja on ollut suomalaisenkin keskustelun kohteena (ks. esim. Julkunen 2008; 2001, Kasvio 1996; Filander 2006). Professoammattien muutosta tai katoamista ei ole havaittu, mutta nopeasti muuttuvien alojen ammateissa tai toimenkuvissa on havaittu tendenssejä uudelleen järjestymiseen (ks. Julkunen 2001). Suomalaisessa tutkimuksessa on tuotu esille samalla tavoin kuin kansainvälisessä keskustelussa, että aseman ylläpitäminen edellyttää asiantuntijuuden uudelleenmäärittelyä, jotta se koettaisiin toimintaympäristössä relevantiksi (Wrede & Henriksson 2004; Julkunen 2008, 139, Henriksson, Wrede & Burau 2006).

Asiantuntija-ammattien moninaisuudesta ja lukuisuudesta johtuen työelämän tutkijat ovat nostaneet esille erilaisia kehityssuuntia asiantuntija-aseman kehittämisessä. Juha Siltalan (2004, 433-438) mukaan työelämän laatu on heikentynyt: työntekijöiden kontrolli omaan työhön on heikentynyt työelämän uudistuksissa ja tulokset koskevat erityisesti toimihenkilöitä. Osa tutkijoista on havainnut, että asiantuntijatyössä on myös aikaisempaa useammin tyydyttäviä piirteitä eli mahdollisuus toteuttaa itseään ja autonomiaa (ks. esim. Lehto 2007). Toisaalta autonomiaa ja vastuuta saattaa olla asiantuntijatyössä jopa siinä määrin, että se on alkanut kuormittaa työntekijöitä (Julkunen 2008, 207-223; Lehto 2007). On kuitenkin todettu, että tietotyöntekijät kykenevät myös kehittämään kontrollia työajan hallintaansa huolimatta tiiviistä työtahdistista (Julkunen 2008, 259).

2.4 Professio- ja asiantuntijuustutkimuksen yhteennivominen

Kriittisen professiotutkimuksen lähtökohdat kytkeytyivät yhteiskunnan makrotason ilmiöihin eli yhteiskunnan kerrostumien, sukupuolen ja työmarkkinoiden hierarkkisten rakenteiden merkitykseen professionaalisten asemien muotoutumisessa. Tätä lähestymistapaa sovellettiin Suomessa erityisesti 1980-luvun koulutussosiologiassa ja työmarkkinoiden rakenteiden tutkimuksessa. Professiotutkimuksen jälkeen asiantuntijuut-

ta on tutkittu suurelta osalta työorganisaatioissa mikrososiaalisella tasolla kulttuurisina käytäntöinä ja analyysissä on hyödynnetty usein laadullista otetta.

Väitöskirjatutkimukseni noudattaa tätä paradigmaattista asiantuntijatutkimuksen kehityskaarta. Ensimmäiset väitöskirja-artikkelini perustuvat rakennesosiologian lähtökohtiin: olen tutkinut yliopistotutkinnon suorittaneiden työmarkkinoille siirtymistä sukupuolen ja sosiaalisen taustan mukaan, näkökulmani on ollut rakenteissa ja metodologinen ote kvantitatiivinen. Työni myöhemmässä vaiheessa eli väitöskirjani kahdessa viimeisessä artikkelissa olen tutkinut asiantuntijuutta organisaatiokulttuurista lähestymistapaa soveltaen ja soveltanut metodologista laadullista otetta.

Rakennesosiologisessa lähestymistavassa ja yhteiskuntaa kulttuurisina käytäntöinä tutkivassa tutkimusperinteissä on vahvuutensa ja rajoitteensa. Rakennesosiologisesti orientoituneessa kriittisessä professiotutkimuksessa mikrotason prosessit eivät ole juuri olleet tutkimuksen kohteena, vaikka ne ovat myös rakenteiden uusintamisen tai muuttamisen näkökulmasta tärkeitä. Kulttuurisia käytäntöjä tarkastelevassa asiantuntijuus-tutkimuksessa yksilöiden pääsyä asiantuntijaksi ei juurikaan ole tematisoitu sellaisesta näkökulmasta, jossa tarkastellaan näiden yksilöiden sosioekonomista tai kulttuurista taustaa. Sukupuoli on ainoa asiantuntijajäsenyyteen liittyvä sosiaalinen ominaisuus, joka on ollut selkeästi tutkimuksen kohteena. Asiantuntijoiden sosiaalisen tai kulttuurisen taustan tutkimus on sosiologisesti varsin tärkeä kysymys, vaikka luokkatutkimus ja yhteiskunnan epätasa-arvon tai sosiaalisen taustan merkityksen tutkimus on viime vuosikymmenen aikana vähentynyt.³ Kysymykset ”keiden näkökulmat ja intressit ovat esillä vaikutusvaltaisten asiantuntijoiden päätöksenteossa?” ja ”ketkä pääsevät vaikuttamaan yhteiskunnallisesti tärkeiden asioiden muotoiluun ja päätöksentekoon?” ovat edelleen tärkeitä. Yhtä lailla koulutuksen merkitys tasa-arvoisten yhteiskunnallisten ja työelämässä toimimisen mahdollisuuksien edistäjänä on edelleen kiinnostava ja keskeinen kysymys sosiologisessa tutkimuksessa.

Rakennetutkimukseen perustuva professiotutkimus ja kulttuuristen käytäntöjen ja mikrotason analyysiin perustuva asiantuntijatutkimus ovat olleet sosiologiassa erillisiä tutkimusalueita eikä niitä ole analysoitu yhtenäisenä tutkimusalueena tai -jatkumona. Tutkimusongelmia ja analyysijä tai tuloksia ei ole tarkasteltu kokonaisuutena eikä koottu yhteisen jäsenyyksen alle. Keskusteluyhteys on katkennut paradigmaattisessa muutoksessa siten, että professiotutkimuksen tutkimusongelmat, teoreettiset kehykset ja analyysit tai tulokset eivät ole siirtyneet luontevasti asiantuntijatutkimuksessa kritisoitaviksi ja hyödynnettäväksi. Idea tieteen kehittymisestä viittaamalla aikaisempaan tutkimukseen ja keskustelemalla sen merkityksestä nykyisen tutkimuksen näkökulmasta ei ole toteutunut. Syyt yhtenäisen analyyttisen kehyksen puuttumiselle ovat vaikeudet teoreettisten näkökulmien ja erilaisiin metodologisiin sovelluksiin perustuvien tutkimustulosten suhteuttamisessa toisiinsa. Sosiologinen tutkimus on eriytynyt tutkimusalueittain ja osin myös metodologisesti, mikä näkyy tässä asetelmassa.

Ymmärryksen syventämiseksi ja laajentamiseksi asiantuntijuudesta yhteiskunnallisena ilmiönä olisi rakennesosiologista ja mikrososiaalisen tason tutkimusta tarkasteltava toisiaan täydentävinä, samaa tutkimusaihetta pohtivina tutkimussuuntauksina.

³ Luokkatutkimus on kuitenkin viime vuosina noussut uudelleen kiinnostuksen kohteeksi sosiologiassa.

Asiantuntijuuteen kohdistuvan tutkimuksen teoreettista ja yhteiskunnallista merkittävyyttä lisäksi tutkimussuuntausten nivominen yhteen tutkimusongelmien ja analyysien, tulkintojen ja tulosten vertailulla ja käsitteellisellä jäsentämisellä.

Pyrin väitöskirjassani toteuttamaan tätä tehtävää yhdistämällä väitöskirja-artikkelini saman käsitteellisen, asiantuntija-asemaa koskevan tarkastelukehikon alle. Erilaisten paradigmaattisten näkökulmien yhdistämisen ansiosta analyysini valottaa asiantuntija-aseman erilaisia ulottuvuuksia. Erilaiset paradigmaattiset näkökulmat tuottavat eriluonteisia tai –laatuisia tutkimustuloksia, sillä niihin kytkeytyvät käsitejärjestelmät ja menetelmät määrittelevät sosiaalista todellisuutta ja siten myös tutkimuskohdetta. Tutkimustulosten yhdistäminen saman kehyksen alle on epistemologisesti hankalaa, koska rakennesosiologisesti ja mikrososiaalisen otteen mukaan toteutettujen tutkimusten empiriaa ei voida vertailla suoraan. Olen pyrkinyt yhteenvetoartikkelini tutkimusartikkeleista poikkeavalla, erityisellä teoreettisella asetelmalla luomaan sellaisen tulkinta-kehyksen, jossa voin analysoida ja tulkita eri paradigmaattisista lähtökohdista toteutettujen artikkelien tuloksia ja tulkintoja ja vertailla niitä myös muihin tutkimustuloksiin. Teoreettinen kehys irtoaa artikkelien käsitteellisistä lähtökohdista ja välittömistä empiirisistä tuloksista ja yhteenvetoartikkeli rakentuu omaksi itsenäiseksi tutkimukseksi. Käytän jatkossa käsitettä ”asiantuntijuus” viittaamaan sekä lainsäädännöllä suojattuihin professioihin että muihin asiantuntemukseen perustuviin ammatteihin. Asiantuntija-käsite kattaa sekä asemansa vakiinnuttaneet että sitä kehittämässä olevat ryhmät.

3. TUTKIMUKSEN TARKOITUS, TUTKIMUSONGELMA, KÄSITTEELLINEN KEHYS JA TUTKIMUSKYSYMYKSET

Avointa tai neuvoteltavaa asiantuntijuutta koskevien teesien mukaan asiantuntijuus vapautuu sääntelystä ja asiantuntijat rakentavat asemiaan neuvottelemalla: asiantuntijat eivät kykene muotoilemaan asemiaan professionaalisilla sulkeumilla vaan lunastamalla paikkansa asiakkaiden, kansalaisten ja työnantajien arvioivan katseen alla ja perustelemalla uskottavasti asiantuntijuutensa kyseisellä alueella. Muut sulkeuman tapaiset käytännöt, kuten sukupuoli eivät myöskään tällaisessa tilanteessa ehdollista pääsyä asiantuntijakentälle, sillä neuvoteltavuus tarkoittaa kaiken kaikkiaan jähmeiden rajoitusten poistumista. Teesi herättää kuitenkin kysymyksiä sen toteutumisen mahdollisuuksista seuraavasta syystä. Asiantuntija-asetat ovat tavoiteltuja, sillä ne tarjoavat työsopimuksen suomien etujen lisäksi yhteiskunnallista statusta. Asiantuntija-asettien tarjonta on niukkaa suhteessa kysyntään, mikä johtaa työmarkkinoilla kilpailutilanteeseen. Asiantuntija-asetista käytävän kilpailun vuoksi asiantuntijuuden väitetty avoimuus nostaa epäilyksiä sen toteutumisen mahdollisuudesta. Voidaan päätellä, että kun kilpailu asiantuntija-asetista kasvaa, myös asiantuntijuuden uskottavuutta lisäävien käytäntöjen tarve kasvaa. Asiantuntijuuden institutionalisoituneet järjestelmät ovat keskeisiä tämän uskottavuuden vuoksi: asiantuntijuus täytyy rakentaa yhteiskunnallisessa kehityksessä, jotta ammattiryhmä voisi saavuttaa tietäjän aseman (Jasanoff 2003). Kriittisessä professiotutkimuksessa professioryhmien väitettiin käytävän strategiaan sulkeumia, joita olivat yleisimmin ammatinharjoittamiseen liittyvät tutkimusvaatimukset. Tutkimussuuntaus ajautui kuitenkin umpikujaan ennen kaikkea siksi, että professiotutkijoiden käsitys sulkeuma-strategiasta osoittautui ylimitoitetuksi. Pohdin tätä pulmaa väitöskirjani artikkeleiden tulosten ja tulkintojen pohjalta. Jotta pääsen tarttumaan käsitteellisesti siihen, rakennan ensin teoreettisen kehityksen, jonka avulla voin hyödyntää artikkelieni tuloksia ja tulkintoja vastauksen muotoilussa.

3.1 Tutkimuksen tarkoitus

Tarkoitukseni on tarkastella väitöskirjassani ammattien ja asiantuntijatyön tutkimusta koskevan teoreettisen keskustelun näkökulmasta, miten asiantuntija-asetat rakentuvat jos professionaalinen säätely on heikentynyt, mutta asetien avoimuus todennäköisten kilpailustrategioiden vuoksi on kuitenkin kiistanalainen.

Lähestyn tutkimukselleni asettamaani teoreettista tavoitetta jäsentämällä sille analyysikehityksen. Kun professionaalisen, lakiin perustuvan säätelyn väitetään heikentyneen, keskeinen kysymys koskee siten nykyisiä asiantuntijuuden oikeuttamisen tapoja ja vaikuttavuutta. Asiantuntijuutta voidaan päätellä oikeutettavan edelleenkin yhteiskuntatasolla, koska se on vakuuttavampaa kuin organisaatiotason argumentaatio. Asiantuntijatyö on yhteiskunnallisesti vaikuttavaa ja näkyvää, minkä vuoksi siihen liittyviä asemia perustellaan tällä tasolla. Asiantuntija-asettia koskevan analyysikehityksen ensimmäinen ulottuvuus liittyy asiantuntijuuden oikeuttamisen tapaan ja vaikuttavuuteen.

teen yhteiskunnallisella tasolla. Asiantuntija-aseman rakentamisen ydin perustuu kuitenkin yhteiskuntatason ja työorganisaatiotason väliseen suhteeseen, sillä konkreettisesti asiantuntija-asema rakennetaan vasta työorganisaatiotasolla, vaikka sitä perustellaan yhteiskuntatason argumenteilla. Sosiologisesti orientoituneessa tutkimusperinteessä keskeinen tutkimuskeskustelu koskee yhteiskuntatason käytäntöjen merkitystä tai vaikuttavuutta työpaikkatason asemien rakentumisessa. Toinen ulottuvuus tämän suhteen tutkimisessa on organisaatioon ja sen toimintaympäristöön liittyvien tekijöiden merkitys asiantuntija-aseman rakentumisessa.

Tutkimukseni tarkoitus johdattaa teoreettiseen tutkimustehtävään, jossa ytimenä on analysoida, miten asiantuntija-asemat rakentuvat yhteiskunta- ja työorganisaatiotasolla ja miten yhteiskuntatason valtuutus muotoilee asiantuntija-asemia työorganisaatiotasolla.

Jäsennän tässä luvussa tutkimustehtävän teoreettisen kehyksen ja käsitteet ja tarkennan tutkimustehtävän tutkimusongelmaksi ja ongelman tutkimuskysymyksiksi. Olen rakentanut asiantuntija-aseman käsitteen siten, että se kattaa ongelman kannalta keskeiset yhteiskuntatason ja työelämän tason ulottuvuudet. Olen hyödyntänyt lähtökohtana Andrew Abbottin (1988) asiantuntijajärjestelmää (the system of professions) koskevia ideoita ja käsitteitä. Abbottin käsitteet kiinnittyvät professiotutkimuksen perinteelle eli oletukselle asiantuntijuuden yhteiskunnallisesta oikeuttamisesta. Ne liittyvät tietynlaiseen oletukseen maailmasta, ja asettavat hypoteesin kaltaisia oletuksia asiantuntija-asemasta esimerkiksi asiantuntijajärjestelmän käsitteen kautta. Käsitteistö ja sen taustalla olevat oletukset antavat riittävän väljyyden analyysin toteuttamiseen eri lähtökohdista toteutettujen artikkelitutkimusteni pohjalta. Käytän näitä käsitteitä tutkimukseni välineinä, koska ne mahdollistavat kummankin tutkimustyyppini tulosten ja tulkintojen analyysin ja yhdistävät ne yhteisen käsitekehikon alle. Olen myös täydentänyt analyysikehikkoa rakentamalla analyysin pohjalta uusia, tulkintaa tukevia käsitteitä kuten sosiaaliset ja työorganisaatioon liittyvät ehdot.

3.2 Asiantuntijajärjestelmä asiantuntija-aseman kehyksenä

Tutkin asiantuntija-asemaa kahden teoreettisen käsitteen kautta: legitimaation ja auktoriteetin (Abbott 1988, 60-66, 80-87). Legitimaatio on valtuutus tiettyihin työmarkkinoiden asemiin, joka perustuu määritellyn tiedonlajin hallintaan ja siihen liittyviin sosiaalisiin ja kulttuurisiin käytäntöihin. Ammattiryhmän auktoriteetin luominen ja ylläpito on työpaikkatason toimintaa eli työreviirien rakentamista ja määrittelyvaltaa omaan työhön.

Käytän abbottilaista (1988) käsitettä ”asiantuntijajärjestelmä” kuvaamaan asiantuntija-ammattien sisäistä järjestymistä suhteessa toimintaympäristöönsä. Järjestelmä-käsite viittaa sosiologiassa yleensä rakenteeseen, mutta abbottilaisittain ajateltuna kyse on prosesseista. Asiantuntijaryhmien reviirit ja suhteet muuttuvat työelämän ja yhteiskunnallisten muutosten myötä ja kenttä on jatkuvan uudelleen järjestymisen tilassa.

Jäsenyys asiantuntijajärjestelmään oikeuttaa ammattikunnan ja ammattilaisen asiantuntija-aseman, jonka perustana on asiantuntijatiedon eli institutionalisoidun tiedonlajin hallinta. Asiantuntijatiedolla ammattiryhmä jäsentää ja legitimoit todellisuutta ja va-

kiinnostaa tätä kautta asemaansa myös tieteen ja asiantuntijapiirien ulkopuolella. Bergerin ja Luckmanin (1991, 110-122) mukaan selittäminen ja oikeuttaminen kietoutuvat yhteen, sillä maailmaa tehdään tiedolla ymmärrettäväksi ja se tekee asiainkäsityksiä oikeutettuja. Asiantuntijatieto kehittyy siten, että tieto irrotetaan konkreettisesta arkielämän kytkennästään meta-tason tiedoksi, jonka abstraktiotaso on arkitietoa ja jokamiehen arkiteoriaa korkeampi. Tämän tiedon katsotaan olevan universaalimpaa ja pysyvämpää kuin arkitiedon. Siihen liittyy erityisiä käsitteellisiä kehyksiä, menetelmiä ja käytäntöjä. Asiantuntijoiden eli erikoistuneen tiedon haltijoiden katsotaan olevan valtuutettuja opettamaan ja välittämään tätä tietoa. (Berger & Luckman 1991, 110-122). Keskeistä on se, että ryhmän erikoistunutta tietoa pidetään yhteiskunnassa relevanttina suhteessa sen soveltamisen kenttään (ks. Berger & Luckman 1991, 85-105).

Tiedon ja sen tuottamiseen liittyvän institutionalisoitumisen prosessit vakiintuvat asiantuntijajärjestelmäksi, joka rakentuu institutionalisoituneelle tietoperustalle ja vuorovaikutuksellisille rooleille, suhteille sekä käytännöille. Konkreettisia muotoja ovat korkeakoulut, tutkimukset, professionaalisista yhdistykset ja ammattilehdet, jotka kietoutuvat toisiinsa muodostaen enemmän tai vähemmän integroituvan systeemin. (Abbott 1988, 65-66, 80-90). Asiantuntijajärjestelmässä toimija on enemmän tai vähemmän koherentti ryhmä, joka pyrkii ylläpitämään tai vahvistamaan ideaa asiantuntijuudesta toiminnallaan. Yksilöt legitimoituvat asiantuntijoiksi asiantuntijajärjestelmän jäsenyyden kautta.

Asiantuntijajärjestelmä ja -asemat muuttuvat, kun ammattiryhmien jäsenet reagoivat ja orientoituvat sisäisiin ja ulkoisiin paineisiin. Sulkeuma on tärkeä asiantuntijajärjestelmän muotoileva strategia. Kriittisessä professiotutkimuksessa se esitettiin professioiden vallankäytön jyrkkänä muotona, mutta käytän sitä tässä viittaamaan väljästi myös erilaisiin suhteisiin ja käytäntöihin, jolla pyritään rajoittamaan kilpailua oman aseman parantamiseksi. Kriittisen koulutussosiologian tapaan sulkeuma voidaan nähdä osin myös käytännön luonteisena, sillä ulossulkemisen tavat voivat vakiintua, vaikka etujaan ajava ryhmä ei aikaisempaan tapansa enää aktiivisesti toteuttaisi sulkeumastrategiaansa. Sulkeumakäytäntöön voi liittyä myös esimerkiksi työnantajien tai asiakkaiden harjoittama torjunta tiettyjen ryhmien rekrytointiin erityisiin asiantuntijatehtäviin.

Tiede on asiantuntijajärjestelmissä keskeinen asemaa oikeuttava tiedon muoto: se on abstrahoitua tietoa, jonka arvo on sen oletetussa universaalisuudessa. Se toteutuu erityisesti itseensä viittaavuudessa eli tiedon rakentumisena omaksi, jäsenyksiltään osittain suljetuksi, saman tieteenalan epistemologisiin oletuksiin perustuvaksi systeemiksi. Tietoa rakennetaan suhteessa tiedonlajin aikaisempaan tutkimukseen (Knorr-Cetina 2000, 2). Itseviittaavuudella pyritään tieteenlajin autonomisuuteen, joka luo kyseisen tieteen lajin parissa työskentelevälle ryhmälle arvovaltaa. Tutkimuksen legitimoina ja yleisönä on tiedeyhteisö.

Tuleva ammattilainen pääsee osalliseksi asiantuntijuudesta osallistumalla koulutukseen; asiantuntijuus todennetaan tutkintotodistuksella (Abbott 1988, 60-66, 80-87). Tutkinto ei ole ainoa eikä aina edes riittävä asiantuntijajäsenyyden osoittaja, mutta se on selkeimmin tunnistettavissa oleva asiantuntijajärjestelmään kuulumisen muoto. Jäsenyys asiantuntijajärjestelmään on hienovaraisesti järjestetty suhde, jota määrittävät sosiaalisesti määrittävät ehdot. Asiantuntijajärjestelmä on sisäisesti eriytynyt erilaisiksi

ryhmittymiksi ja niiden tuntemus edellyttää jäsenyyttä ko. asiantuntijaryhmään.

Abbottin (1988) mukaan *asiantuntija-asema legitimoidaan kolmella tasolla: lainsäädännön, julkisuuden ja työpaikkatason areenoilla* (Abbott 1988, 60-66, 80-87). Areenat ovat vuorovaikutuksessa keskenään, mutta niillä saavutetut tulokset eivät ole sellaisenaan siirrettävissä toiselle tasolle. Virallisella tasolla asiantuntijajäsenyyden määrittelee lainsäädäntö, kun julkisuustasolla asiantuntijat pyrkivät vakuuttamaan kansalaiset ryhmän kyvystä hoitaa alueensa ongelmat. Työpaikkatasolla asiantuntijat hyödyntävät yhteiskuntatason legitimaatiostrategioita, mutta asetelmassa vaikuttavat myös muut työnjakoon, työpaikan prosesseihin ja suhteisiin liittyvät asiat. Legitimaation tulee olla uskottava myös työpaikkatasolla tullakseen hyväksytyksi. Julkisuustasolla saavutettu legitimaatio tukee työpaikkatason neuvotteluita reviiristä, mutta jos se ei toimi työnjaon kannalta myönteisellä tavalla, reviirit neuvotellaan uusiksi (Abbott 1988, 60-70). Prosessi voi myös toimia toisinpäin eli työpaikoilla ammattilaisten pyrkimykset legitimoida asiantuntijuuttaan voivat vahvistaa myös julkisuustasolla ryhmän oikeutusta hallita tiettyjä työelämän alueita. Legitimaation avulla rakennetaan sulkeumia, sillä tietyn ryhmän oikeuttaminen määriteltyihin työmarkkinoiden suotuisiin positioihin sulkee potentiaalisia tai todellisia kilpailijaryhmiä ulkopuolelle. Työpaikkatason legitimaatio-käsite kytkeytyy auktoriteetti-käsitteeseen, mutta ne eivät ole identtiset. Edellinen käsittelee legitimaation tuottamisen tapaa ja jälkimmäinen pohtii työpaikkatason aseman rakentamista ja sen ehtoja.

3.3 Tutkimusongelma ja tutkimuskysymykset

Muotoilen seuraavassa teoreettisen tutkimustehtäväni empiiristä analyysiä varten tutkimusongelmaksi ja tutkimuskysymyksiksi. Tutkin asiantuntija-aseman sosiaalista rakentumista analysoimalla legitimaatiota sekä auktoriteettia ja edellisen merkitystä jälkimmäisen muotoutumiselle.

Tutkin väitöskirjassani, miten asiantuntija-asemia legitimoidaan yhteiskuntatasolla. Lainsäädäntö määrittelee joillakin yhteiskunnan ydintoimintojen kannalta keskeisiksi määritellyillä aloilla pätevyudet, kuten opetuslalla ja sosiaali- ja terveydenhuollon sekä lainsäädännön alueilla. Asiantuntijoiden toiminta-alueet eivät kuitenkaan ole ”luonnollisia”. Niitä määritellään jatkuvasti ja siten kysymys on myös säädösten ja rajoitusten uudelleen muotoilusta yhteiskunnan ja työelämän muutoksessa. Uusien asiantuntijaryhmien legitimaatiota pyritään harvoin toteuttamaan lainsäädännön piirissä, mikä johdattaa kysymään, miten sitä toteutetaan yhteiskunnallisella tasolla. Kiinnostukseni kohteena on asiantuntijajärjestelmien legitimaatioon liittyvien sulkeumien mahdollinen olemassaolo. Miten ja missä laajuudessa asiantuntija-asemia säädellään?

Yksilöiden pääsy asiantuntija-asemiin on abbottilaisessa katsannossa kiinnittynyt tutkintoihin ja vastaaviin asiantuntijajärjestelmän jäsenyyden osoittajiin. Virallisten diplomien merkitystä on kuitenkin kyseenalaistettu asiantuntija-asemaan pääsyn ehtona ja toisaalta on keskusteltu yliopistotutkinnon suorittaneiden vaikeuksista päästä asiantuntijatehtäviin. Tarkastelen analyysissäni, miten yksilöiden jäsenyys asiantuntijajärjestelmään toteutuu ja millaisin ehdoin. Tutkin jäsenyyden kahden portin läpäisemistä. Tutkinto tai vastaava tiedonlajin hallinnan institutionaalinen osoittaminen on

pääsylippu jäsenyyteen, jota kutsun tässä *yksilölegitimaation ensimmäiseksi portiksi*. Varsinainen jäsenyys lunastetaan asiantuntijakentälle pääsyllä: kaikki tutkinnon suorittaneet eli pääsylipun lunastaneet eivät pääse työelämässä asiantuntijatehtäviin. Nimeän asiantuntijatehtäviin sijoittumisen yksilöllisen *legitimaation toiseksi portiksi*. Legitimaation ensimmäinen ja toinen portti ovat aineiston analyysin pohjalta muotoilemiani käsitteitä, kuten ovat myös jäljempänä esille tulevat legitimizeettia tarkentava ”sosiaaliset ehdot” ja auktoriteettia tarkentavat käsitteet ”organisaatioon liittyvät ehdot” sekä ”reviiri” ja ”määrittelyvalta työhön”. Reviiri ja määrittelyvalta työhön – käsitteet kytken nimenomaan organisaatiotason toimintaan toisin kuin Abbott, joka on käyttänyt reviiri-käsitettä erityisesti asiantuntijavaltuutuksen (jurisdiction) yhteydessä.

Kriittisen professiotutkimuksen piiriin kuuluvassa koulutussosiologiassa erityisenä kiinnostuksen kohteena on ollut koulutukseen ja asiantuntijakentälle valikoituminen sosiaalisen taustan mukaisesti. Avointa asiantuntijuutta koskevassa keskustelussa tämä teema ei ole jäsentynyt lainkaan, mistä voidaan päätellä, että kysymyksellä on vain vähäinen merkitys tässä tutkimusperinteessä. Otan tämän asian analyysini kohteeksi, sillä edellä mainittujen tutkimussuuntausten näkemysten eroavuuksien perusteella päätelen kysymyksen selvittämisen olevan tärkeä tutkimustehtäväni kannalta. Olen asettanut tehtäväkseni yhdistää eri tutkimusperinteiden lähtökohdista toteuttamaani tutkimusta ja suhteuttaa toisiinsa rakennesosiologisen ja mikrososiaalisella tasolla operoivan tutkimuksen tuloksia ja tulkintoja.

Käsittelin edellä asiantuntijajärjestelmiin liittyviä sulkeumastrategioita, joilla pyritään säätelemään asiantuntija-asemiin pääsyä tai oikeuttamaan tiettyjen ryhmien pääsyä määriteltyihin asiantuntijajäsenyyksiin. Laajennan sulkeuman käsitteen kattamaan myös yksilöiden sosiaaliseen, kulttuuriseen ja etniseen taustaan sekä sukupuoleen liittyvät sulkeumat suhteessa asiantuntijajäsenyyteen, joita kutsun *sosiaalisiksi ehdoiksi*. Kiinnostukseni kohteena ovat yksilölegitimizeetin tutkimisessa yksilöiden pääsyn ehdot asiantuntijajäsenyyteen. Tutkin sosiaalisten ehtojen merkitystä jäsenyyden saavuttamisessa. Jos jäsenyys ei avaudu kaikille samalla tavoin, mitkä ovat sitä rajoittavat sosiaaliset ehdot? Voidaan olettaa, että sosiaaliset ehdot muotoilevat jäsenyyttä ensimmäisen ja toisen portin jäsenyydessä eri tavoin, sillä koulutukseen pääsyn ehdot ovat erilaiset kuin työelämän asemiin sijoittumisessa.

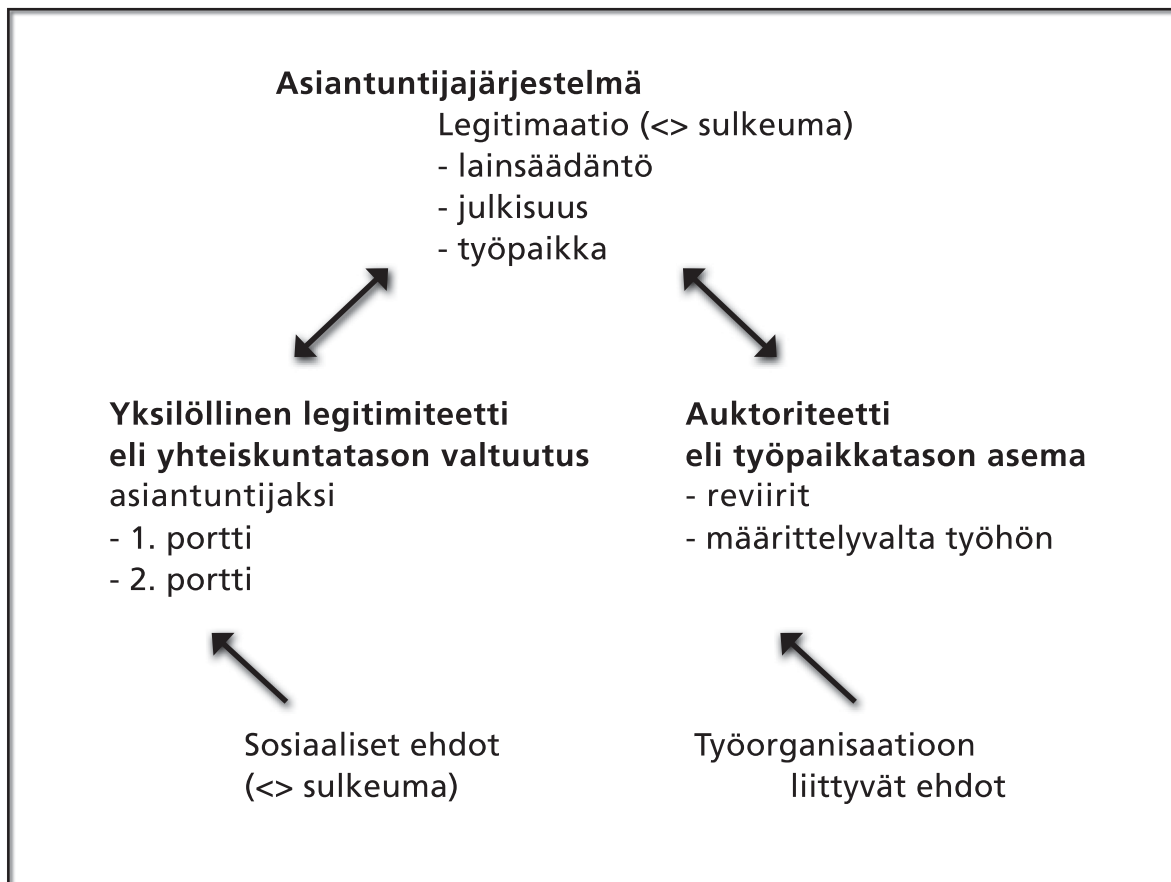
Asiantuntija-auktoriteetti on toimintaympäristön ja historiallisen tilanteen mukaan rakentuva prosessi ja se muotoutuu arkisen työn ja yhteiskuntatason prosessien välisessä suhteessa (Abbott 1988, 1-20, 63-66). *Asiantuntija-auktoriteetti rakentuu revii-rille ja työhön kohdistuvalle määrittelyvallalle*. Reviiri tarkoittaa valtuutusta tietyn toiminta-alueen hallintaan eli toimenkuvaa. Määrittelyvalta on vaikutusvaltaa omaan ja työyhteisön työhön. Asiantuntijatyön reviiiriään asiantuntijat perustelevat institutionaaloidun asiantuntemuksen hallinnallaan. Asiantuntijat joutuvat kuitenkin neuvottelemaan jatkuvasti reviiirinsä rajoista työorganisaatiotasolla, sillä työelämän käytännöissä ja useista intressitahoista koostuvissa yhteisöissä heillä harvoin on valtaa sanella reviiirinsä rajoja. Johto, muut ammattiryhmät ja työorganisaation toimintaympäristön toimijat kuten asiakkaat osallistuvat välittömästi tai välisesti auktoriteetin muotoiluun. Lisäksi toimintaympäristössä tapahtuvat markkinoihin tai institutionaaliseen asemaan liittyvät muutokset voivat vaikuttaa välillisesti tai välittömästi asiantuntijoiden työpaikkatason asemaan. Asiantuntijatyötä järjestävät ja ehdollistavat asiakkaat, rahoit-

tajat sekä julkinen valta, jotka kykenevät ohjaamaan – joskaan eivät yksisuuntaisesti määräämään – organisaatioita ja asiantuntijoita taloudellisesti, sosiaalisesti ja poliittisesti (ks. Abbott 1988, 140). Legitimaatio tukee auktoriteetin rakentamista, mutta työorganisaation ehdoilla. Kyseessä ovat *työorganisaatioon liittyvät ehdot*.

Työorganisaatiotason analyysissä keskeinen kysymys on asiantuntijuuden yhteiskuntatason valtuutuksen merkitys asiantuntija-aseman rakentamisessa. On väitetty, että professionaalinen kontrolli on heikentynyt ja asiantuntijoiden asema rakentuu enenevässä määrin organisatorisilla ehdoilla. Tarkoitukseni on tutkia tämän väitteen paikkaansa pitävyyttä. Kun yhteiskuntatason legitimitettiin on rakennettu eri asiantuntijaryhmissä vaihtelevilla tavoilla, kiinnostukseni kohteena on myös legitimitetin lähteen ja luonteen merkitys auktoriteetin rakentamisen näkökulmasta. Miten lainsäädäntöön perustuva eroaa muun tyyppisestä legitimaatiosta, kun tutkitaan aseman rakentamista työpaikkatasolla? Julkisuus voi olla vahva tuki legitimaation rakentamisessa erityisesti median keinoin, kuten tapahtui uusmedia-alan aallonharjalla 1990-luvun loppuvuosina. Tarkastelen tutkimuksessani uusien asiantuntijaryhmien legitimaation keinoja ja merkitystä asemien rakentamisessa työpaikalla. Tutkin legitimitetin merkitystä suhteessa sen lähteeseen ja luonteeseen, mutta myös työorganisaatioihin liittyviin ehtoihin.

Työorganisaatioon liittyviin ehtoihin sisältyy myös organisaation asema toimintaympäristössä ja suhde muihin organisaatioihin. Kilpailu, markkinat tai kumppaniorganisaatioiden toiminnasta kumpuavat prosessit voivat muotoilla välittömästi ja välillisesti asiantuntijoiden asemaa; esimerkiksi kilpailun kiristyminen markkinoilla voi heikentää asiantuntijoiden neuvotteluasemia suhteessa johtoon. On todennäköistä, että organisaatioon liittyvät ehdot eivät muotoile samalla tavalla asiantuntijoiden asemaa erityyppisissä organisaatioissa, koska tämäntyyppiset vaikutussuhteet eivät ole luonteeltaan tai voimakkuudeltaan lineaarisia. Tavoitteenani on analysoida ensinnäkin, millaiset työorganisaatioon liittyvät ehdot muotoilevat asiantuntija-asemia. Toiseksi tutkin, miten työorganisaatioon liittyvät ehdot erityyppisissä organisaatioissa muotoilevat asiantuntija-asemia.

Kuvio: Asiantuntija-aseman käsitteellinen kehys

Tutkimuskysymykseni täsmentyvät seuraavasti.

1. Millainen merkitys asiantuntijajärjestelmään liittyvällä sulkeumalla on asiantuntija-aseman rakentumisessa?

Etsin vastauksia tähän kysymykseen kummankin tutkimustyyppin artikkelieni pohjalta. Tutkin asiantuntijajärjestelmiin liittyvää legitimaatiota tarkastelemalle sen lähteitä, luonnetta ja voimakkuutta. Kysyn, miten legitimaatio toteutuu yksilöiden ja ryhmien asiantuntijavaltuutuksena.

2. Millaisin ehdoin yksilöt pääsevät asiantuntija-asemaan?

Kysyn, miten asiantuntijatyömarkkinoille tulevat yksilöt läpäisevät asiantuntijuuden toisen portin eli pääsevät asiantuntija-asemaan työmarkkinoilla. Tarkastelen myös ensimmäisen portin legitimizeettiä taustoittaakseni toisen portin läpäisemisen analyysiä, sillä asiantuntijakoulutus tai vastaava institutionaalinen valtuutus antaa mahdollisuudet pyrkiä varsinaisiin asiantuntija-asemiin. Tutkin yksilölegitimiteetin sosiaalisia ehtoja eli sosiaalisen, kulttuurisen sekä etnisen taustan ja sukupuolen merkitystä asiantuntijakentälle sijoittumisessa. Tarkastelen tätä kysymystä niiden artikkelien tulosten perusteella, joissa lähestymistapana on ollut työmarkkinoiden ja yhteiskunnan rakenteita tarkasteleva ote (artikkelit 1, 2 ja 3).

3. Miten asiantuntija-asema saavutetaan työpaikkatasolla?

Analysoin asiantuntija-auktoriteetin toteutumista työorganisaatiotasolla reviiereinä ja työhön liittyvänä määrittelyvaltana. Tutkin yhteiskuntatason asiantuntijavaltuutuksen ja organisaatiokohtaisten ehtojen merkitystä asemien muotoutumisessa. Toteutan analyysin vertailemalla kahta erityyppistä asiantuntija-organisaatiota. Tarkastelen tätä kysymystä työtyöorganisaatiotutkimusteni (artikkelit 4 ja 5) tulosten perusteella; näissä tutkimuksissa olen soveltanut kulttuuristen käytäntöjen lähestymistapaa ja mikrososiaalisen tason analyysimenetelmää.

4. ARTIKKELIT: TUTKIMUSAINEISTOT, MENETELMÄT JA TULKINTAKEHITYKSET

Esittelen seuraavassa artikkelieni teemat ja metodologiset lähtökohdat, arvioin metodologioiden soveltamista ja siihen liittyviä ehtoja ja täydennän teoreettista tulkintakehikkoa esittelemällä tutkimustyyppieni paradigmaattiset lähtökohdat. Työmarkkinoiden ja yhteiskunnan rakenteiden tutkimusperinnettä noudattavissa artikkeleissani olen soveltanut kvantitatiivista tutkimusotetta. Työorganisaatioita koskevassa, kulttuurisia käytäntöjä analysoivissa ja mikrososiaalisen tarkastelutason artikkeleissani olen soveltanut kvalitatiivista tutkimusotetta. Erilaiset metodologiset sovellukset ovat syntyneet tutkimuksen tavoitteiden, kohteen ja teoreettisen kehikon mukaisesti. Metodologiset lähestymistavat muotoilevat myös tutkimustuloksia, minkä olen ottanut huomioon analyysissä. Ajallisesti työmarkkinoiden ja yhteiskunnan rakenteisiin liittyä tutkimus on painottunut tutkimusteni alkuvaiheeseen 1990-luvulle. Olen kuitenkin palannut rakennetutkimuksen pariin myös 2000-luvulla. Kyse ei siis ole ollut evoluutiosta kohti kehittyneempää tutkimusta, vaan tutkimusotteen monipuolistumisesta. Kahden ensimmäisen artikkelin aineisto ja tulokset ovat 1990-luvun alkuvuosilta, minkä vuoksi olen hyödyntänyt tulkinnoissani myös muiden tutkijoiden ajankohtaisempia tutkimustuloksia.

Työmarkkinoiden ja yhteiskunnan rakenteiden tutkimusperinteeseen kuuluu kolme artikkelia.

1. Early Careers of Professionals in Finland. International Journal of Contemporary Sociology Vol 39, No. 1, April 2002

Tutkin yliopistoista valmistuneiden sijoittumista ammatillisille työmarkkinoille ja heidän työuriaan. Erityiskysymyksenä on mies- ja naisprofessionaalien urakehityksen vertailu; hypoteettisena oletuksena on ollut sukupuolten yhdenmukaistuva urakehitys professionaalisella. Analyysin kohteena olivat hyvinvointivaltion, akateemisen ja yrityssektorin professionaaliset ammattiryhmät.

2. Realisoituuko koulutusoptimismi työmarkkinoilla? Korkeakoulutus, sosiaalinen tausta ja urakehitys. Kasvatus 3/98, 1998

Analysoin korkeakoulutuksen jälkeisen työuran yhteyttä sosiaaliseen taustaan eli vanhempien koulutukselliseen taustaan; kiinnostukseni kohteena oli professioasemien yhteys yhteiskunnan kerrostuneisuuteen. Tarkastelin sosiaalisen ja kulttuurisen taustan lisäksi sukupuolen merkitystä professionaalisen uran rakentumisessa. Analyysin kohteena olivat hyvinvointivaltion, akateemisen ja yrityssektorin professionaaliset ammattiryhmät.

3. Työvoimapula ja etnospesifit työmarkkinat – miten edistää korkeakoulutettujen maahanmuuttajien ammatillista sijoittumista? Työelämän tutkimus 3/2007

Tarkastelen korkeakoulutettujen maahanmuuttajien ammatillista sijoittumista, jonka ulottuvuuksiksi määrittelin ammatin sisällön ja hierarkkisen aseman. Analyysin kohteena oli maahanmuuttajien sijoittuminen asiantuntija-ammatteihin, matalan ammatitaidon ammatteihin, johtotehtäviin ja generalistitehtäviin. Erityisenä kiinnostuksen kohteena olivat etnospesifit työmarkkinat ja työvoimapula-alat maahanmuuttajien työllistymisen näkökulmasta.

Artikkelit 1 ja 2 kehittävät edelleen lisensiaatintutkimustani ”Professionaalien uratyypit”, jonka tavoitteena oli työmarkkinatason ilmiöiden ja prosessien analysointi. Aineisto on lomakekysely (N=591), jota olen analysoinut pääosin ristiintaulukoiteina. Tutkimuskohde oli yliopistosta asiantuntija-ammatteihin valmistuneiden liikkuminen työmarkkinoilla ja tämän liikkuvuuden ehdot. Tutkimuskysymysten lähtökohta oli professio- ja työmarkkinateorioihin perustuva käsitteellinen kehys, jonka pohjalta muotoilin tutkimuksen teemat ja lomakekysymykset. Kvantitatiivisessa menetelmässä kysymykset muotoillaan tarkasti rajatussa kehyksessä ja tuloksia analysoidaan tämän kehyksen sisällä (Alkula ym. 1994, 20, Goldthorpe 1996).

Artikkelissa 3 tarkastelin korkeakoulututkimuksen suorittaneiden ammatillista sijoittumista suhteessa kahteen keskeiseen sosiaaliseen ehtoon eli etniseen taustaan ja sukupuoliin. Aineistona oli työhallinnon URA-rekisteri eli helsinkiläisiä kantaväestöön kuulumattomia työnhakijoita koskeva rekisteriaineisto (N=747). Kun lomakekyselyssä on mahdollista operationalisoida teoreettinen asetelma kysymyksiksi, valmiiden aineistojen käytössä tämä mahdollisuus on rajallinen. URA-rekisterissä on työnhakijoiden koulutusta ja työmarkkinahistoriaa koskevia tietoja sekä taustatietoa sukupuolesta, iästä ja kansalaisuudesta. Aineisto perustuu työhallinnon virkailijoiden eli työvoimaneuvojien ja -ohjaajien asiakkaita koskeville kirjauksille. URA-rekisterin tietoja ei ole tarkoitettu tilastolliseksi tutkimusaineistoksi ja sen hyödyntäminen edellyttää muokkauksia. Esimerkiksi osa virkailijoista oli merkinnyt tiedon asiakkaan ammatista työhallinnon ammattiluokituksen mukaisella koodilla, mutta osa on kirjoittanut sen auki ammattinimikkeeksi tekstimuodossa. Yhdenmukaistaakseni aineistoa koodasin tekstimuotoisen tiedon työhallinnon ammattiluokituksen mukaisesti. Nyansoitua tietoa ei tämännäytteissä aineistossa ole, mikä on asettanut rajat tutkimusongelman muotoilulle. Toisaalta aineiston työmarkkinahistoriaa koskevien tietojen luokittelulla pystyin tuottamaan teeman kannalta tärkeän kategorian eli ”etnospesifit työmarkkinat”. Aineiston esitysmuotona ovat ristiintaulukoinnit. Liitteessä 1 olen kuvannut yksityiskohtaisemmin artikkelien 1-3 menetelmiä ja aineistoja ja arvioinut menetelmiin ja aineistoihin liittyvää luotettavuutta.

Kvantitatiivisen metodologian soveltamisessa ajatuksenani oli operationalisoida yhteiskunnan ja työmarkkinoiden rakenteita kuvaavia käsitteitä empiirisiksi vastineiksi. Koulutukseen, ammattiasemaan, työmarkkina-asemaan ja sosioekonomiseen asemaan voidaan luoda operationaaliset vastineet, sillä niillä on järjestelmiin liittyvät vakiintuneet käsitteet ja viittaavuus todellisuuteen. Prosesseja on sen sijaan vaikea operationa-

lisoida lomakekysymyksiksi niiden paikallisen ja tilanteissa kehittyvän luonteen vuoksi. Kvantitatiivinen metodologia soveltuu hyvin rakennesosiologiseen tutkimukseen, joskin sillä on myös rajoitteensa. Yhteiskunnan ja työmarkkinoiden rakenteita koskevien käsitteiden operationalisointini oli toimiva, mutta tutkimuksen toteutus oli toisaalta sidoksissa ennalta määriteltyihin teorioihin ja käsitekehikkoihin.

On myös todettava, että kvantitatiiviseen tutkimukseen liittyvässä operationalisoinnissa on kiperiä haasteita suhteessa todellisuuden hahmottamiseen. Käsitteiden operationalisointiin liittyy tietynlaisen vakiintuneen todellisuuskäsityksen ylläpitäminen, sillä operationalisointien oletetaan vastaavan todellisuutta ja teoreettista kehystä. Ongelma ei sinänsä ole kvantitatiivisen metodologian heikkous, vaan toteutuksen ja siihen liittyvän tiedonkäsityksen monitasoisuus.

Mikrososiaalisen tarkastelutason ja kulttuuristen käytäntöjen tutkimussuuntaukseen kuuluu kaksi artikkelia.

4. Hallinnointi ja sen rajat – työn organisointi uusmediayrityksessä. Sosiologia 4/2004.

Tutkin työn organisoitumista uusmediayrityksessä vuoden 2000-vaihteessa alan kannattavuuskriisin kynnyksellä. Analysoin työn organisoinnin ulottuvuuksia eli työnjakoa, ammatillistumista, työn kontrollia ja työmenetelmiä. Uusmedia-ammattilaisten asiantuntijuus oli tutkimusajankohtana kehitymisvaiheessa ja kiinnostukseni kohteena oli asiantuntija-aseman kehkeytyminen työnorganisoinnin murroksessa. Tutkimuksen kohteena olivat graafikot, käsikirjoittajat, ohjelmoijat ja äänisuunnittelijat.

Aineistona oli 10 haastattelua ja taustadokumentit. Artikkelin tutkimuskohteena oli yrityksessä 2000-luvun vaihteessa toteutettu työnorganisoinnin uudistus, jolla pyrittiin kannattavuuden parantamiseen. Tutkimuskohteen kiinnostavuutta väitöskirjani kannalta lisää se, että uusmedia-ammattilaisten asiantuntijuus oli tutkimusajankohtajana kehitymisvaiheessa ja oli mahdollista tutkia sen kehittymistä työnorganisoinnin murroksessa. Tulkitsin yrityksessä tapahtuvia prosesseja hallinnoinnin käsitteen kautta. Hallinnoinnilla tarkoitan toimintojen laskelmallistamista ja toimintojen yhteen linjaan asettamista.

5. Tutkimusdynamiikka sektoritutkimuksessa ja yliopistossa – tapaustutkimuksena kalataloustutkimus. Työelämän tutkimus 1/2006.

Tutkimukseni tavoitteena oli analysoida tutkimustyötä ja sen ehtoja sektoritutkimuslaitoksessa ja verrata sitä yliopistossa harjoitettavaan kalataloustutkimukseen. Yliopiston ja sektoritutkimuslaitoksen organisaatioiden lainsäädäntöön perustuva institutionaalinen ja siihen liittyen taloudellinen asema oli keskeinen kiinnostuksen kohde. Vertailun teki mahdolliseksi analyysin kohteena olleen tutkimusalueen eli kalataloustutkimuksen yhtenäisyys yliopistossa ja sektoritutkimuslaitoksessa. Sektoritutkimuksen tarkastelun kehystenä oli useiden rinnakkaisten rationaliteettien eli työlle asetettujen tavoitteiden välinen jännite. Aineistona oli 12 haastattelua ja taustadokumentit.

Artikkeleissa 4 ja 5 soveltamassani kvalitatiivisessa metodologiassa tutkimusyksiköitä tarkastellaan kokonaisuuksina: aineiston ajatellaan tuovan esille jonkin erityisen, sisäisesti loogisen kokonaisrakenteen. Kaikki aineiston ongelmakokonaisuuteen kuuluviksi katsotut asiat täytyy selvittää siten, että ne istuvat tähän rakenteeseen (Alasuutari 1998, 38). Yleistettävyyttä haetaan abstraktiotason nostamisella, ei tyypillisyyttä etsimällä. Soveltamani metodologinen sovellus oli grounded theory. Liitteessä 2 olen esitellyt tarkemmin analyysin ja sen toteutuksen.

Kvalitatiivisen otteen soveltamisen etuina on ollut prosessien tavoittaminen ja ennalta tuntemattomien ilmiöiden löytäminen puntaroidessani aineistoa erilaisia teoreettisia lähestymistapoja vasten. Tähän paradigmaattiseen otteeseen liittyy rakennesosiologisen otteen tavoin soveltamisen rajoitteita: yhteiskunnan rakenteellisia ongelmia pohdittavia ja laajoja aineistoja edellyttäviä tutkimuksia ei voida toteuttaa laadullisin menetelmin.

4.1 Tulkintakehykset: Bourdieu ja Foucault vallan teoreetikoina

Tarkastelen seuraavassa artikkelieni teoriaperinteitä tehdäkseni ymmärrettäväksi niiden lähtökohtia, menetelmiä ja tuloksia, sillä eri tutkimustyyppieni tulokset ja tulokinnat perustuvat näille erilaisille lähestymistavoille. Työmarkkinoiden ja yhteiskunnan rakenteita tarkastelevia artikkeleitani yhdistää kriittisen professiotutkimuksen tai bourdieulainen lähestymistapa ja työorganisaatioiden kulttuurisia käytäntöjä analysoivia artikkeleitani organisaatiokulttuurinen lähestymistapa, jossa organisaatioissa oletetaan toteutuvan yleiset yhteiskunnalliset diskurssit, prosessit ja käytännöt mukaan lukien asiantuntijuuden määrittely, vaikkakin erityisellä, historialliseen tilanteeseen liittyvällä tavalla.

Analysoin tässä luvussa hyödyntämiäni lähestymistapoja tarkastelemalla kahta toisistaan selvästi poikkeavaa teoriaperinnettä eli Pierre Bourdieun ja Michel Foucaultin lähestymistapoja. Löyhästi katsoen bourdieulaisuus liittyy kriittiseen professiotutkimukseen ja foucault'lainen lähestymistapa liittyy organisaatiokulttuurisen tutkimuksen perinteeseen. Kiteytän vertailevan tarkastelun niissä hyödynnettyyn valta-käsitteeseen seuraavasta syystä. Valta liittyy sosiologisessa tutkimuksessa asiantuntija-aseman käsitteellistämiseen ja analysointiin erottamattomasti, koska yhteiskunnassa ja työpajoilla kilpaillaan asiantuntija-asemista, mikä edellyttää vallan käyttöä ja valtasuhteita. Valta ei ole ollut artikkeleitteni varsinaisena tutkimusongelmana, mutta tutkimuskohteideni luonteen vuoksi se on läsnä tutkimusongelmissani lomittuneena varsinaisiin tutkimusteemoihin. Olen tarkastellut artikkeleissani prosesseja, käytäntöjä ja suhteita, joihin kietoutuneena asiantuntija-asemat ovat kehittyneet ja joissa on ollut läsnä, vaikkakin piiloisena, pyrkimys valtaan tai vallan käyttöön. Valta on täsmentynyt keskeiseksi yhdistäväksi juonteeksi vasta kokoavassa artikkelissa irrotessaan artikkeleiden empiriasta ja sitä palvelevista käsitteistä.

Valta-käsite on sinänsä monikäsitteinen ja sillä voidaan tarkoittaa monenlaatuista suhteita ja toimintoja. Valta-käsite asiantuntijoita koskevassa tutkimuksessa viittaa sosiaaliseen valtaan eli lähinnä auktoriteettityyppiseen kykyyn vaikuttaa sosiaalis-

sa ympäristössä. Näkemys vallasta – perustasta, keinoista, alasta ja määrästä (Kusch 1993, 100) vaihtelee, mikä liittyy erilaisiin aihealueisiin ja -kohteisiin, teoreettisiin lähestymistapoihin ja metodologioihin. Teoreettisiin lähestymistapoihin liittyvät erilaiset valtakäsitykset myös johdattavat empiirisessä tutkimuksessa havaitsemaan ja tulkitsemaan erilaisia vallan ilmenemismuotoja: siten erilaisia lähestymistapoja edustavissa tutkimustyypeissäni määritelmä asiantuntija- asemasta ja sen kehyksistä on erilainen. Artikkelieni tutkimuserinteissä asiantuntija- asema saa erilaisen käsitteellisen sisällön, mikä liittyy valta-käsitteiden eroihin.

Erittelen näitä lähestymistapoja tutkimusteni lähtökohtien ymmärrettäväksi tekemiseksi. Käytän ilmaisuja ”bourdieulainen” ja ”foucault’lainen”, sillä kyse on tietynlaisista yhteiskunnan tai elämäntavan käsittämisen tavoista, joiden muotoiluun on osallistunut myös muita teoretikkoja Bourdieun ja Foucaultin lisäksi, kuten Mitchell Dean Foucaultin ajatusten jatkojalostamisessa.

Bourdieuun jalanjäljillä: toimijan ja rakenteen välinen suhde

Bourdieulaisessa teoriaperinteessä ytimenä on rakenteen ja toimijuuden välinen suhde. Valtaa käytetään ja valta- asemat muotoutuvat tässä asetelmassa: yhteiskunnan rakenteet ovat toiminnan kehikkona valta- asemia uusintavia, mutta toimijat muokkaavat aktiviteeteillaan tätä rakennetta. Yhteiskunnan rakenteilla on kuitenkin suuri merkitys huolimatta toimijalle annetusta liikkumavarasta ja muutoksen mahdollisuudesta rakenteissa. Valta on strategista toimintaa, mutta toisaalta se myös kytkeytyy hierarkkisiin rakenteisiin ja asemiin. Asiantuntijoiden tieto on institutionalisoitunut ja järjestelmien kautta legitimoitu vallan väline.

Habituksen kautta yhdistellään ja muotoillaan pääomat sopivaksi vallan välineeksi. Habitus on asema, johon kasaantuvat yhteiskunnallisesti hyödylliset pääoman muodot ja toisaalta pelurin väline, jolla pääomia kasataan mahdollisimman edulliseksi yhdistelmiksi erilaisilla toiminnan kentillä. Tiedon eli kulttuurisen pääoman täytyy yhdistyä sopivalla tavalla vuorovaikutteisesti muiden pääoman muotojen - sosiaalisen, taloudellisen ja poliittisen ja symbolisen - kanssa tullakseen tunnustetuksi (Bourdieu 1986; Rahkonen 1999, 199-105; Bourdieu – Passeron 1977, 150-160). Pääoman yhdistelmien vakuuttavuus vaihtelee eri kentillä: säännöt ovat kenttäkohtaiset. Kentän säännöt pääomien muotojen strategisessa yhdistämisessä ja hyödyntämisessä ovat yksilöistä riippumattomia, mutta ne myös muuttuvat jatkuvasti ihmisten toiminnan myötä. (Bourdieu 1986, Bourdieu – Passeron 1977, 150-160).

Toimijuus toteutuu habituksen kautta, mutta yhteiskunnallisten ehtojen raameissa. Erilaisille pääomille ja niiden yhdistelmille on vakiintuneet merkityksensä strategisina resursseina, sillä niihin liittyvät merkitykset ovat kulttuurisesti tuotettuja. Silti yksilöillä on liikkumavaraa pääomien hyödyntämisessä, sillä yhteiskunnan pääomien merkityksiä jäsenetään eri tavoin yhteiskunnan erilaisilla areenoilla ja toisaalta pääomien arvotukset myös muuttuvat. Pääomien kasaamisessa hyödynnetään yhteisiä pelisääntöjä, ja pyritään erottautumaan muista kentän sääntöjen luomassa kehyksessä (Bourdieu 1986). Merkityksen voidaan siten ajatella välittävän rakenteen ja toimijan välistä suhdetta.

Tietoon liittyvä valta kulttuurisena pääomana on nimenomaan symbolista, ei käytän-

nöllisesti hyödynnettävää (Martin & Szelenyi 2000). Kielipelit erontekojen ja symbolisen vallan hallintana on esimerkiksi koulujen tapa valikoida oppilaita sopiviin asemiin eli työmarkkinoille ja jatkokoulutukseen: tiedon tyyli on olennainen sen symbolisen vallan vaikuttavuudessa (Bourdieu – Passeron 1977, 70-75).

Artikkeleissa 1, 2 ja 3 hyödynsin bourdieulaista teoreettista lähestymistapaa. Tutkin niissä asiantuntija-asemisa professiokentän ja yhteiskunnan rakenteessa ja niihin liittyviä professiosulkeumia. Tutkin sosiaaliseen ja etniseen taustaan ja sukupuoleen liittyviä professioasemien sulkeumia soveltaen Bourdieun lähestymistapaa habituksesta ja pääomien yhdistelystä yhteiskunnan eri kentillä. Bourdieulaisessa ajattelussa kulttuurisen pääoman tulee yhdistyä sopiviin pääoman muotoihin kuten sosiaaliseen, jotta se voi vahvistaa toimijan asemia yhteiskunnassa. Toisin sanoen koulutuksen tulee yhdistyä sopivaan sosiaaliseen, kulttuuriseen ja etniseen taustaan ja sukupuoleen ollakseen resurssi asiantuntijakentälle pyrittäessä.

Mikrososiaalinen analyysitaso ja Foucaultin valta-käsitykset

Michel Foucault on tuottanut useita valtaa koskevia lähestymistapoja. Niiden keskinäiset suhteet eivät ole selkeitä, mikä liittyy todellisuuden yhteismitattomuuteen (Kusch 1993, 107) ja Foucaultin työn eri vaiheisiin (Rose 2000, 23). Asiantuntijoiden asema työelämässä ei foucault'laisessa tutkimuksessa ole sidottu asemiin ja yhteiskunnan sekä työelämän hierarkkisiin rakenteisiin, vaan mikrososiaalisessa toiminnassa tuotettuihin käytäntöihin, suhteisiin ja tiedon epistemologioihin.

Asiantuntija-aseman monopolisoinnin tekee mahdottomaksi tarve vallan jatkuvaan uudelleen tuottamiseen (Foucault 1980, 51-52, 89). Valta kohtaa aina vastavallan (Foucault 1980, 119) ja sosiaalinen toiminta on erilaisten voimien ja vastavoimien sekä niihin kytkeytyvien toimintojen kudelma. Vallalle on ominaista sen kietoutuminen kaikkien inhimilliseen toimintaan, minkä vuoksi sitä tulee lähestyä mikrososiaalisen tason tarkastelun kautta (Foucault (1980; 51, 89).

Foucault'laisessa ajattelussa valta on kaikkialla, mutta se ei kuitenkaan ole satunnaisesti kaikkien käytettävissä, sillä valtasuhde sivuaa yhteiskunnan perustavaa laatua olevia suhteita. (Foucault 1980, 51, 83-119). Työelämän tutkimuksen näkökulmasta tuotannolliset suhteet ovat yhteiskunnan ydinsuhteita ja valtasuhteiden ja tuotannollisten suhteiden kosketus vahvistaa kumpaakin. Sijoittuminen institutionaalisten suhteiden verkostojen solmukohtiin, esimerkiksi työorganisaation päätöksentekijäksi, vahvistaa vallan harjoittamisen mahdollisuuksia, sillä valtasuhteet ja historiallisesti muotoutuneet tuotannon institutionaaliset suhteet sivuavat ja tukevat toisiaan. (Foucault 1980, 139-142) Mahdollisuudet vallan harjoittamiseen vaihtelevat erilaisissa tuotannollisissa suhteissa ja verkostoissa, mutta ne eivät kiinnity pysyvästi rooleihin tai asemiin. Yksilöiden valta ei ole tärkeintä vallankäytössä, vaan verkoston ja yksilöiden ja verkostojen väliset suhteet (ks. Kusch 1993, 113). Suhdeverkostojen tiheys tiivistää vallan käytön potentiaalia. Tämän ajattelutavan mukaan asiantuntijoiden positoiden vahvistaminen liittyisi jäsenyyteen erilaisissa verkostoissa ja näiden verkostojen laatu ja määrä. Jäsenyys oman asiantuntijaryhmän verkostossa kerryttäisi aseman vahvistamisen mahdollisuuksia, mutta todennäköisesti jäsenyys myös muissa olennaisissa ryhmittymissä, esimerkiksi organisaation johtoryhmittymissä tukisi niitä.

Asiantuntijatieto voidaan katsoa vallan resurssiksi (Foucault 1980, 139-142), muttei välineeksi tai lähteeksi kuten professiotutkimuksessa (ks. esim. Sarfatti Larson 1977). Tieto ja tutkinto eivät siten automaattisesti valtuuta asiantuntija-asemaan, vaikka ne oivaltavasti ja sopivissa suhdeverkostoissa ja tilanteissa hyödynnettynä antavat resursseja sen vahvistamiseen. Tieto on myös muiden hyödynnettävissä jopa täysin erilaisia tarkoituksia varten (Foucault 1980, 139-142). Silti foucault'laisessa lähestymistavassa tiedon merkitys legitimaatiossa ei ole yhdentekevä, sillä modernissa elämäntavassa todellisuus otetaan tiedollisesti haltuun noudattaen vakiintunutta tiedonlajien järjestelmää (Rose 2000, 29-30). Auktoriteetin vahvistaminen on työelämän tilanteissa ja suhteessa muihin ryhmiin toteutuva prosessi, mutta se ei toteudu yhteiskunnallisessa tyhjiössä. Taustalla ovat käsitykset tiedonlajeista ja niiden todellisuutta jäsentävästä, diskursiivisesta merkityksestä.

Toteuttaessani artikkeliini 4 liittyvää tutkimusta sain vaikutteita erityisesti Michel Foucaultin kehittämästä *governmentality*-käsitteestä tunnetusta lähestymistavasta. Se tarkoittaa modernin yhteiskunnan tai elämän läpäisevää jäsentämisen ja toiminnan tapaa.⁴ Hallinnointi on määrälliseen ja laadulliseen laskelmallisuuteen perustuvaa ajattelua ja toimintaa, jota toteutetaan erilaisten teknologioiden kautta (Dean 1999, 11). Hallinnoinnin teknologiat ovat yhdistelmiä erilaisista tekniikoista kuten tiedon muodoista ja normittamisen käytännöistä. Tekniikoita sovelletaan tavoitteellisesti, mutta hallinnoinnissa yhdistyvät aina sekä tavoitteelliset että ei-tavoitteelliset prosessit (Rose 2000: 29-30). Keskeistä on subjektien omaehtoinen itsen hallinnointi, jolloin ulkopuolisen kontrollin tarve vähenee. Minä-tekniikat perustuvat yksilön vapauteen, jolloin hallinnointi on hienovaraista (Rose 2000, 73). Asiantuntijatyön tutkimisen kannalta minä-tekniikat ovat keskeinen työtä järjestävä kontrollin tapa, sillä ajatteluun ja tietoon perustuvaa tietoa ei voida menestyksellisesti kontrolloida mekaanisesti.

Hallinnoinnin tekniikat läpäisee historialliseen kontekstiin liittyvä epistemologia, jonka kautta tiedon ja sen kontekstin legitimitetti jäsenetään (ks. Rose 2000, 29-30). Tämän epistemologian kautta toteutetaan totuudet, niiden lausumisen auktoriteetti-asetmat, välineet ja totuuskäytäntöjen verkostot ja keskinäinen toimivuus. Yhteiskunnan historiallisissa vaiheissa on siis aina vallalla erityinen, ”oikea” käsitys tiedosta, tiedon hankkimisesta, tuottamisesta ja tietäjistä. Hallinnoinnin totuusjäsenysten ja -käytäntöjen rinnalla on kuitenkin myös muita määritelmiä tiedosta ja totuudesta (ks. Rose 2000, 29-30). Asiantuntijoiden legitimitetti voi toteutua tämän hallinnointiin liittyvän epistemologian kautta, mutta sen rinnalla voi olla myös muita totuusjäsenyksiä.

Artikkelissa 4 sovelsin foucault'laisia teoreettisia jäsenyksiä mikrososiaalisesta toiminnasta ja hallinnoinnin ajattelu- ja toimintatavasta asiantuntijatyön organisoimista ja asiantuntijoiden aseman analyysissä. Analysoin asiantuntijoiden asemaa suhteissa, käytännöissä ja prosesseissa kehkeytyvänä ja luonteeltaan muuttavana ilmiönä. Kiinnostukseni kohde ei ollut tutkimusta tehdessäni asiantuntijoiden pyrkimys asemansa pönkittämiseen, vaan työn organisoituminen. Asiantuntija-asemaa koskeva analyysi muotoutui ydinkysymyksen tutkimisen sivutuotteena ja osoittautui työn organisoitumisenkin ymmärtämisen kannalta välttämättömäksi. Sovelsin *governmentality*-lähes-

⁴ Hallinnoitavuus on Mitchel Deania mukailleen kollektiivinen mentaalinen tila (Dean 1999, 16) tai Nikolas Rosen näkemystä soveltaen elämäntapa (Rose 2000: 283).

tymistapaa analysoidessani työn organisointia uusmediayrityksessä, koska se teki ymmärrettäväksi tutkimuksen kohteena olevia prosesseja ja käytäntöjä. Hallinnoinnin lähestymistavassa ajatuksena on toiminnan ja suhteiden organisoiminen lineaarisena ja laadulliseen laskelmallisuuteen perustuvana, mikä koskee myös asiantuntijatyön organisointia. Asiantuntijuutta oikeutetaan tässä ajattelussa tiedonlajien järjestelmän kautta. Huolimatta vallan luonteesta ja tiedon merkityksestä sen ehdollisena resurssina, foucault'laisessa ajattelutavassa asiantuntijuuden legitimaatio ei ole satunnaista. Kunkin historialliseen aikaan liittyy erityinen epistemologia, jonka avulla tiedon legitimitetti järjestetään. Asiantuntijoiden tiedon legitimitetti noudattelee tätä epistemologiaa.

Valta asemana rakenteessa ja mikrososiaalisena toimintana

Olen yllä kiteyttänyt rakennesosiologisen ja kulttuuristen käytäntöjen tai mikrososiaalisen teoriaperinteen näkökulman ideaalityypeiksi tuodakseni esille niiden väliset erot asiantuntijatutkimuksessa. Yhteenvedonä voidaan todeta, että bourdieulainen lähestymistapa ja osin myös kriittinen professiotutkimus keskittyvät yhteiskunnan rakenteen ja toimijan väliseen vuorovaikutukseen, kun taas työelämää kulttuurisina käytäntöinä tutkivassa lähestymistavassa ja foucault'laisessa katsannossa näkökulma asetetaan mikrososiaalisen tasolle eli merkityksiin, jäsenyyksiin, käytäntöihin, prosesseihin ja suhteisiin.

Professiotutkimuksessa ja bourdieulaisessa lähestymistavassa valta kytkeytyy asemaan, kun taas kulttuurisia käytäntöjä tutkivassa lähestymistavassa valta sisältyy diskursseihin, käytäntöihin ja suhteisiin. Sen sijaan, että todettaisiin asiantuntijoiden sijoittuvan tietynlaiseen vallan käytön mahdollistaviin asiantuntija-asemiin, tarkastellaan asiantuntijoiden toimintaa tietyssä sosiaalisessa ympäristössä ja sen myötä kehittyviä käytäntöjä ja suhteita, joissa asiantuntijuutta vahvistetaan. Alkuvaiheen professiotutkimuksessa asiantuntijatieto nähtiin vallan ja auktoriteetin lähteenä. Bourdieulaisessa lähestymistavassa tiedon merkitys asiantuntijavallan lähteenä on ehdollinen: sen vaikuttavuus toteutuu vain yhdessä muiden pääoman muotojen kanssa.

Bourdieulaisessa ja foucault'laisessa lähestymistavoissa on omat vahvuutensa, jotka liittyvät niiden lähtökohtiin. Bourdieulainen lähestymistapa on antanut välineitä rakenteita tarkastelevissa artikkeleissani analysoida yksilöiden asiantuntijajäsenyyden toisen portin ja osin myös ensimmäisen portin läpäisemistä ja siihen liittyviä sosiaalisia ehtoja. Olen hyödyntänyt bourdieulaista näkemystä työmarkkinoista rakenteina ja yksilöistä aktiivisina, kulttuurista pääomaansa hyödyntävinä toimijoina. Olen todennut artikkeleissa 1, 2 ja 3, että koulutuksen merkitystä kulttuurisen pääoman muotona vahvistavat tai heikentävät erityiset sosiaaliset ominaisuudet. Olen havainnut artikkelin 2 tulosten perusteella, että asiantuntijakentälle pääsyä muotoilee perheen koulutuksellinen tausta. Bourdieulainen habitus-käsite on antanut välineitä tarkastella sosiaalisten ominaisuuksien merkitystä yhdistelminä asiantuntijakentän erilaisilla alueilla, kuten artikkelissa 3 sukupuolen ja etnisen taustan yhdistelmän merkitystä eri asiantuntija-ammateissa. Bourdieulaiseen lähestymistapaan nojaten olen myös todennut, että rakenteet ovat väljiä, suuntaa-antavia kehyksiä eivätkä pakottavia ja kohtalonomaisia. Siten bourdieulainen perspektiivi ei ole ollut rakenteisiin deterministisesti vangit-

tu näkökulma, vaan habituksen rakentumisen monimuotoisuuteen ja rakenteiden sekä toimijan välisen muuttuvalle suhteelle perustuva ajattelun väline.

Asiantuntijoiden työpaikkatason toiminnan tutkimiseen sosiologisen rakennetutkimuksen lähtökohdat soveltuvat heikommin, koska rakennesosiologisessa katsannossa valta-asemiin liittyvät koordinaatit on kytketty rakenteisiin ja siten annettu valmiina. Ajatuksena foucault'laisessa ja organisaatiokulttuurisessa tutkimussuuntauksessa on asiantuntija-asemien kehittyminen prosesseissa, käytännöissä ja suhteissa, vaikkakaan ei satunnaisesti vaan tietynlaisiin yhteiskunnallisiin käytäntöihin tai ajattelutapoihin kytkeytyen. Vahvuutena tässä suuntauksessa on asiantuntija-aseman määrittely jatkuvana ja prosessinomaisena eikä annettuna asemana. Asiantuntija-aseman rakentumiseen liittyvä valta on läsnä potentiaalisesti kaikessa organisaation toiminnassa, mutta sen hyödyntäminen liittyy sosiaaliseen tilanteeseen ja vallan resurssien eli asiantuntijatiedon hyödynnettävyyden luonteeseen tässä tilanteessa. Vallan luonteeseen kuuluu vastavalta foucault'laisittain ajateltuna, mikä organisaation toiminnan tutkimuksessa on keskeinen näkökulma. Asemista neuvotellaan jatkuvasti, vaikka valtasuhteet näyttävät varsin usein sivuavan tuotannollisia suhteita eli järjestävän organisaation johdon ja työntekijöiden keskinäisiä suhteita.

Artikkelissani 4 valtakäsitys tulee esille kahdella foucault'laisella tavalla eli mikrososiaalisena suhteisiin ja käytäntöihin liittyvänä ja toisaalta governmentality-lähestymistapaan eli hallinnointiin liittyvänä. Hallinnoinnin näkökulma valaisee työorganisaation sisäisiä suhteita ja käytäntöjä kasvottoman vallan ja etäältä hallitsemisen käsitteiden näkökulmasta. Hallinnoinnin käytäntöjä ei havaita vallaksi, vaikka ne ovat piiloisesti pakottavia. Hallinnointi ehdollistaa asiantuntija-asemien rakentumista ensinnäkin tietyllä tapaa määriteltyjen osaamis- ja tehtäväalueiden ja niiden välisten suhteiden kautta, koska ne järjestävät asiantuntijaryhmiä suhteessa toisiinsa ja johtoon. Toiseksi käsitys asiantuntijatiedon legitimaatiosta eli vetoaminen vakiintuneisiin tiedonlajeihin muotoilee asiantuntija-asemia. Mikrososiaaliisiin suhteisiin ja kulttuuriin käytäntöihin liittyvä valtakäsitys kohdistaa tarkastelun prosesseihin, käytäntöihin ja diskursseihin. Tarkastelin tästä näkökulmasta artikkelissa 4 erityisesti asiantuntijaryhmien välisiä suhteita asemien vakiinnuttamisen prosesseissa ja havaitsin yhtenä asiantuntija-aseman vahvistamisen tapana eronteot ja rajojen pystyttämisen suhteessa muihin asiantuntijaryhmiin.

Artikkelissa 5 tarkastelin kahta saman alan tutkimusorganisaatiota mikrososiaalisia käytäntöjä ja suhteita analysoimalla. Havaitsin, että sekä sektoritutkimuslaitoksella että yliopiston laitoksella oli sisäisiä jännitteitä liittyen tutkimustyön tavoitteisiin ja intresseihin. Valta lomittui tutkimustyöstä käytäviin neuvotteluihin piiloisesti: sektoritutkimuslaitoksella ministeriölle tuotettavan työn ja tieteellisen työn toteutuksen välillä oli ristiriitoja, koska ne perustuivat erilaisille logiikoille. Yliopiston laitoksella eri tutkimussuuntausten erilaiset paradigmaattiset lähestymistavat olivat taas jännitteisessä suhteessa toisiinsa. Nämä organisaatioiden käytäntöihin ja suhteisiin lomittuvat mikrososiaalisen vallan muodot kytkeytyivät erityisten asiantuntija-asemien rakentumiseen.

Analyysini kannalta keskeinen asia on ymmärtää erilaiset käsitteelliset asiantuntija-aseman tarkastelutasot, sillä rakennesosiologinen ja mikrososiaalinen tarkastelutaso sisältävät erilaiset käsitykset vallasta ja siten myös asiantuntija-asemasta. Rakennesosio-

logisen ja mikrososiaalisen tutkimusperinteen valta-käsitykset rakentuvat epistemologisesti erilaisille oletuksille yhteiskunnasta ja työelämästä. Rakennesosiologisessa katsannossa asiantuntija-asema viittaa hierarkkisten organisaatioiden vakiintuneisiin positiioihin ja kulttuuristen käytäntöjen tutkimusperinteessä prosessien ja suhteiden kautta neuvoteltaviin asemiin.

Vaikka olen korostanut tutkimusperinteiden eroja jäsentämällä bourdieulaisen ja foucault’laisen lähestymistavan ideaalityyppinä, haluan nostaa myös esille näiden rajojen liukuvuuden ja mahdollisuuden hyödyntää lähestymistapoja toisiaan täydentävinä. Työorganisaatiotutkimukseen kuuluvassa artikkelissani 5 olen hyödyntänyt sekä mikrososiaalisen tason analyysiotetta että yhtenä teoreettisena käsitteenä bourdieulaista jäsenystä akateemisesta arvovallasta. Olen hyödyntänyt bourdieulaista teoriaperinnettä täydentäessäni teoreettista kehystä tutkimusorganisaation aseman analyysille, joka on kohdistunut tutkimusinstituutioiden strategioihin ja keskinäisiin positiioihin sekä suhteisiin. Bourdieun mukaan tiedon luonne, toiminta, tutkimusalueen sosiaalinen rakenne ja suhteet muihin kenttiin ovat perusta tieteellisen asiantuntijuuden erityisille muodoille erilaisissa tieteellisissä organisaatioissa (ks. Bourdieu 1990, 36-40). Bourdieun käsitettä käyttäen akateeminen pääoma on rakennettu erityyppisistä toisiinsa lommittuvista *arvovallan* lajeista: tieteellinen arvovalta ja institutionaalinen asema vahvistavat toisiaan. Tulkitsen Bourdieun käsitteen ”akateeminen arvovalta” vastineeksi laajemmalle käsitteelle ”habitus”, sillä ideana on erilaisten pääoman muotojen – institutionaalisten ja tieteellisten – yhdistäminen sopivalla tavalla suhteessa toimintakenttään. Kyse on asiantuntija-asemista analyysin kohteena olevien tutkimusorganisaatioiden sisällä ja organisaatioiden välillä, joiden todentamisessa olen hyödyntänyt kumpaakin tutkimusperinnettä.

5. TULOKSET: NEUVOTELTAVAN ASiantuntijuuden JA SULKEUMIEN RINNAKKAISUUS

Alustan varsinaista tulkintaani kuvaamalla ensin tutkimukseni kohteena olleiden ammattiryhmien sijainnin asiantuntijakentällä. Tutkimukseni kohteen kuvaus tekee ymmärrettäväksi millaisen aineiston perusteella teen tulkintoja ja vastaan tutkimuskysymyksiini: asiantuntijakenttä on laaja ja tutkimuskohde aina rajallinen. Siirryn tämän jälkeen tarkastelemaan asiantuntijuuteen liittyvää legitimaatiota sekä yleisenä asiantuntijaryhmiin liittyvänä asiantuntijavaltuutuksena että yksilöiden asiantuntijuusjäsenyytenä. Analysoin viimeisessä osassa auktoriteettia eli työorganisaatiotasolla rakentuvaa asiantuntija-asemaa. Tarkastelen legitimaatiota työorganisaatiotasolla rakentuvan asiantuntija-aseman kiinteänä osana, koska sosiologisessa katsannossa valtuutus asiantuntija-asemaan perustuu yhteiskuntatason legitimaatioon.

5.1 Tutkimuksen kohteena olleiden ammattiryhmien sijainti asiantuntijakentässä

Asiantuntijakenttä elää koko ajan ja ryhmien toiminta-alueet ja ehdot muuttuvat suhteessa muihin ammattiryhmiin. Tutkimusteni tulokset tukevat kirjallisuudessa esitettyä havaintoa siitä, että asiantuntijakenttä laajenee määrällisesti ja laadullisesti, kun yhä useammassa ammattiryhmissä hyödynnetään asiantuntemusta ja pyritään kohottamaan statusta asiantuntijuutta korostavaksi. Yksiselitteistä asiantuntijakentän määrittelyä ei ole tämän vuoksi mahdollista tai edes mielekästä tehdä. Kuvaan artikkelieni tutkimusten kohteina olevien ryhmien sijaintia asiantuntijakentässä seuraavassa kahden ulottuvuuden avulla. Ensimmäinen on asiantuntijaryhmän alakohtaisen ja työn institutionaalisen ja taloudellisen järjestämisen tapa. Toinen on asiantuntijuuden vakiintuneisuuden ja tiedonlajien järjestelmään kiinnittymisen asteen mukainen kriteeri.

Työmarkkinoiden ja yhteiskunnan rakenteita tutkivissa artikkeleissa 1 ja 2 asiantuntijaryhmät ovat hyvinvointivaltion, yksityisen sektorin ja akateemisen alan professioita. Asiantuntija-ammattit sinänsä eivät ole olleet tutkimuksen kohteena, vaan professiotyyppit: työnkuva ja työn yhteiskunnallinen järjestäminen asiakkuuden ja työn taloudellisena organisointina ovat olleet kriteereitä tyypittelyssä. Hyvinvointivaltion professiot, yritysprofessiot ja akateemiset professiot pitävät sisällään osin eri asiantuntija-ammatteja: hyvinvointivaltion professiot lähinnä opettajia ja lääkäreitä, akateemiset professiot tutkijoita ja professoreita ja yritysprofessiot diplomi-insinöörejä ja lakimiehiä. Ne ovat vakiintuneita ja niiden asiantuntijuus on kiinnittynyt tiedonlajien järjestelmään.

Artikkelissa 3 nostin esille muutamiin hyvinvointivaltion asiantuntijaryhmien työmarkkinatilanteeseen ja työn erityisluonteeseen liittyviä piirteitä. Terveystieteiden alan työvoimapula yhdistettynä tiukkaan koulutukselliseen sulkeumaan säätelee maahanmuuttajien pääsyä asiantuntijatyöhön erityisellä tavalla. Kulttuurin ja kielen opetustyö viittaa opetusalan profession sisäisesti heterogeeniseen luonteeseen ja työn te-

kemisen ehtoihin, sillä tutkittavassa ryhmässä opetustyö oli hyvin usein tilapäisluonteista tai toimeentulon turvaamisen kannalta riittämätöntä tuntityötä.

Työyhteisöjä koskevissa organisaatiotutkimuksissa tutkimuksen kohteena oli kaksi erityyppistä asiantuntijaryhmää. Yliopiston ja sektoritutkimuslaitoksen kalataloustutkijat on vakiintunut akateeminen professio (artikkeli 5). Sen sijaan uusmedia-alan ammattilaisten asiantuntijuus oli tutkimusajankohtana vielä vakiintumatonta, markkina-vetoista ja nopeasti muuttuvaa teknologiaa hyödyntävällä uudella alalla (artikkeli 4). Uusmedia yrityskenttänä on muovautunut notkeasti taloudellisten, organisatoristen ja markkinoiden murroksessa, mikä on osaltaan heikentänyt institutionalisoituneen asiantuntijuuden edellytyksiä.

Tutkimuksen kohteina olleet asiantuntijaryhmät olivat suurimmaksi osaksi vakiintuneita hyvinvointivaltion ja akateemisen kentän professioita (artikkelit 1, 2, 3 ja 5). Yrityskentältä tutkimuksen kohteena oli sekä vakiintuneita asiantuntijaryhmiä (artikkelit 1 ja 2) että nopeasti muuttuvia ja rajoiltaan liukuvia uusia ammattiryhmiä (artikkelit 4). Tutkimalla maahanmuuttajien ammatillista sijoittumista (artikkeli 3) oli mahdollista tarkastella hyvinvointivaltion asiantuntija-ammattien erityistä työmarkkinatilannetta ja työn erityisluonnetta.

Asiantuntijaryhmien sijoittamisessa työmarkkinakartalle näkyy ajallinen muutos 1990-luvun alusta 2000-luvun lopulle asti empiirisen tutkimuksen vaikeutuvana mahdollisuutena tavoittaa työelämän uusia ilmiöitä. Kyseinen ajallinen muutos liittyy siirtymiseen säännellystä kansallisvaltiosta kansainväliseen, kilpailullisempaan ja nopeasti muuttuvaan toimintaympäristöön. Vielä 1980- ja 1990-lukujen vaihteessa työelämän muutosten tahti oli rauhallinen ja työelämän käytännöt verrattain pysyviä. Yhteiskunnan ohjaus perustui pitkälle hallinnolliselle suunnittelulle ja sääntelylle, millä pystyttiin vaikuttamaan työelämän ja –markkinoiden toimintaan. Laman jälkeen 1990-luvun puolivälistä lähtien tämä toimintamalli ei ole kyennyt entiseen tapaan korjaamaan työmarkkinoiden ja –elämän ongelmia toivottuun suuntaan, sillä kansainvälistyvää ja sääntelystä vapautuvaa toimintaympäristöä ei ole voitu hallita tai ennakoida samalla tavoin kuin ennen. Suunnittelun vaikuttavuuden heikentyminen näkyy työelämää koskevan seurantatiedon tuottamisen ongelmina ja puutteina. Varhaisimpien artikkelieni ammatillisen sijoittumisen tilastollisessa analyysissä oli saavutettavissa verrattain luotettavasti tieto ammatin sisällöstä. Nykyisellään tällaisten tilastoanalyysien tekeminen on tullut varsin haasteelliseksi, koska säädösten ja organisaatioiden muutosten kautta muuttuvat työtehtävät ja vastuuasemat, markkinoiden ja tuotteiden luonteen muutos ja uudet työelämäsanastot heikentävät mahdollisuuksia tavoittaa tietoa toimenkuvien sisällöistä ja asemista ammattikentällä. Artikkelini 4 tuloksissa tämä näkyy uusmedia-alan asiantuntijatyön jatkuvana muutoksena nopeasti uudistuvalla liiketoiminnan ja teknologian alueella. Tällaisten alojen asiantuntijatyön sisältöjen ja työskentelytapojen muutosten seuraaminen ja tiedon ajantasaistaminen on tullut vaikeaksi. Lisäksi kokonaisvaltaisten analyysien tuottaminen työmarkkinoista, toimenkuvista ja ammateista on vaikeutunut, kun työelämän käytännöt ovat monimuotoistuneet.

5.2 Sulkeuman huokoisuus

Työelämässä on merkkejä asiantuntijoiden aseman muuttumisesta jälkimodernin teesi mukaiseksi neuvoteltavaksi asiantuntijuudeksi. Kuitenkin sulkeumat järjestävät edelleen asiantuntijatyömarkkinoita. Kilpailu on lisääntynyt asiantuntijatyömarkkinoilla ja asiantuntijaryhmittymät vastaavat siihen vahvistamalla työmarkkina-asemiaan, mihin kuuluu myös kilpailun vähentämisen pyrkimys. Sulkeumat muuttuvat yhteiskunnan ja työmarkkinoiden myötä ja niitä koskevan argumentaation täytyy olla työmarkkinoiden tilanteeseen nähden selitysvoimainen. Lainsäädäntö on edelleen keskeinen valtuutuksen antaja asiantuntija-asemaan. Klassisten professioiden eli lääkärin ja lakimiesten asiantuntijajäsenyyden ehdot, lähinnä tutkinnon muodossa, ovat tiukasti säännellyt, kuten artikkelin 1 tulokset osoittavat. Myös opetus- ja sosiaalialalla säädellyt professioita tutkintoseulan kautta, mutta työpaikkatasolla siitä voidaan joustaa. Yksi jouston muoto on vailla suomalaista tutkintoa olevien maahanmuuttajien palkkaaminen tilapäisesti ja huonommin ehdoin kuten artikkelini 3 tutkimustulosten perusteella voidaan päätellä. Artikkelissa 3 tuli esille myös maahanmuuttajien asiantuntijajäsenyyteen liittyvä sulkeumakäytäntö. Lähtömaassa suoritetun tutkinnon lisäksi vaaditaan pitkä täydennyskoulutusjakso tutkinnon rinnastuksen saavuttamiseksi. Vaikka terveydenhuollon alalla on ollut työvoimapula, tutkintovaatimuksista ei ole joustettu.

Lainsäädäntö määrittelee asiantuntijalegitimiteettiä myös organisaatioiden aseman kautta: näitä sulkeumia rakennetaan selkeimmin julkisen sektorin päätöksentekoon ja palveluihin liittyviin toimintoihin. Työntekijät saavat valtuutuksen toimia määritellyllä asiantuntijakentällä organisaatiokohtaisten sulkeumien kautta: tutkinto on vain osa tätä valtuutusta. Organisaatiokohtaiset lainsäädäntöön kirjatut asiantuntijavelvoitteet ja -oikeudet myös järjestävät organisaatioiden keskinäistä asemaa kentällä. Organisaatiokohtainen legitimiteetti täytyy määritellä uudelleen tilanteiden muuttuessa: näitä tilanteita voivat olla esimerkiksi kansalliseen ja kansainväliseen politiikan (sekä ”politics” että ”policy” merkityksessä) ja taloudelliseen tilanteeseen liittyvät muutokset.

Artikkelissa 5 tarkastelin kalataloustutkijoiden legitimiteettiä nimenomaan organisaatiolähtöisenä. Lainsäädännössä sektoritutkimuslaitoksille – tässä tapauksessa Riista- ja kalatalouden tutkimuslaitokselle - on määritelty ministeriön alainen asiantuntija-elimien rooli. Yliopistolaki antaa yliopistoille aseman tieteellisen tutkimuksen ja opetuksen tärkeänä toimijana, mutta opetusministeriö valvoo sovittujen suuntausten toteutumista esimerkiksi tulosneuvotteluin. Lainsäädäntö järjestee sektoritutkimuslaitosten ja yliopistojen roolia ja työnjakoa asiantuntijaorganisaatioina. Yliopiston ja sektoritutkimuslaitoksen organisaatioiden lainsäädäntöön perustuva institutionaalinen ja siihen liittyen taloudellinen asema muokkaa niiden piirissä tehtävää tutkimustyön luonetta ja tätä kautta tutkijoiden asemaa. Kun yliopistotutkijoiden asema tieteellisen tutkimuksen tekijöinä oli tutkimustulosten mukaan verrattain selkeä, sektoritutkimuksen asema oli käytännössä lakiin kirjattua asemaa monimutkaisempi. Tiedepolitiikan uudet suuntaviivat olivat tutkimusajankohtana muotoilemassa sektoritutkimuksen asemasiten, että legitimaatiossa painottui aikaisempaa enemmän tieteellinen meritoituminen, mutta soveltavan tiedontuotannon lähtökohdista. Asiaan palataan tarkemmin auktoriteettia käsittelevässä kappaleessa.

Markkinaehtoisesti toimivien uusien asiantuntijaryhmien legitimiteettiä ei vahvisteta

lainsäädännöllä. Se muotoutuu markkinoiden ehdoilla, mikä tukee neuvoteltavaa asiantuntijuutta koskevaa teesiä. Asiantuntijoiden on lunastettava asemansa tietäjinä siten, että asiakkaat ja organisaation johto sen myös hyväksyvät. Neuvoteltavuus kuitenkin lomittuu sulkeuman tapaisiin yhteiskuntatason strategioihin silloin, kun se on eri intressiryhmien hyväksyttävissä ja silloin kun se tukee organisaation toiminnan tavoitteita ja organisaation asemaa markkinoilla. Vain asiantuntijaryhmän oma strateginen toiminta ei tähän riitä. Lisäksi uudet asiantuntijaryhmät ovat usein hajanaisia ja vailla professioiden kaltaisia systematisoituja ja vahvoja etuja valvovia asiantuntijaelimiä, mikä ei tue niiden aseman vahvistamiseen liittyvää strategista toimintaa. Julkisuudessa tuotettu legitimitetti muuttuu verrattain herkästi kulttuuristen käytäntöjen ja alan taloudellisen tilanteen vaihtaessa suuntaa, kuten tapahtui uusmedia-alalla 2000-luvun vaihteessa. Suotuisissa olosuhteissa se voi toki tukea jopa lainsäädäntöä paremmin aseman rakentamista, esimerkiksi konsulttimarkkinoilla.

Artikkelissa 4 tutkimuksen kohteena olevassa yrityksessä asiantuntijoiden legitimitettiin jäsenettiin perinteisen institutionaalisesti huolimatta uutta asiantuntijuutta korostavasta julkisuuskurssista tutkimusajankohtana. Ammattilaisten osaamista määriteltiin vakiintuneiden ja tunnistettavien tiedonlajien kautta, ja tämä määrittely tuki työnjaon myötä syntyneitä ammatillisia profileita. Voidaan arvioida, että tämä perinteinen keino otettiin käyttöön siksi, että se tarjosi johdolle, asiakkaille ja yrityksen henkilökunnalle tunnistettavia ja tunnustettuja indikaattoreita asiantuntijaosaamisesta. Siten asiantuntija-ammattilaisten oma panos vain osittain edisti asiantuntija-aseman vahvistamista ja ilman muita tekijöitä se tuskin olisi onnistunut. Yrityksen esiintyminen asiantuntijaorganisaationa yhdisti johdon ja työntekijöiden edut, sillä asiantuntijuuteen vetoaminen toi asiakkaita ja työntekijöille potentiaalista neuvotteluvoimaa työmarkkinoilla. Myös muissa tutkimuksissa on havaittu, että johto käyttää asiantuntijuutta markkinointikeinona, vaikka työntekijöiden työnkuva ja asema eivät siihen antaisi aihetta (ks. esim. Evetts 2006).

Olen kirjoittanut myös toisen uusmedia-asiantuntijuutta koskevan artikkelin samasta tutkimuskohteesta (Haapakorpi 2007), jolla täydennän seuraavassa artikkelin 4 tulintoja. Uusien, tiedonlajien rajoilla sekä liike-elämän ja taiteen välimaastossa toimivien ammattilaisten legitimitetissä on usein myös vakiintuneiden käytäntöjen ulkopuolella muotoutuvaa pätevyyden tunnistamista. Liiketoiminnan ja taiteen alan uusmediatuotanto olivat tutkimusajankohtana keskenään löyhästi kytköksissä sekä itse tuotannon että sen tekijöiden kautta ja yrityksissä pidettiin meriitteinä taiteen alueella toteutettuja töitä (Tarkka 2002a; Tarkka 2002b). Perinteestä poikkeava legitimaatio jäsenyi kuitenkin vakiintuneen tiedonlajien järjestelmän liepeillä epämääräisenä ja epäsystemaattisena ja sen merkitys näytti olevan heikkenemässä.

Jotkut tutkijat ovat ounastelleet asiantuntijajärjestelmän roolin heikentyvän (ks. kapale 2): he ovat arvelleet asiantuntijatyön, organisaatiokäytäntöjen ja yhteiskunnallisen muutoksen irrottavan asiantuntijatyötä professionaalisista kehyksistään. Varsinaisen heikentymisen sijaan kyse on asiantuntija-ammateissa enemmänkin uudelleen määrittelyn tarpeesta yhteiskunnan ja työelämän muutoksen myötä. Asiantuntija-ammattien legitimaation lähde tai argumentaation perusta ei ole ajasta toiseen pysyvä turva, sillä sen merkitys vaihtelee aloittain ja työmarkkinatilanteittain. Sektoritutkijoiden legitimaatio nojasi vahvasti lainsäädännön sille rakentamaan asemaan valtionhallinnon

asiantuntijaorganisaationa, mutta tiedepolitiikan muutosten myötä sitä oli muotoiltava tieteellistä meritoitumista aikaisempaa enemmän painottavaksi. Kysymys ei ollut vain sektoritutkijoiden strategisesta asemien vahvistamisesta vaan tiedepolitiikan toimijoiden asettamista uusista odotuksista sektoritutkimuslaitoksille. Myös muissa vakiintuneita professioita koskevissa tutkimuksissa on tullut esille samansuuntaisia tuloksia ja tulkintoja. On esimerkiksi havaittu, että vakiintuneet hyvinvointivaltion professiot ovat muokanneet toimintatapaansa vastaamaan asiakkaiden ja rahoittajien vaatimuksia, jotka koskevat asiakaslähtöisyyttä ja poikkihallinnollista sekä moniammatillista otetta palveluiden kehittämisessä (Julkunen 2008, 139).

Uusilla aloilla asiantuntijavaluuttuuden rakentamiseen ei ole aina yksiselitteistä lähdettä: legitimaatio on väljempi ja asiantuntijaoikeutusta voidaan argumentoida usealla tavalla vedoten erilaisiin lähteisiin. Ammatin riittävä jäsentymisen eli jonkinlaisen koherentin hahmon kehittyminen asiantuntijuudelle on kuitenkin edellytyksenä sille, että legitimaatiota voidaan kehittää. Ammattiin identifioitumisen on oltava mahdollista. Asiantuntija-ammattin kehkeytyminen on prosessi, jonka edistäminen edellyttää tavoitteellista toimintaa, mutta jota muotoilevat voimakkaasti myös työelämän ja yhteiskunnan käytännöt, prosessit ja suhteet. Legitimaatiota tehdään tässä asetelmassa.

Asiantuntijuuden sosiaaliset ehdot ja sulkeuman porttien läpäiseminen

Asiantuntijajäsenyyden ehdot muotoutuvat yhteiskunnan ja työmarkkinoiden muuttuessa, mutta eivät katoa. Asiantuntijuus on yhä tavoiteltava asema, sillä se tuottaa kantajalleen sosiaalisia, kulttuurisia ja taloudellisia etuja. Asiantuntija-asemista kilpailuun liittyy sulkeuman tapaisia rajoituksia eli sosiaalisia ehtoja. Ne liittyvät sekä ensimmäisen portin läpäisemiseen eli koulutukseen pääsyyn että toisen portin läpäisemiseen eli pääsyyn asiantuntijakentälle varsinaiseen asiantuntija-asemaan. Kodin sosiaalinen ja kulttuurinen tausta, sukupuoli ja etninen tausta ovat sosiaalisia ehtoja, jotka säätelevät jäsenyyttä asiantuntijajärjestelmään. Yliopistokoulutukseen valikoituu opiskelijoita koulutetuista ja sosioekonomiselta asemaltaan hyvistä perheistä, mutta sosiaaliin ehtoihin liittyvät painotukset tai niiden keskinäiset suhteet muuttuvat yhteiskunnan myötä. Erityisen tärkeäksi tulevat sosiaalisten ehtojen *kombinaatiot*. Kun sukupuoli ja kodin sosiaalinen tai kulttuurinen tausta olivat aikaisemmin keskeiset asiantuntijajäsenyyden ehdollistajat, 2000-luvulla etninen tausta on noussut merkittäväksi sosiaalisiksi ehdoksi asiantuntijajäsenyyden lunastamisessa. Sosiaaliset ehdot muotoilevat jäsenyyksiä mosaiikkimaisella ja jatkuvasti uusiutuvalla tavalla, sillä yksilön taustan merkitystä ei voi arvioida vain yhden taustatekijän mallilla. Sosiaalisten ja kulttuuristen ominaisuuksien merkitys toteutuu yhdistelminä, jotka ehdollistavat pääsyä asiantuntijakentälle alakohtaisesti ja tilannesidonnaisesti. Erilaiset sosiaaliset ja kulttuuriset ominaisuudet - sukupuoli, kodin sosioekonominen tai kulttuurinen ja etninen tausta - muotoutuvat yhdessä jatkuvasti uusiksi versioiksi. Legitimiteettiä voivat muotoilla myös muut, vähemmän näkyvillä olevat sosiaaliset ehdot kuten seksuaalinen suuntautuneisuus.

Koulutukseen valikoidutaan edelleen

Kodin sosioekonominen ja kulttuurinen tausta muotoilee asiantuntijajäsenyyttä, mutta sen merkitys jäsenyyden uudelleen yhteiskunnan muutoksessa. Tutkin artikkelissa 2 kodin sosiaalisen ja kulttuurisen taustan merkitystä asiantuntijajäsenyyden saavuttamiselle. Havaittiin, että kodin koulutukselliseen taustaan liittyvä sulkeuma kytkeytyy klassisiin professioihin ja akateemisiin asiantuntijajärjestelmiin: isän korkea koulutustaso on merkityksellinen akateemiseen professioon ja asemaltaan vahvoihin professioihin eli lakimiehiksi ja lääkäreiksi rekrytoitumisessa. Lisäksi totesin urakehityksen dynaamisuuden olevan yhteydessä kodin korkeaan koulutustasoon. Kodin sosiaalisen taustan merkitys ulottuu sekä ensimmäisen että toisen portin jäsenyyteen.

Professioammatteihin johtaviin koulutuksiin valikoituminen on muuttunut hieman artikkelieni 1 ja 2 toteuttamisen ajankohtaan verrattuna. Yleinen koulutustaso ja siten myös yliopistoon pyrkijöiden vanhempien koulutustaso on noussut Suomessa merkittävästi, mikä muotoilee kilpailusuhteita koulutuksen ja asiantuntijatyön markkinoilla erilaisiksi. Kilpailu hyviin asemiin johtavista yliopistojen koulutuspaikoista on kiristynyt enemmänkin korkeakoulutetuista kodeista tulleiden välillä kuin korkeakoulutetuista ja sitä alemman koulutetuista kodeista tulleiden välillä (Kivinen ym. 2001). Kiintoisaa on se, että hyviin asiantuntija-asemiin johtaviin koulutukseen valikoituu edelleen myös matalammin koulutettujen vanhempien lapsia (Kivinen ym. 2001): kodin sosiaalisen ja kulttuurisen taustan merkitys ei ole ollut eikä ole edelleenkaan deterministinen.

Artikkelissa 2 tutkin kodin sosiaalista ja kulttuurista taustaa isän koulutustason mukaisesti. Se oli perusteltua, sillä tutkimuskohortin vanhemmat olivat syntyneet 1920-1930-luvuilla, jolloin miesten koulutustaso oli selvästi korkeampi kuin naisten. Nykyään tätä tutkimusasetelmaa täytyy täydentää äidin koulutustasoa koskevilla tiedoilla, koska naisten koulutustaso on nykypäivänä korkeampi kuin miesten ja äidin koulutustasolla on yhteys lasten koulutus- ja ammattiuriin (Kivinen ym. 2001).

Sukupuolen ehdollistuva merkitys asiantuntija-aseman määrittäjänä

Naisten ja miesten asiantuntijajäsenyys on osin eriytynyt aloittain ja aseman vahvuuden mukaan tarkasteltuna. Eri asiantuntijajärjestelmien luonne ja asema yhteiskunnan taloudellisessa, institutionaalisessa ja poliittisessä kehyksessä ovat miesten ja naisten jäsenyyden välillisiä muotoilijoita. Tutkimustulosteni ja myös muiden tutkimusten perusteella on kuitenkin tullut entistäkin selvemäksi, että naisia ei voida tarkastella yhtenäisenä ryhmänä työelämän asemiin sijoittumisessa. Keskeistä on myös sukupuolen merkityksen ymmärtäminen muihin sosiaalisiin ehtoihin kytkeytyvänä, sillä pelkkä sukupuoli ei tee ymmärrettäväksi yksilöiden taustan merkitystä asiantuntija-aseman rakentumisessa.

Artikkelieni 1 ja 2 tulosten perusteella havaittiin, että asiantuntijatyömarkkinat ovat sukupuolen mukaan segregoituneet ja että tämä segregatio noudattaa yhteiskunnallisesti sukupuolittunutta työnjakoa. Naisten sijoittuminen hyvinvointivaltion professioihin ja miesten yritysprofessioihin sekä akateemisiin professioihin noudatteli tätä järjestystä. Havaittiin myös, että professiotiedon tuottamisen ydinpaikoilla eli tieteen ken-

tällä vallitsee sukupuolen mukainen sulkeuma eli miehet dominoivat erityisesti johtosemia.

Työmarkkinoiden, myös asiantuntijatyömarkkinoiden segmentoituminen alkaa jo koulutukseen hakeutumisen vaiheessa, mikä on jäsenyyden ensimmäisen portin kannalta keskeistä. Artikkeleissa 1 ja 2 ja osin myös artikkelissa 3 nousi esille yliopistokoulutuksen saaneiden miesten perinteinen dominanssi teknisellä alalla ja naisten opetus- ja humanistisella alalla. Yksilölegitimiteetin ensimmäinen portti ehdollistaa ja muotoilee pääsyä asiantuntijakentälle, sillä eri alojen tutkintotodistukset avaavat reittejä erilaisiin asiantuntija-asemiin työmarkkinoilla. Ensimmäinen portti ei kuitenkaan yksiselitteisesti määrää toisen portin siirtymää, sillä toisen portin kautta voidaan päästä erilaisille asiantuntijakentille. Artikkelissa 1 esille tuli nimenomaan naisten jäsenyyden hyvinvointivaltion professioissa eli toimiminen julkisen sektorin sosiaali- terveydenhuollon ja opetusalan tehtävissä. Erityisesti terveydenhuollon alan koulutus olisi antanut naisille mahdollisuuksia myös yrityssectorille siirtymiseen. Artikkelini 3 tulosten perusteella myös muista kulttuureista tulevia pyritään sijoittamaan suomalaisten työmarkkinoiden sukupuolittuneisiin rakenteisiin riippumatta työnhakijan asiantuntija-alueesta. Yhteiskunnallisesti sukupuolittuneen työnjaon historiallinen ote työmarkkinoilla on vahva, vaikka miesten ja naisten työnjako olisi yksityiselämässä aikaisempaa tasaisempi.

Sukupuolen merkitys asiantuntija-asemiin sijoittumisessa tai asiantuntija-asemiin etenemisessä on kuitenkin muuttunut vuosikymmenen kuluessa. Ensinnäkin naisten osuus akateemisissa professioissa toimivista on kasvanut verrattuna 1990-lukuun. Heidän urakehityksensä ei edelleenkään johda vaikutusvaltaisiin asemiin tutkimuskentällä samassa määrin kuin miesten, mutta akateemista uraa aloittavien suuremman määrän vuoksi naisten määrä johtavissa tutkimustehtävissä on kasvanut (She Figures 2006, 17-19, 51; Kivinen ym. 2001).

Naisten pääsy asiantuntijakentälle on helpottunut, mutta samanaikaisesti naisten väliset erot suhteessa asiantuntija-aseman saavuttamiseen ovat kasvaneet. Hyvin rekrytoivilla asiantuntija-aloilla naisten rekrytoitumisessa ei ole pulmia verrattuna heidän mieskollegoihinsa, mutta keskimääräistä huonomman työllisyyden aloilla naisten mahdollisuudet sijoittua asiantuntijatehtäviin ovat mieskollegoita heikommat. Esimerkiksi luonnontieteen alan naistohtoreiden urakehitys on katkonaisempi kuin heidän miespuolisten kollegoidensa, kun taas lääketieteen alalla tohtorien urakehityksessä ei ole sukupuolten välillä samanlaista eroa (Haapakorpi 2008, 10-17).

Naisten keskinäiset palkkaerot ovat suurimmat ylemmän korkeakoulututkinnon suorittaneilla ja korkeakoulutetun työvoiman voimakas kasvu suhteessa kysyntään näkyy juuri joidenkin pitkälle koulutettujen naisryhmien matalana palkkatasona (Asplund & Maliranta 2006, 81-90).⁵

Toisaalta naisten osuus klassisissa ja asemaltaan vahvoissa professioissa eli lääkäreissä ja lakimiehissä on suuri eikä lääkärikunnan naisistuminen ole johtanut palkkatason heikkenemiseen, mikä liittyy pitkälti ammattikunnan vahvaan institutionaaliseen asemaan ja työvoiman korkeaan kysyntään. Sukupuolen merkityksen pohdinta lääkä-

⁵ Vaikka ansiotulot eivät ole tutkimuksessani asiantuntija-aseman arviointikriteeri, päätteen niiden heijastavan asiantuntijoiden asemaa ja erityisesti aseman eroja palkkaan liittyvän arvostuksen ja tunnustuksen kautta.

rikunnan arvostuksen muotoilijana ei ole kuitenkaan kadonnut, sillä yhä edelleen naisten korkeaa osuutta ammattikunnasta problematisoidaan (Riskä 2008). Nainen tuoteetaan yhä ongelmana korkean arvovalan ammattikunnan julkikuvassa.

Asiantuntijakentälle pääsyä ehdollistaa sukupuolen ja muiden sosiaalisten ehtojen toisiinsa lomittuminen. Artikkelini 2 tulosten mukaan kodin sosiaalinen ja kulttuurinen tausta oli merkityksellinen sekä miesten että naisten asiantuntijajäsenyydelle klassisissa profesioissa eli lääketieteessä ja lakitieteessä. Myös muiden tutkijoiden tulokset vahvistavat tulkintaa (Kivinen ym. 2001). Myös etnisen taustan merkitys yhdistyneenä sukupuoleen on merkittävä: se ehdollistaa osin samalla ja osin eri tavalla miesten ja naisten asiantuntijajäsenyyden saavuttamista artikkelini 3 tulosten mukaan. Palaan asiaan tarkemmin myöhemmin.

Tutkimukseni ja myös muiden tutkijoiden analyysit ovat keskittyneet lähinnä naisten asemaan asiantuntijakentällä ja mies-sukupuoleen kohdistuva tutkimus jäänyt vähemmälle. Mies-sukupuoli nähdään universaalin ihmisen edustajana, minkä vuoksi sitä on harvoin analysoitu perusteellisemmin sukupuolijärjestyksen näkökulmasta. Gender- tai miestutkimus on kuitenkin nostanut esille kysymyksiä ja näkökulmia miesten toiminnasta ja asemasta työelämässä (ks. esim. Hearn ym. 2002), mutta valtavirtaa edustavassa tuotannossa sitä on harvoin. Mies-sukupuolen merkitys asiantuntijakentällä lienee samantyyppinen kuin nais-sukupuolen eli sukupuoli tulee ymmärrettäväksi vuorovaikutuksessa muiden sosiaalisten ehtojen ja yhteiskunnallisten prosessien kanssa. Sen sijaan että kysyttäisiin, ”ovatko miehet vai naiset akateemisissa johtoasemissa?” tulisi kysyä ”ketkä miehet ja naiset ja millaisissa tilanteissa ovat akateemisissa johtoasemissa?”.

Työvoimapula sulkeuman avaajana?

Artikkelini 3 tulosten mukaan korkeakoulutettujen maahanmuuttajien sijoittumista asiantuntija-ammatteihin säätelee alakohtainen kysyntä sekä tarjonta työmarkkinoilla ja tehtävän luonne. Noin kolmasosa heistä on sijoittunut asiantuntijatehtäviin, mutta saman verran myös matalan ammattitaidon tehtäviin. Heidän asiantuntija-asemiin sijoittumisensa on ollut keskimäärin laadullisesti heikompaa kuin kantaväestön. Ilmiö on yleinen kaikilla koulutustasoilla (ks. myös Forsander 2002, 184, 231). Terveystieteiden asiantuntijatehtäviin sijoittumista on helpottanut työvoimapula huolimatta verrattain ankarasta terveystieteiden ammattien sulkeumasta. Tutkimukseen osallistuneista maahanmuuttajista osa oli kuitenkin ryhtynyt suorittamaan tutkintonsa täydentämiseen vaadittua täydennyskoulutusta.

Toinen työmarkkinoiden muutoksiin liittyvä piirre – etnospesifit työmarkkinat – on helpottanut maahanmuuttajien sijoittumista asiantuntijatehtäviin. Etnospesifeissä tehtävissä kulttuurisesta taustasta on etua, esimerkiksi oman kielen ja kulttuurin opetus-tehtävissä. Etnospesifit asiantuntijatehtävät ovat työsuhdeasemaltaan heikompia kuin valtakulttuurin vastaavat tehtävät, esimerkiksi työn vakituisuudella mitattuna. Etnospesifit työmarkkinat ovat ”taskuja” valtakulttuurin työmarkkinoilla ja toimivat niiden ehdoilla. Siten maahanmuuttajien pääsy asiantuntija-ammatteihin ei ole yksiselitteinen kriteeri suotuisalle asiantuntijapositionille. Osa artikkelin 3 tutkimusjoukosta oli kuitenkin sijoittunut valtakulttuurin asiantuntijatehtäviin ja siten maahanmuuttajien asiantun-

tijajäsenyyden laatu osoittautui varsin heterogeeniseksi.

Etnisen taustan merkitystä asiantuntijakentälle pääsyssä muotoilee sukupuoli. Artikkelissa 3 havaitsin, että maahanmuuttajanaisten sijoittuminen on ammatillisesti samantasoista kuin maahanmuuttajamiesten ammatin vaatavuustason kriteerillä arviotuna. Maahanmuuttajien sijoittuminen asiantuntijatehtäviin noudattelee suomalaisten työmarkkinoiden segregoitumista, mikä avaa maahanmuuttajanaisille mahdollisuuksia työvoimapula-aloille ja etnospesifeihin asiantuntijatehtäviin. Työvoimapula-aloilla ja etnospesifeissä asiantuntijatehtävissä edellytetään erityisesti sosiaali- ja terveysalan, humanistisen tai kasvatustieteellisen alan koulutusta, jotka ovat naisvaltaisia aloja niin kantaväestössä kuin maahanmuuttajissakin. Maahanmuuttajamiesten koulutus on usein teknilliseltä alalta kantaväestön tapaan.

Etnisen taustan merkitys asiantuntijajäsenyyden saavuttamisessa on varsin moniulotteinen asia, sillä jäsenyysehtoja muotoilevat eri tavoin lähtömaa, tutkinnon ala ja työmarkkinoiden alakohtaiset käytännöt artikkelin 3 tulosten perusteella. Maahanmuuttajat ovat heterogeeninen ryhmä yhteiskunnallisen ja työmarkkina-asemansa perusteella. Kulttuurinen etäisyys eli länsimaalaisesta tai lähialueiden maista poikkeava tausta on usein selkeä este asiantuntijaksi pääsulle, mutta tämäkin vaihtelee aloittain ja työorganisaatioittain. Etnisen taustan merkitys asiantuntijaryhmän jäsenyyteen valikoijana toteutuu alakohtaisesti ja yhdessä muiden sosiaalisten ehtojen kanssa: Nokian insinööriksi pääsee myös Intiasta kotoisin oleva.

Vaikka maahanmuuttajien osuus väestöstä ja asiantuntijatyövoimasta on suhteellisen vähäinen, se kasvaa koko ajan. Heidän osuutensa lisääntyy työvoimapula-aloilla, ja esimerkiksi pääkaupunkiseudun terveydenhuollon tehtävissä heitä alkaa olla varsin merkittävä määrä. Venäläisten ja virolaisten korkea koulutustausta tekee heidät relevantiksi ryhmäksi asiantuntijatyömarkkinoilla. Asiantuntijatyömarkkinoiden kehityskulkujen kannalta terveydenhuollon asiantuntijoiden monikulttuuristuminen on tulevaisuudessa mielenkiintoinen tutkimusaihe. Maahanmuuton yleistymisen myötä asiantuntijatyövoima on monimuotoistumassa ja etniset markkinat ovat laajenemassa ja monipuolistumassa, minkä voi ennakoida ulottuvan myös asiantuntijapalveluihin. Voidaan ennakoida, että esimerkiksi lääkärikunnan jäsenten etnisen taustan monipuolistuminen vaikuttaa heidän asemaansa yhteiskunta- ja työpaikkatasolla. Maahanmuuttajien sijoittuminen asiantuntija-ammatteihin voi muuttaa työtä asiakaskunnan, tehtäväalueiden ja työskentelymenetelmien tai –käytäntöjen monipuolistumisena. Asiantuntija-asemien voidaan siten arvioida muotoutuvan heterogeenisemmiksi ammattikuntien sisällä. Koherenssin heikentyminen voi merkitä asiantuntijaryhmien yhteiskuntatason legitimitietin vahvistamisen vaikeutumista, sillä yhteisten intressien ylläpitäminen ja etujen ajaminen on työläämpää.

Sulkeuman mosaiikki

Asiantuntijuuteen liittyvät sulkeumakäytännöt ja professionaalisen säätelyn heikentyminen ovat rinnakkaisia prosesseja työelämässä. Uudet asiantuntija-alat eivät noudata professionaalisen sulkeuman kaltaista sääntelyä, mutta ne saavat vakiintuessaan valtuutuksensa perinteisen tiedonlajien järjestelmän kautta. Perinteisiä professioita säädellessään edelleen, mutta niidenkin täytyy argumentoida valtuutuksensa ottamalla huo-

mioon yhteiskunnalliset ja työmarkkinoiden muutokset. Sosiaaliset ehdot ehdollistavat väljästi yksilöiden asiantuntijajäsenyyttä, mutta yhteiskunnan sekä työelämän muutokset järjestävät niitä yhä uudelleen. Ne eivät ole yksittäisinä merkityksellisiä, vaan vasta kytkeytyessään muihin sosiaalisiin ehtoihin. Sulkeumien kehittyminen on myös alakohtainen ja osin myös tilanneherkkä ilmiö.

5.3 Lainsäädäntö ja markkinaehtoisuus aseman rakentamisen kehyksinä työpaikkatasolla

Avointa tai neuvoteltavaa asiantuntijuutta koskevassa teesissä ajatuksena on aseman rakentuminen suhteessa asiakkaisiin, kansalaisiin ja muihin intressiryhmiin, ja tätä ajatusta noudattaen tämä prosessi toteutuisi nimenomaan työelämässä tai kansalaisyhteiskunnassa, ei valtion harjoittamana säätelynä. Keskityn tässä kappaleessa tutkimaan asiantuntijoiden aseman rakentumista työorganisaatiotasolla eli testaan edellä mainitun väitteen paikkaansa pitävyyttä; tarkastelen auktoriteettia eli reviiriä ja määrittelyvaltaa työhön. Tarkastelen auktoriteettia ensinnäkin legitimaation näkökulmasta eli analysoin yhteiskuntatasolla saavutetun asiantuntijavaltuutuksen merkitystä työpaikkatason käytännöissä. Edellisessä kappaleessa esittämäni analyysin mukaan legitimaatio on edelleen merkityksellinen, mutta sulkeumat ovat huokoisia ja vaihtelevat asiantuntija-ammateittain. Olen tutkinut työorganisaatiotutkimuksissani kahden erityyppisen ammattiryhmän asiantuntija-asemaa työyhteisötasolla: ensimmäinen on vakiintunut, professionaalinen kalataloustutkimuksen asiantuntijaryhmä (artikkeli 5) ja toinen on markkinavetoinen ja nopeasti muuttuva uusmedia-alan asiantuntijaryhmä (artikkeli 4). Tarkennan vielä näiden asiantuntijaryhmien legitimitettiin auktoriteetin tarkastelun näkökulmasta.

Auktoriteetti on muotoutunut eri tavoin tutkimusteni kohteena olevissa asiantuntijaryhmissä eli professionaalisessa, lainsäädäntöön perustuvassa ja toisaalta uudessa, markkinaehtoisessa sekä nopeasti muuttuvan alan asiantuntijuudessa. Työpaikkatason aseman muotoutumisen merkittävänä kehyksenä on ollut legitimitetin lähde, luonne ja vahvuus, mutta yhtäläillä organisaatiot auktoriteetin rakentamisen tiloina ovat luoneet erilaiset lähtökohdat asiantuntijoiden neuvotteluille ja määrittelyille. Kun kalataloustutkijoita (artikkeli 5) on tukenut organisaation vakiintunut ja lainsäädännöllinen asema, uusmedia-ammattilaiset (artikkeli 4) ovat kisanneet reviereistä ja määrittelyvallasta kompleksisessa ja markkinaehtoisessa ympäristössä. Lainsäädännön kautta saavutettu asiantuntijavaltuus on merkittävä aseman vahvistamisessa. Se tukee asiantuntijoiden asemaa työpaikka- ja työmarkkinatasolla organisaatioiden sisäisestä ja välisestä työnjaosta neuvoteltaessa. Kummankin tutkimuksen kohteena olleen asiantuntijaryhmän toimintaympäristössä on ollut useita asiantuntija-auktoriteetin määrittelyyn osallistuvia tahoja eli asiakkaita, rahoittajia ja kumppaneita, joiden vaikutus on muotoutunut vuorovaikutuksessa organisaation toimijoiden ja institutionaalisen aseman kanssa.

Asiantuntijoiden revierit eli mahdollisuus muotoilla toimenkuvaansa perustuu legitimaation ohella työorganisaatioon liittyviin ehtoihin. Legitimaatio antaa resursseja muotoilla työreviereitä, mutta työorganisaatioon liittyvät ehdot, kuten henkilöstö, työnjako, johdon ja ammattiryhmien strategiat ja toimintaympäristöstä kumpuavat vaikut-

teet muotoilevat niitä yhtä lailla. Työhön liittyvää määrittelyvaltaa muotoilevat erityisellä tavalla työorganisaatioon liittyvät ehdot yhdessä legitimaation kanssa. Tämä määrittelyvalta ei sinänsä ole minkään tahon monopolisoitavissa, koska erilaisista ammatillisista ryhmistä koostuvissa organisaatioissa on useita yksilöllisiä ja yhteisiä päätöksenteon alueita ja osallistumisen tapoja. Työhön liittyvän määrittelyvallan kohde voi olla oma työalue, työryhmän työalue tai laajempi toimijajoukko. Määrittelyvaltaa voi olla päivittäiseen päätöksentekoon tai pitkän aikavälin strategiseen suunnitteluun. Se voi kohdistua erilaisiin toimintoihin, kuten tuotteiden ja palveluiden suunnitteluun ja kehittämiseen, hinnoitteluun tai työn ajalliseen suunnitteluun. Määrittelyvallan muodot voivat ulottua yksilöiden päätösvallasta ryhmien päätösvaltaan ja edelleen asiakkaiden ja keskijohdon kanssa tehtävään yhteiseen suunnitteluun ja päätösvaltaan (ks. Antila – Ylöstalo 2002, 33-45). Siten lähtökohtaisena oletuksena ei ylipäätään voi olla asiantuntijoiden mahdollisuus monopolisoida omaa työtään koskevaa päätöksentekoa.

Organisaation jäsenten keskinäinen riippuvuus ja toisaalta omaa työtä koskeva määrittelyvalta eivät kuitenkaan ole toistensa vastakohtia, vaikka ne ovat joskus ristiriidassa keskenään. Riippuvuussuhde tekee mahdolliseksi yhteisten intressien, kuten taloudellisten ja toiminnallisten tavoitteiden saavuttamisen ja antaa työntekijöille mahdollisuuksia myös omien intressiensä toteuttamiselle (Hosking & Morley 1991, 66-70). Asiantuntija-auktoriteetti ei ole ehdotonta autonomiaa vaan suhteessa muihin toimijoihin saavutettava kontrollin aste ja alue. Se on työpaikan neuvotteluissa ja tilanteissa muotoutuva suhde työhön ja työorganisaatioon. Neuvoteltavuus ei kuitenkaan tarkoita auktoriteetin satunnaisuutta, sillä yhteiskuntatason valtuutus vahvistaa mahdollisuuksia työreviirien määrittelyyn ja työhön liittyvään määrittelyvaltaan. Yhteiskuntatason vahvistamisen kautta muut toimijat pitävät oikeutettuna asiantuntijoiden auktoriteettia suhteessa toiminta-alueeseensa.

Organisaation institutionaalinen asema tutkimusprofession reviiri- ja muotoilijana

Legitimiteetti on artikkelin 5 tulkintojen perusteella rakentunut eri tavalla sektoritutkimuslaitoksessa ja yliopistossa; ilmiö liittyy näiden organisaatioiden erilaiseen institutionaaliseen asemaan. Legitimiteetin erityinen lähde sekä luonne ja organisaatioon liittyvät ehdot on yhdistetty sopivasti asiantuntija-aseman muotoilussa sektoritutkimuslaitoksessa ja yliopistossa. Sektoritutkijoiden asiantuntijuuden luonne on muotoiltu sovittaen tutkimukselliset meriitit sopiviksi ministeriön hallinnoiman tutkimuslaitoksen institutionaaliseen asemaan. Tieteellisten meriittien kytkeminen institutionaaliin asemaan kuten asiantuntijajäsenyyksiin valtion ja järjestöjen elimissä on muotoiltu akateemisen legitimiteetin sopivan laajaksi ja toimintaympäristön instituutioihin soveltuvaksi.

Sektoritutkijoiden asiantuntijuutta on argumentoitu vähäisemmässä määrin tieteellisellä arvovallalla kuin yliopistotutkijoiden, mikä on liittynyt yliopiston selkeämpään rooliin tieteellisen tiedon tuottajana. Huolimatta verrattain vakaasta institutionalisointuneesta tilanteesta sekä yliopiston että sektoritutkimuksen asema on muuttunut ja on edelleen muuttumassa. Sektoritutkimusta on kytketty tutkimusjärjestelmään tiedepolitiikan uudistamisessa ja tieteellisen asiantuntemuksen vahvistaminen on tullut legiti-

maatiassa entistä tärkeämmäksi. Yhteistyö yliopistojen kanssa ja kansainväliseen tutkimusyhteistyöhön osallistuminen ovat olleet tieteellisen legitimitetin vahvistamisen taustalla, sillä sektoritutkijat ovat varmistaneet asemaansa kilpailutilanteessa ja suhteessa yliopistotutkijoihin tieteellisillä meriiteillä. Sektoritutkimuslaitoksen budjettirahoituksen osuutta on vähennetty ja rahoituksen painopistettä siirretty projektirahoitukseen. Projektirahoituksesta, erityisesti EU-rahoituksesta kilpailevilla tieteellinen legitimitetti on ollut tärkeä, sillä yliopistojenkin kanssa käytävän kilpailun kriteereinä ovat olleet akateemiset meriitit.

Yliopistotutkijoiden auktoriteettia on muotoillut yliopistollinen institutionaalinen ja taloudellinen kehys. Yliopistotutkimuksen ideaaliksi on määritelty tutkimuksen vapaus eli mahdollisuus muotoilla omaa tutkimustyötä autonomisesti. Tutkimustyöhön liittyvää määrittelyvaltaa on kuitenkin säädellyt kaksi toimintaan rakenteellisesti liittyvää asiaa: taloudelliset ehdot ja tiedeyhteisön kritiikkikäytännöt. Tutkijat ovat voineet toteuttaa työtään haluamallaan tavalla, mikäli ovat saaneet sille rahoituksen. Määrittelyvaltaa tutkimustyöhön on ehdollistanut myös tiedeyhteisö tutkimusten vertaisarviointikäytäntöjen kautta.

Sektoritutkijoiden asema työpaikalla ei ole ollut yhtä autonominen kuin yliopistotutkijoiden, mutta heidän auktoriteettinsa on toteutunut mahdollisuutena toteuttaa työ noudattamalla oman tieteenalan kriteereitä ja käytäntöjä. Kun otetaan huomioon se, että määrittelyvalta työelämän organisaatioissa on yleensäkin jaettua, heidän auktoriteettinsa on ollut verrattain hyvä. Työtehtäviä ovat määritelleet tutkijoiden lisäksi organisaation johto ja ministeriö. Taloudellisten toimintaedellytysten muuttuessa myös ulkopuoliset rahoittajat ovat osallistuneet työtehtävien määrittelyyn. Yliopistotutkijoihin verrattuna heidän auktoriteettinsa on ollut kapeampi, mikä liittyy työtehtävien jaettuun määrittelyvaltaan.

Sektoritutkijat ovat kehittäneet strategioita asemansa vahvistamiseksi suhteessa toimintaympäristön intressiryhmiin: ne on tarkoitettu varautumaan ulkopuolelta tulevaan tiedontuotannon arviointiin. Tutkijat ovat kehittäneet maa- ja metsätalousministeriölle tuotettavaan kalakantojen arviointiin yhteisiä tiedon mallintamisen ja tulkinnan käytäntöjä. Kalakantojen arviot ovat todennäköisyysperustaisia ja luonteeltaan epävarmoja, ja siten ne ovat alttiita ulkopuoliselle kritiikille, jota voivat esittää esimerkiksi ympäristöjärjestöt ja kalastajayhdistykset. Yhteiset tiedon tuottamisen ja tulkinnan käytännöt ovat vahvistaneet tutkijoiden asemaa, koska potentiaaliseen kritiikkiin on helpompi vastata tai sitä on helpompi torjua jaettuihin asiantuntijakäytäntöihin nojaten. Nämä tiedon mallintamisen ja tulkinnan käytännöt voidaan tulkita legitimitetin vahvistamiseksi, koska ne ovat vedonneet tieteenalan tunnustettuun asemaan asiantuntijatyöhön valtuuttajana. Toisaalta ne ovat myös työpaikkatason aseman vahvistamista, koska tällaisten toimintamallien kehittämisellä varaudutaan asiakkaiden ja kansalaisten taholta tuleviin, sektoritutkijoiden työn muotoilua koskeviin vaatimuksiin.

Kun sektoritutkimuslaitoksessa asiantuntijatehtäviä ovat muotoilleet tutkijoiden lisäksi johto, ministeriö ja muut rahoittajat, tutkimustyöhön on syntynyt erilaisiin ja osin ristiriitaisiin rationaliteetteihin liittyviä jännitteitä. Tieteellinen työ ja valtionhallinnon päätöksentekoa palveleva tutkimustyö noudattavat erilaista logiikkaa, josta on aiheutunut ristiriitoja. Ministeriön odotukset tehtävien toteutuksesta ovat määritelleet työajan käyttöä ja tieteellisen työn edellyttämä riittävä ajankäyttö ei ole toteutunut ideaa-

lisella tavalla. Tutkijoiden työhön liittyvän määrittelyvallan ehdot ovat tulleet selvimmän esille juuri näiden ristiriitojen ja jännitteiden kautta.

Tiedepolitiikan ja siihen liittyvien taloudellisten ehtojen muuttuessa työnjako sektoritutkijoiden ja yliopistotutkijoiden välillä ei ole enää selkeä, sillä ne hakevat rahoitusta osin samoista lähteistä. Asiantuntija-aseman rakentumiselle tämä asettaa uusia ehtoja sekä yliopistoissa että sektoritutkimuslaitoksissa. Reviireistä kilpaillaan enemmän, kun aikaisemmin niitä sovittiin. Kilpailussa käytettävät kriteerit määrittelevät todennäköisesti aikaisempaa enemmän tutkimustyön luonnetta. Totesin aikaisemmin, että sektoritutkimuslaitoksessa legitimaation lähde sekä luonne ja organisaatioon liittyvät ehdot on yhdistetty sektoritutkimuslaitoksen asiantuntija-aseman muotoilussa. Kun organisaatioon liittyvät ehdot ovat muuttumassa, keskeinen kysymys koskee sen heijastumista asiantuntijoiden asemaan ja sen ehtoihin.⁶ Uudelleen muotoilu edellyttää tässä tapauksessa myös pyrkimystä muuttaa legitimaatiota, sillä kilpailun kiristyminen johdattaa pohtimaan siinä pärjäämisen mahdollisuuksien parantamista.

Uusmedia-ammattilaisten määrittelyvallan rajat

Uusmedia-alan ammattilaisten auktoriteetin muotoutuminen työn organisoinnin kehyksessä on ollut moniulotteinen ja sisäisesti jännitteinen prosessi, sillä samat tavoitteelliset organisoinnin menetelmät ovat osin sekä vahvistaneet että heikentäneet asiantuntijoiden asemaa (artikkeli 4). Legitimiteetin merkitys auktoriteetin rakentamisessa on ollut ristiriitainen, mikä on liittynyt työn organisoinnin menetelmiin. Organisaatiossa on systemaattisesti ja tavoitteellisesti kytketty ammattiryhmien toimenkuvia institutionaaliseen tiedonlajien järjestelmään koulutuksellisten kriteerien kautta, mikä on vahvistanut näiden ammattilaisten asiantuntijapätevyyttä. Uusmedia-ammattilaiset eivät kuitenkaan ole kyenneet toteuttamaan työtään erityisessä työn organisoinnin kehyksessä sen mukaisesti, joita he asiantuntijatyön kriteerien perusteella olisivat odottaneet.

Uusmedia-alan asiantuntijoiden auktoriteetin rakentamiseen on vaikuttanut välillisesti alan kiristyvä kilpailu ja yrityksen toimintatavan muuttaminen kannattavuuteen pyrkiväksi. Yrityksen toimintaa on systematisoitu vastaamaan kannattavuuden parantamisen tavoitteeseen. Työtä on organisoitu hallinnon periaatteella eli laskelmalistamisena ja toimintojen yhteen linjaan sovittamisena. Asiantuntijuudelle on pyritty asettamaan esimerkiksi rekrytoinnissa tietynlaisia koulutuksellisia kriteereitä, mikä on antanut asiantuntija-ammattilaisille legitimaation resurssija asemansa vahvistamiseen. Sekä asiantuntijat että johto ovat tukeneet asiantuntijuuden määrittelyä kytkemällä toimenkuvat institutionalisoituneisiin tutkintoihin ja tiedonlajeihin.

Auktoriteetin rakentamiseen ovat vaikuttaneet vuorovaikutuksellisesti työn organisointi, ammattiryhmien väliset suhteet ja asiakkaat. Johto on muotoillut työnjakoa ja tukenut asiantuntijaosaamisen kehittymistä, mikä on vahvistanut reviirejä eli ammatillisten ryhmien eriytyneitä toimenkuvia ja ammattitaidon sekä työntekijöiden ammatil-

⁶ Sektoritutkimuslaitosta uudistetaan tällä hetkellä yhdistämällä laitoksia suuremmiksi yksiköiksi (http://www.minedu.fi/export/sites/default/OPM/Tiede/setu/liitteet/Sektoritutkimuksen_rakenteellinen_kehittaminen_15092008.pdf)

lisen identiteetin kehittymistä. Lisäksi erityisen projektinhallinnan menetelmän omaksumisen kautta ammattilaisilla on ollut mahdollisuus tehdä työnsä melko itsenäisesti, sillä työvaiheet on eriytetty eivätkä asiantuntija-ammattilaiset ole puuttuneet muiden alojen ammattilaisten työhön.

Työn tavoitteellinen organisointi ja arjessa toteutuva organisoituminen ovat kuitenkin samalla myös rajoittaneet asiantuntija-aseman vahvistumista työpaikkatasolla. Työn organisointi on rajoittanut auktoriteetin kehittymistä työn ajallisen resursoinnin, työmenetelmien standardisoimisen sekä ammatillisen kehittymisen kontrolloinnin kautta. Rajalliset resurssit ja standardisoiminen ovat asettaneet ammattilaisten työhön liittyvälle määrittelyvallalle välillisesti tiukat rajat, sillä uusmedia-ammattilaiset eivät ole pystyneet toteuttamaan työtään tiukkojen aikataulujen ja yhdenmukaistettujen työmenetelmien vuoksi ammatillisesti ideaalisten kriteerien edellyttämällä tavalla. Projektinhallinnan malliin kuuluvien tiukkojen reviirijakojen ja niukkojen resurssien vuoksi yhteisistä hankkeista ja niiden toteutuksesta ei ole keskusteltu riittävästi, mikä on johtanut ammatillisesti epätydyttävään tulokseen. Asiantuntijan näkemys on saattanut jäädä sivuun, kun toisen alan ammattilaisen erilainen työtä koskeva näkemys ja resurssien rajallisuus eivät ole antaneet mahdollisuuksia sen toteuttamiseen. Resursoinnin luomat aikataulut ja menetelmällinen yhdenmukaistaminen ovat suunnanneet työtä standarditoteutukseksi ja työntekijän määrittelyvalta työn toteutukseen on jäänyt ohueksi. Johdon määrittelemän tiukan resursoinnin ja menetelmällisen yhdenmukaistamisen tavoitteena ei ole ollut sinänsä asiantuntija-auktoriteetin heikentäminen, vaan työn tehostaminen ja tasaisen laadun varmistaminen. Johto on kuitenkin myös tavoitteellisesti rajoittanut asiantuntija-ammattilaisten erikoistumista johonkin työalueeseen, kohteeseen tai menetelmään, sillä erikoistuminen olisi antanut heille laajempaa määrittelyvaltaa työhönsä.

Ammattiryhmien välinen vuorovaikutus ja asiakkaan päätösvalta ovat myös välillisesti heikentäneet asiantuntija-ammattilaisten asemaa. Työn määrittelyvaltaa ovat rajoittaneet ristiriidat muiden ammattiryhmien kanssa, jotka ovat juontuneet työnjaon, vasta kehittymässä olevan asiantuntijuuden korostamisen ja työn niukan resursoinnin yhteisvaikutuksesta. Asiantuntija-ammattilaiset ovat käyttäneet asiantuntijaidentiteetin rakentamisen keinona erottautumista muista ammattiryhmistä ja kisanneet keskenään asemasta määritellä työhön liittyviä jäsenyyksiä. Pyrkimyksenä on ollut aseman vahvistaminen identiteetin vakiinnuttamisen kautta, mutta se on paradoksaalisesti myös heikentänyt heidän asiantuntija-asemaansa. Rajojen pystyttäminen on johtanut heikentyneeseen kommunikaatioon asiantuntijaryhmien kesken, mikä on loppujen lopuksi vähentänyt määrittelyvaltaa työhön – sekä heidän omaan asiantuntijuusalaansa liittyvään että moniammatilliseen työhön. Asiakkaiden näkemykset ja vaatimukset ovat myös rajoittaneet joissakin tapauksissa ammattilaisten asiantuntijanäkemyksen pois suunnittelusta ja toteutuksesta, mikä on heikentänyt asiantuntija-ammattilaisten auktoriteettia.

Uusmedia-asiantuntijoiden aseman rakentamiseen ovat vaikuttaneet useammat tekijät kuin kalataloustutkijoiden. Organisaatioon liittyvät ehdot ovat olleet vaikuttavammat ja monimutkaisemmat: niitä ovat olleet markkinamääräytyvyys, liiketaloudelliseen kannattavuuden tehostamiseen liittyvä työn järjestämisen tapa ja työpaikan moniammatillisuus. Markkinamääräytyvyys on liittynyt teknologian nopeaan kehitykseen ja tuotteiden kysynnän vaihtelualltiuteen. Moniammatillisessa organisaatiossa asiantun-

tijaryhmät vahvistavat asemaansa usein enemmän ryhmien kilpailun kautta verrattuna asiantuntemukseltaan homogeenisempiin organisaatioihin. Ammattiryhmien legitimaatio on ollut keskeneräistä, sillä asiantuntijajärjestelmäkynät ovat vasta olleet vakiintumassa. Ammattiryhmien pyrkimys legitimaation vahvistamiseen ei ole ollut sopusoinnussa organisaatioon liittyvien ehtojen kanssa.

Ideaalityypit asiantuntija-aseman jäsentämisen ankkureina

Kalataloustutkijat ja uusmedia-alan asiantuntijat edustavat äärityyppisiä asiantuntija-aseman rakentumisen näkökulmasta katsottuna, sillä ne poikkeavat toisistaan selvästi legitimitietin lähteen, luonteen ja vahvuuden, mutta myös organisaatioon liittyvien ehtojen kautta. Vertailen niitä tässä kahtena ideaalityyppinä asiantuntijuudesta eli professionaalisen, lainsäädäntöön perustuvana asiantuntijuutena ja uutena, markkinaehtoisena, nopeasti muuttuvan uusmedia-alan asiantuntijuutena. Tyypittelyn tarkoituksena on polarisoida ja kiteyttää asiantuntijuuden aseman rakentamisen erilaisia lähtökoh- tia sekä legitimaation että työorganisaatioon liittyvien ehtojen kautta.

Julkisen sektorin tutkimuslaitoksella on institutionalisoitunut asema asiantuntija- tiedon tuottajana, kun taas uusmediayritys toimii muuttuvien markkinoiden ehdoilla. Lainsäädäntö antaa kehykset julkisen sektorin tutkimusorganisaatioiden asiantuntija- asemalle ja näiden organisaatioiden tutkijoiden keskinäistä työnjakoa ehdollistaa lain määrittelemä tutkimusorganisaatioiden asema. Lainsäädäntö määrittää yliopiston tut- kimukselle ja opetukselle liikkumavaraa tietyin ohjaukseen ja talouteen liittyvin eh- doin.⁷ Sektoritutkimuslaitos on valtionhallinnon päätöksentekoa palveleva asiantun- tijaorganisaatio, minkä vuoksi organisaatiossa toteuttavaa tutkimustyötä ja muuta tie- dontuotantoa säädellään tästä näkökulmasta. Lisäksi asiakkaat tai kansalaiset ovat var- sin valveutuneita ja tiedollisesti hyvin varustettuja – useat heistä asiantuntijoita itse- kin – minkä vuoksi asiantuntijoiden täytyy osata perustella työtään ja neuvotella asi- akkaiden kanssa työhön liittyvistä asioista. Yhteiskunnassa harjoitettava politiikka ra- kentaa uudelleen näiden organisaatioiden asemaa ja keskinäistä työnjakoa uusien in- stitutionaalisten käytäntöjen ja niihin välillisesti liittyvien ehtojen, esimerkiksi talou- den kautta. Rahoitus muotoilee ehtoja auktoriteetin toteutumiselle ja myös legitima- ation uudelleen muotoilulle.

Tutkimustulosteni mukaan kalatalouden tutkimusprofession asema ei ollut tutki- musajankohtana heikentymässä reviiirin kutistumisen tai määrittelyvallan vähentämi- sen kautta. Sektoritutkimuksen uudenlainen järjestäminen muuttaa kuitenkin välilli- sestä aseman rakentamisen ehtoja, mikä heijastuu myös yliopistotutkimuksen asemaan lisääntyvän kilpailun ja yhteistyön kautta. Useat rahoituslähteet voivat tuoda työhön myös ristiriitaisia rationaliteetteja ja työn koherenssiin liittyvä hallinta tässä on ase- maan liittyvä tärkeä kysymys. Tutkimuksen kohteena olleessa sektoritutkimuslaitok- sessa jännitteitä on kuitenkin kyetty hallitsemaan organisaation johtamisessa yhtenäi- sen toimintaprofiilin ja ristiriitojen mittakaavan kohtuullisuuden vuoksi.

Sekä yliopiston että sektoritutkimuslaitoksen auktoriteetti on nojannut vahvasti yh-

⁷ Uusi lainsäädäntö muuttaa yliopistojen asemaa vuonna 2010. En käsittele tätä aihetta tässä yhtedes- sä, sillä se vaatisi perusteellisen analyysin.

teiskuntatason legitimaatioon, mutta legitimaatiota on määritelty uudelleen muuttuneessa tilanteessa. Organisaatioon liittyvät ehdot ovat kehystäneet auktoriteetin rakentamista organisaation institutionaalisen aseman, ja siihen liittyen taloudellisten ehtojen kautta. Asiantuntija-aseman voi päätellä perustuvan jossain määrin neuvoteltavuudelle yliopistotutkimuksessa rahoituksen ehtojen ja kilpailun kautta, sillä tutkimustoiminnan toteuttaminen edellyttää tutkimuksen rakentamista sellaiseksi, että siihen on mahdollista saada rahoitusta. Sektoritutkimuksessa neuvoteltavuus tarkoittaa tiedon tuottamista siten, että valtionhallinnon ja projektien rahoittajien sekä kansalaisten intressit ja vaatimukset otetaan huomioon. Neuvoteltavuuden vaatimusta on kuitenkin ehdollistanut legitimaation antama suoja.

Markkinaehtoisen uuden asiantuntijuuden auktoriteetin rakentamisen ehdot ovat olleet tutkimusprofession verrattuna kompleksisemmat ja vaikeammat. Legitimaatio on edellyttänyt kaikkien intressiryhmien hyväksyntää ja sopivaa markkinatilannetta; sen lähde ja luonne eivät ole olleet täsmällisesti jäsentyneet eikä se ole ollut vahva tutkimusprofession legitimaation tapaan. Organisaatioon liittyvät ehdot ovat olleet hallitsemattomammat asiantuntija-aseman rakentumisessa kuin tutkimusprofession. Samat tavoitteelliset organisoinnin menetelmät ovat osin sekä vahvistaneet että heikentäneet asiantuntijoiden asemaa, mikä on liittynyt organisoinnin tavoitteisiin vahvistaa sekä rajoittaa asiantuntijuuden kehittymistä ja toisaalta liiketaloudellisen kannattavuuden tehostamiseen liittyviin ehtoihin. Lisäksi moniammatillisen yrityksen asiantuntijaryhmien välinen kilpailu on heikentänyt auktoriteetin vahvistamisen mahdollisuuksia. Samat organisaatioon liittyvät ehdot voivat siis vahvistaa ja heikentää asiantuntijoiden asemaa. Uusmedia-ammattilaisten asema on perustunut suurelta osalta neuvoteltavuudelle eli muiden tahojen kanssa yhtenevälle intressille ja sopivalle tilanteelle, mutta havaittavissa on kuitenkin ollut ammattilaisten pyrkimys oman asiantuntijuuden määrittelyyn. Ammatilliset ovat toteuttaneet sitä organisaatiotason käytännöissä jäsentäessään reviiireitään suhteessa muihin ammattiryhmiin ja organisaation ehdoin toteutuva legitimaatiopyrkimys on tukenut sitä.

Asiantuntijoiden asemaa työpaikkatasolla muotoilevat legitimitaatio ja työorganisaatioon liittyvät ehdot. Ammattiryhmien legitimitaation keskeisiä piirteitä ovat sen lähde, luonne sekä vahvuus. Asiantuntijoiden auktoriteettia muotoilevat yhdessä legitimitaation kanssa työorganisaatioon liittyvät ehdot eli organisaation asema, työn järjestäminen, toimijat eli johto, ammattiryhmät, asiakkaat sekä muut intressiryhmät ja toimintaympäristö. Organisaation toiminnan institutionaaliset ja taloudelliset ehdot taustoittavat asiantuntijoiden neuvottelua reviiireistä ja määrittelyvallasta. Toimintaympäristössä asiakkaat, kansalaiset ja muut intressiryhmät vaikuttavat välillisesti ja välittömästi asiantuntijoiden asemaan työn ja sen toteuttamisen tapojen kautta. Työnorganisoinnin kautta järjestellään ammattiryhmien asemaa; näissä prosesseissa yhdistyvät johdon ja eri ammattiryhmien tavoitteellinen toiminta ja arjessa muotoutuvat käytännöt. Asiantuntijaryhmien keskinäiset suhteet vaikuttavat myös auktoriteetin toteutumisen tapoihin ja ehtoihin.

Artikkelieni 4 ja 5 ja myös 3 tuloksissa näkyvät suomalaisen yhteiskunnan muutos globalisoituvassa maailmassa ja sen heijastumat työelämään. Suljetun kansallisvaltion avautuminen EU:n jäsenyydelle ja kansainvälisille virtauksille on tullut esille tutkimuksissani maahanmuuton yleistymisenä, valtion asiantuntijaorganisaatioiden talou-

dellisten ja institutionaalisten ehtojen ja työn muutoksena, ammattien sisältöjen muutoksina sekä uudella tapaa rakentuvana asiantuntijuutena markkinaehtoisessa toimintaympäristössä. Valtion asiantuntijaorganisaatioiden taloudellisen vastuun kasvaminen kansainvälisten julkisen sektorin johtamisreformien mukaisesti ja toiminnan kytkeytyminen kansainvälisiin järjestelmiin ja suhteisiin on tuonut radikaalin muutoksen asemaan verrattuna 1970- ja 1980-luvun tilanteeseen. Uudentyyppisen markkinavetoisen ja nopeasti muuttuvan asiantuntijatyön laajeneminen on liittynyt 1990-luvun jälkipuoliskolta lähtien talouden kansainvälistymiseen sekä yritysten omistuksen uudelleen järjestelyihin, teknologisiin muutoksiin, työn ja tuotannon järjestämisen tapojen muutoksiin ja uusiin liiketoiminta-alueisiin. Kansainvälistyvät ja pörssiomistukseen perustuvat yritykset organisoivat työtä osin erilaisten tarpeiden perustalle kuin kotimaisen omistajajohtajan yritykset, mikä on näkynyt uusina käytäntöinä työvoiman alueellisessa sijoittelussa ja tuotteiden ja asiantuntijatyövoiman rekrytoinnissa sekä organisoinnissa.

6. YHTEENVETO JA LOPPUSANAT

Olen tutkinut asiantuntija-aseman rakentumista työelämässä kahden käsitteen kautta: legitimaation ja auktoriteetin. Legitimaatio on asiantuntijajärjestelmän kautta tietyin kriteerein jäsenyvä yhteiskuntatason valtuutus asiantuntijakentälle. Yksilötasolla legitimaatio toteutuu asiantuntijajäsenyytenä, joka lunastetaan läpäisemällä kaksi porttia. Tutkinto tai vastaava tiedonlajin hallinnan institutionaalinen osoittaminen on ensimmäinen portti jäsenyyteen. Toisen portin läpäiseminen tarkoittaa pääsyä asiantuntijakentälle: kaikki ensimmäisen portin läpäisseet eivät pääse työelämässä asiantuntija-asemaan. Olen analysoinut yksilöiden asiantuntijajäsenyyttä säätelevien sosiaalisten ehtojen merkitystä aseman rakentumiselle eli sosiaalista, kulttuurista sekä etnistä taustaa ja sukupuolta. Asiantuntija-auktoriteettia olen tutkinut työyhteisötasolla: olen analysoinut työreviireitä ja määrittelyvaltaa työhön. Olen tutkinut auktoriteetin rakentumista työorganisaatioon liittyvien ehtojen valossa. Tutkimuskohteena on ollut kaksi asiantuntija-ammattilaisten äärytyyppiä – tutkimusprofessionaalit ja uusmedia-alan asiantuntija-ammattilaiset - aseman rakentumisen näkökulmasta katsottuna, sillä ne ovat poikenneet toisistaan selvästi legitimitietin lähteen, luonteen ja vahvuuden, mutta myös organisaatioon liittyvien ehtojen kautta.

Olen tutkinut asiantuntija-aseman rakentumista empiiristen artikkelieni tutkimustulosten ja -tulkintojen ja perusteella. Artikkelini ovat jakautuneet kahteen tyyppiin teoreettisten jäsenysten ja metodologisten sovellutusten mukaisesti: työmarkkinoiden ja yhteiskunnan rakenteita tarkastelemaan tutkimukseen ja kulttuurisia käytäntöjä analysoimaan ja mikrotason tarkastelunäkökulmaan perustuvaan organisaatiotutkimukseen. Olen hyödyntänyt edellä mainitussa tutkimustyyppissäni kriittisen professiotutkimuksen ja erityisesti bourdieulaista teoreettista otetta ja jälkimmäisessä organisaatiokulttuurista ja foucault'laista lähestymistapaa. Olen tutkinut legitimaatiota sekä asiantuntijajärjestelmiin liittyvänä että yksilöiden asiantuntijajäsenyyttä säätelevinä sulkeumakäytäntöinä.

Asiantuntija-aseman rakentamista tukee edelleenkin sulkeuma, vaikka muuttuvana ja vaihtelevana luonteisena, mutta sen rinnalla ja siihen kietoutuen asiantuntijat joutuvat neuvottelemaan asemaansa suhteessa johtoon ja muihin ammattiryhmiin sekä asiakkaisiin. Keskeinen tulokseni on tämän sulkeuman luonnetta ja muotoa koskeva tulkinta: sulkeuma on pysyvä, mutta muodoltaan muuttuva ja huokoinen asiantuntijalegitimaatiota järjestävä käytäntö. Asiantuntijajärjestelmät kykenevät luomaan ja ylläpitämään sulkeutumia, joilla rajoitetaan kilpailua asiantuntijakentällä, mutta niitä täytyy vahvistaa jatkuvasti. Sulkeumat eivät ole jyrkkiä, asiantuntijaryhmien strategisesta toiminnasta seuraavia jakolinjoja vaan yhteiskunnan ja työelämän muutoksessa kehkeytyviä ja muuttuvia legitimaatiokäytäntöjä, joiden muotoiluun osallistuvat useat tahot.

Yksilölegitimaatiota järjestävät sosiaaliset ehdot toteutuvat sosiaalisen, kulttuurisen ja etnisen taustan sekä sukupuolen yhdistelminä, joiden merkitys määrittyy alakohtaisesti ja osin myös tilannekohtaisesti. Ne muuttuvat yhteiskunnan ja työelämän muutosten myötä. Asiantuntijat tai muut intressitahot eivät voi täysin kontrolloida asiantuntijajäsenyyttä, vaikka voivatkin pyrkiä käyttämään sulkeuman kaltaisia sää-

telymekanismeja.

Asiantuntijoiden asemaa työorganisaatiotasolla määrittävät legitimaatio ja työorganisaation liittyvät ehdot. Legitimaation lähde, luonne ja vahvuus tukevat työpaikkatason aseman rakentamista. Sulkeumien määräävyyden aste ja luonne vaihtelee asiantuntija-aloittain: perinteisillä professionaaloilla sääntely on edelleen tiukkaa. Lainsäädäntö määrittelee julkisen sektorin asiantuntijatyötä myös organisaatioiden asiantuntija-aseman määrittelyiden kautta, jotka samalla järjestävät organisaatioiden keskinäistä työnjakoa ja reviiireitä. Asiantuntijoiden on kuitenkin tilanteiden muuttuessa neuvoteltava asiantuntijareviireistään ja työhön liittyvistä määrittelyvallan rajoistaan. Lainsäädäntö voi muuttaa organisaatioiden ja asiantuntijoiden asemaa siten, että niiden asema heikkenee tai vahvistuu absoluuttisesti tai suhteessa muihin organisaatioihin tai asiantuntijaryhmiin. Lainsäädännön taustalla olevilla asiantuntijaryhmillä, mutta myös muilla intressiryhmillä on siten valtaa asiantuntijoiden asemien muotoilussa.

Uusilla, markkinoiden ehdoilla toimivilla asiantuntija-aloilla asiantuntijajärjestelmävaltuutus on löyhä ja edellyttää neuvottelua kentän muiden intressiryhmien kanssa. Uusillakin asiantuntija-aloilla legitimaatiota kuitenkin argumentoidaan perinteisillä tavoilla eli vakiintuneisiin tieteenaloihin vetoamalla, sillä ne ovat kaikkien tunnistettavissa ja tunnustettavissa.

Työorganisaatioon liittyvät ehdot eli organisaation asema, työn järjestäminen, toimijat ja toimintaympäristö ehdollistavat asiantuntijoiden auktoriteetin rakentamista monin tavoin. Organisaation toiminnan institutionaaliset ja taloudelliset ehdot taustoittavat asiantuntijoiden neuvottelua reviiireistään ja työhönsä liittyvästä määrittelyvallasta. Toimintaympäristössä asiakkaat, kansalaiset ja muut intressiryhmät vaikuttavat välillisesti ja välittömästi asiantuntijoiden asemaan työn järjestelyjen kautta.

Lainsäädäntö tukee tutkimusprofession aseman rakentamista työpaikkatasolla, mutta näiden asiantuntijaorganisaatioiden asemaa ja organisaatioiden keskinäisiä asemia muotoillaan myös politiikan ja taloudellisten ehtojen kautta. Markkinaohjautuvan ja nopeasti muuttuvan uuden asiantuntija-ammattilaisten aseman rakentamisen ehdot ovat monimutkaisemmat kuin lainsäädännön kautta asemansa vakiinnuttaneiden tutkimusprofessionien. Monimutkaisuus liittyy työorganisaation markkinaehtoisuuteen ja useisiin vaikutusvaltaisiin tahoihin työorganisaation sisällä ja toimintaympäristössä. Kyseiset tahot muotoilevat ehtoja asiantuntijoiden aseman rakentamiselle.

Väitöskirjatyöni merkittävin anti sosiologiseen tutkimukseen on kahta erilaista paradigmaattista tutkimussuuntausta edustavan tutkimuksen yhdistäminen yhden tutkimusongelman ja käsitekehikon alle. Siihen liittyy myös työn avaama perspektiivi jatkotutkimukselle. Väitöskirjani viimeinen kysymys koskee asiantuntijuuden sosiaalisten ehtojen merkitystä työorganisaatiotasoon aseman rakentumisessa: miten yksilöiden sosiaalinen, kulttuurinen ja etninen tausta sekä sukupuoli muotoilevat asiantuntija-asemaa työpaikalla? Tähän kysymykseen eivät minun eivätkä muiden tuottamat tutkimukset ole antaneet kokonaisvaltaisia vastauksia. Erilaisten sosiaalisten ehtojen merkitystä asiantuntija-asemalle ja asiantuntija-aseman rakentamista työorganisaatiotasolla on tutkittu erilaisten teoriaperinteiden piirissä, minkä vuoksi nämä tutkimusasetelmat eivät ole mahtuneet saman tutkimuksen piiriin. Kysymys on tärkeä sekä sosiologisesti että yhteiskunnallisesti.

Lähteet:

- Abbot, Andrew. The system of professions. An Essay on the Division of Expert Labour. The University of Chicago Press, 1988.
- Ackroyd, Stephen. Organization Contra Organizations. Professions and Organizational Change in the United Kingdom. *Organization Studies* 17 (4), 599-621, 1996.
- Alasuutari, Pertti. Laadullinen tutkimus. Tampere, Vastapaino, 1998.
- Antila, Juha & Ylöstalo, Pekka. Proaktiivinen toimintatapa. Yritysten vai palkansaajien yhteinen etu? Työministeriö. Työpoliittinen tutkimus 239, 2002.
- Asplund, Rita & Maliranta, Mika. Koulutuksen taloudelliset vaikutukset. Sitran raportteja 60 Sitra, Helsinki, 2006.
- Bauman, Zygmund. Legislators and Interpreters. On modernity, postmodernity and intellectuals. Cambridge, Polity Press, 1995 (1987).
- Beck, Ulrich. Poliitiikan uudelleen keksiminen: kohti refleksiivisen modernisaation teoriaa. Teoksessa Ulrich Beck & Anthony Giddens & Scott Lasch (toim.) *Nykyajan jäljillä. Refleksiivinen modernisaatio*. Tampere, Vastapaino, 11-82, 1995.
- Berger, Peter & Luckmann, Thomas. The social construction of reality. A treatise in the sociology of knowledge. Penguin Books, 1991.
- Blom, Raimo & Melin, Harri & Pyöriä, Pasi. Tietotyö ja työelämän muutos: palkkatyön arki tietoyhteiskunnassa. Helsinki, Gaudeamus, 2001.
- Bourdieu, Pierre & Passeron Jean-Claude. Reproduction in education, society and culture. Studies in social educational change. London: SAGE, 1977.
- Bourdieu, Pierre. The Distinction. A Social Critique of the Judgement of taste. London Routledge & Kegan Paul, 1986 (1979).
- Bourdieu, Pierre. Homo academicus. Cambridge: Polity Press, 1990.
- Brante, Thomas. Sociological Approaches to the Professions. *Acta Sociologica* 31 (2), 119-142, 1988.
- Brante, Thomas. Professional types as a strategy of analysis. Teoksessa Michael Burrage & Rolf Torstendahl (toim.) *Professions in Theory and History. Rethinking the Study of Professions*. London, Sage Publications, 75-93, 1990.
- Burrell, Gibson & Morgan, Gareth. Sociological Paradigm and Organizational Analysis. Elements of the Sociology Corporate Life. 4rd Edition. Gower, 1979 (1987).
- Casey, Catherine. Work, Self and Society after Industrialism. London, Routledge, 1995.
- Carr-Saunders, Alexander M. & Wilson, P. The Professions. Clarendon Press, Oxford, 1933.
- Collins, Randall. The Credential Society. A Historical Sociology of Education and Stratification. Academic Press, 1979.
- Collins, Randall. Changing Conceptions in the sociology of the professions. Teoksessa Rolf Torstendahl & Michael Burrage (toim.) *The formation of professions. Knowledge, state and strategy*. London, SAGE, 1990.
- Crompton, Rosemary. Gender, status and professionalism. *Sociology*. 21 (3), 413-428, 1987.
- Czarniawska- Joerges, Barbara. Exploring Complex Organizations. A Cultural Perspective. SAGE, 1992.
- Dean, Mitchell. Governmentality. Power and Rule in Modern Society. SAGE, 1999.
- Edwards, Richard. Contested Terrain. The Transformation of the Workplace in the Twentieth Century. Basic Books, New York, 1979.

- Eriksson-Piela, Susan. Tunnetta, tietoa vai hierarkiaa? Sairaanhoidon moninainen ammatillisuus. Acta Universitatis Tamperensis 929, Tampere, Tampereen yliopisto, 2003.
- Eräsaari, Esa & Jokinen, Riitta. Refleksioliitit ja elämänpolitiikka. Jyväskylän yliopisto, Jyväskylä, SoPhi, 1997.
- Eräsaari, Esa. Avoimen asiantuntijuuden analytiikka. Teoksessa Ilkka Pirttilä & Susan Eriksson (toim.) Asiantuntijoiden areenat. Jyväskylä, KopiJyvä Oy, 21-40, 2002.
- Eskola, Irja & Haavio-Mannila, Elina. The careers of professional women and men in Finland. Helsinki, Helsingin yliopiston sosiologian laitoksen tutkimuksia 185, 1972.
- Evetts, Julia. Trust and Professionalism: Challenges and Occupational Changes. Current Sociology Volume 54 (4), 515-531, 2006.
- Filander, Karin. Työ, koulutus ja katoavat ammatti-identiteetit. Teoksessa Mäkinen, Jarkko & Olkinuora, Erkki & Rinne, Risto & Suikkanen, Asko (toim.) Elinkautisesta työstä elinikäiseen oppimiseen. PS-Kustannus, 43-60, 2006.
- Florida, Richard. The Rise of the Creative Class. New York, Basic Books, 2002.
- Forsander, Annika 2002: Luottamuksen ehdot. Ulkomaalaiset 1990-luvun suomalaisilla työmarkkinoilla. Väestöliitto. Väestötutkimuslaitos D39.
- Freidson, Eliot. Profession of medicine: a study of the sociology of applied knowledge. Chicago, University of Chicago Press, 1988.
- Freidson, Eliot. Professional Reborn. Theory, Prophecy and Policy. Polity Press, 1994.
- Foucault, Michel. Power/knowledge. Selected Interviews & other writings. Edited by Colin Gordon. New York, Pantheon Books, 1980.
- Fournier, Valerie. "The Appeal to 'Professionalism' as a Disciplinary Mechanism". Social Review 47 (2), 280-307, 1999.
- Fournier, Valerie. Boundary work and the (un)making of the professions. Teoksessa Nigel Ma-lin: Professionalism, Boundaries and the Workplace. London and New York, Routledge, 67-86, 2000.
- Giddens, Anthony: Elämää jälkitraditionaalisessa yhteiskunnassa. Teoksessa Ulrich Beck & Anthony Giddens & Scott Lasch (toim.) Nykyajan jäljillä. Refleksiivinen modernisaatio. Tampere, Vastapaino, 83-152, 1995.
- Grint, Keith. The Sociology of Work. 2nd Edition. Polity Press, 1998.
- Haapakorpi, Arja. Akateemisten työurat. Helsingin yliopisto, Opintoasiain julkaisuja 7/1994.
- Haapakorpi, Arja. Professionaalien uratyypit. Lisensiaatintutkimus. Helsingin yliopisto, sosiologian laitos, 1997.
- Haapakorpi, Arja. Matkalla asiantuntijaksi? Asiantuntija-aseman kehittämisprosessi ja sen ehdot uusmedia-yrityksessä. Aikuiskasvatus 27 (2), 114-26, 2007.
- Haapakorpi, Arja. Tohtorien varhaiset urat työmarkkinoilla ja tohtorikoulutuksen merkitys työelämässä. Aarresaari, Hermes, 2008.
- Haapakorpi, Arja & Haapola, Ilkka. Työn organisointi ja työhyvinvointi sosiaali- ja terveysalalla - esimerkkinä vanhusten kotihoito. Työ- ja elinkeinoministeriön julkaisuja. Työ ja yrittäjyys 35/2008. Edita Publishing Oy, 2008.
- Haug, Marie, R.. "The deprofessionalization of everyone?". Sociological Focus, 8 (3), 197-213, 1975.
- Hearn, Jeff & Kovalainen, Anne & Tallberg, Teemu. Gender divisions and gender policies in top Finnish corporations. Helsingfors: Swedish School of Economic and Business Administration, Forskningsrapporter från Svenska handelshögskolan; 57, 2002.

- Heiskanen, Tuula & Korvajärvi, Päivi & Rantalaiho, Liisa. Sukupuoli ja työ: Pysyvyyttä ja liikahduksia. Teoksessa Tuula Heiskanen & Minna Leinonen & Anu Järvensivu & Simo Aho (toim.) Kohti uutta työelämää. Tutkimuksen näköala työelämän kehitykseen. Tampere. Tampereen yliopistopaino, 109-134, 2008.
- Henriksson, Lea. Naisten terveystyö ja ammatillistumisen politiikka. Helsinki, Stakes, 1998.
- Henriksson, Lea & Wrede, Sirpa (toim.). Hyvinvointityön ammatit. Helsinki, Gaudeamus, 2004.
- Henriksson, Lea & Wrede, Sirpa & Burau, Viola. Understanding professional projects in welfare service work. Revival of old professionalism. *Gender, Work and Organization*. 13(2) 2006.
- Hosking, Dian-Marie & Morley, Ian. A Social Psychology of Organizing. People, Processes and Contexts. Harvester Wheatsheaf, Prentice Hall, 1991.
- Hughes, Everet C.. Men and their Work. New York: Free Press, 1958.
- Häyrinen-Alestalo, Marja & Snell, Karoliina & Peltola, Ulla. Comparative Social Research, Vol. 19, 165-212, 2000.
- Jasanoff, Sheila. Breaking the Waves in Science Studies: Comment on H.M.Collins and Robert Evans, "The Third Wave of Science Studies". *Social Studies of Science* 33 (3). London: SSS and SAGE, 389-400, 2003.
- Johnson, Terence J. Professions and Power. Studies in Sociology. University of Cambridge, 1972.
- Johnson, Terry (toim.) Health professions and the state in Europe. Routledge Ltd, 1995.
- Julkunen, Raija. Nainen suomalaisessa työnsosiologiassa. *Sosiologia* 21 (2), 146–162, 1984.
- Julkunen, Raija. Ammatti jälkiammatillisessa työelämässä. Ammattikasvatuksen aikakauskirja. Helsinki Opetus-, kasvat- ja koulutusalojen säätiö 2/2001, 16-23, 2001.
- Julkunen, Raija & Nätti, Jouko & Anttila, Timo. Aikanyrjähdys: keskiluokka tietotyön puristuksessa. Tampere, Vastapaino, 2004a.
- Julkunen, Raija. Hyvinvointipalvelujen uusi politiikka. Teoksessa Lea Henriksson & Sirpa Wrede 2004 (toim.) Hyvinvointityön ammatit. Helsinki, Gaudeamus, 168-196, 2004b.
- Julkunen, Raija. Uuden työn paradoksit. Keskusteluja 2000-luvun työprosess(e)ista. Tampere, Vastapaino, 2008.
- Julkunen, Raija. Suomalainen sukupuolimalli – 1960-luku käänteenä. Teoksessa Anneli Anttonen, Lea Henriksson & Ritva Nätkin (toim.) Naisten hyvinvointivaltio. Tampere, Vastapaino, 179-201, 1994.
- Kanter, Rosabeth. M..Jättiläisten tanssi: johtamisen ja urakehityksen haasteet 1990-luvulla. Helsinki, Otava, 1990.
- Kasvio, Antti. Johtajuus nykyaikaisessa työelämässä. Kohti nykyaikaista johtajuutta. *Aikuiskasvatus* 16 (4) 253-258, 1996.
- Kauppi, Niilo. Habitus. A Study. Bloomington, Indiana University Press, 1998.
- Kinnunen, Merja. Luokiteltu sukupuoli. Tampere, Vastapaino, 2001.
- Kivinen, Markku. Parempien piirien ihmisiä. Näkökulma uuteen keskiluokkaan. Helsinki, Tutkijaliitto, 1989.
- Kivinen, Osmo & Ahola, Sakari. Koulutuksesta työelämään: koulutus- ja ammattirakenteiden kytkeytyminen. Turku. Turun yliopisto. Tutkimusraportteja, Koulutussosiologian tutkimusyksikkö 7, 1991.
- Kivinen, Osmo & Rinne, Risto & Kankaanpää, Arto & Haltia, Petri & Ahola, Sakari. Ammatit, koulutus ja kvalifikaatiot. Turun yliopisto, Koulutussosiologian tutkimuskeskus. Raportteja

17, 1993.

Kivinen, Osmo & Ahola, Sakari & Hedman, Juha. Expanding Education and Improving Odds? Participation in Higher Education in Finland in the 1980s and 1990s. *Acta Sociologica. Journal of the Scandinavian Sociological Association*. 44 (2), 171-182, 2001.

Kivinen, Osmo & Nurmi, Jouni & Kanervo, Otto. Maisterisopista työuralle – suomalaiset korkeakoulutetut eurooppalaisessa vertailussa. Research Unit for the Sociology of Education RUSE, University of Turku. Opetusministeriö, Koulutus- ja tiedepolitiikan osaston julkaisusarja 94/2002.

Knorr-Cetina, Karin *Epistemic Cultures. How the Sciences Make Knowledge*. Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press, 2000.

Kolehmainen, Sirpa. Naisten ja miesten työt. Työmarkkinoiden segregoituminen Suomessa 1970-190. Tilastokeskus, Tutkimuksia 227. Helsinki, 1999.

Konttinen, Esa. Perinteisesti moderniin. Profiisien yhteiskunnallinen synty Suomessa. Tampere, Vastapaino, 1991.

Korvajärvi, Päivi. *Gendering Dynamics in White-Collar Work Organisations*. Acta Universitatis -Tamperensis 600, Vammala, Vammalan Kirjapaino Oy, 1998.

Kovalainen, Anne. Miten tutkia näkymätöntä prosessia? Sukupuolen tuottaminen työyhteisöissä. Kirja-arvostelua. Päivi Korvajärvi: *Gendering Dynamics in White-Collar Work Organizations*. *Sosiologia* 36 (3), 244-246, 1999.

Kunda, Gideon. *Engineering culture: control and commitment in a high-tech corporation*. Philadelphia, Temple University Press, 1992.

Kusch, Martin. *Tiedon kentät ja kerrostumat – Michel Foucault'n tieteen tutkimuksen lähtökohdat*. (suom. Heini Hakosalo). Oulu, Kustannus Pohjoinen, 1993.

Lahti, Vesa-Matti. Riskiyhteiskunta tuli kylään; sosiologinen tutkimus vesijohtoveden saastumisen seurauksista ihmisten elämässä. Helsingin yliopisto. *Sosiologian laitoksen tutkimuksia* no 229, 1996.

Larson, Magali Sarfatti. *The Rise of Professionalism. A Sociological Analysis*. Berkeley, University of California Press, 1977.

Larson, Magali Sarfatti. In the matter of experts and professions, or how impossible it is to leave nothing unsaid. Teoksessa Rolf Torstendahl & Michael Burrage (toim.) *The formation of professions. Knowledge, state and strategy*. London, SAGE, 1990.

Lehto, Anna-Maija. Työelämän laatu muutoksessa. Teoksessa "Työ murroksessa." Artikkelikoelma. Työterveyslaitos, Helsinki, 93-105, 2007.

Martin, Bill & Szelenyi, Ivan. *Beyond Cultural Capital: Toward a Theory of Symbolic Domination*. Teoksessa Derek Robbins (toim.) Pierre Bourdieu. Volume I. SAGE, 278-300, 2000.

Mintzberg, Henry. *The Structuring of Organizations. A Synthesis of the Research*. Prentice-Hall, International Editions, 1979.

Pirttilä, Ilkka. Mistä asiantuntemuksen sosiologiassa on kyse? Julkaisussa Ilkka Pirttilä & Susan Eriksson (toim.) *Asiantuntijoiden areenat*. Jyväskylän yliopisto, SoPhi, 11-20, 2002.

Parker, Martin. *Organizational Culture and Identity. Unity and Division at Work*. Sage, London, Thousand Oaks, 2000.

Pohto, Petteri & Wiren, Lauri. Raportti uusmediatoimialasta Suomessa 2000. Julkaisussa: Uusmedia aikuistumisen kynnyksellä 2001. Www-dokumentti <http://www2.uiah.fi/koulutuskeskus/uusmedia.pdf>. (luettu 20.2.2006)

Rahkonen, Keijo. *Not class, but struggle*. University of Helsinki. Department of Social Policy.

Research Reports 1/1999, 1999. Www-julkaisu <http://ethesis.helsinki.fi/julkaisut/val/sospo/vk/rahkonen/notclass.pdf>.

Rantalaiho, Liisa & Heiskanen, Tuula. Gendered practices in Working Life. Basingstoke New York, MacMillan: St Martins's Press, 1997.

Reich, Robert. Rajaton maailma. Yritysten ja kansallisvaltioiden uudet pelisäännöt. Helsinki, Sitra, 1995.

Rinne, Risto & Jauhiainen, Arto. Koulutus, professionaalistuminen ja valtio; julkisen sektorin koulutettujen reproduktioammattikuntien muotoutuminen Suomessa. Turun yliopisto. Turun yliopiston kasvatustieteiden tiedekunta A, Tutkimuksia 128, 1988.

Riska, Elianne. Further rationalization of medicine: the reconfiguration of the medical profession. *Julkaisussa. Research in the Sociology of Health Care*, 15: 111-127, 1998.

Riska, Elianne. The Feminization Thesis: discourses on Gender and Medicine. *Nordic Journal of Feminist and Gender Research* 16 (1), 3-18, 2008.

Rose, Nikolas. Powers of Freedom. Re-framing Political thought. Cambridge, 2000.

Saaristo, Kimmo. Avoin asiantuntijuus. Ympäristökysymys ja monimuotoinen ekspertiisi. Nykykulttuurin tutkimuskeskuksen julkaisuja 66. Jyväskylän yliopisto, 2000.

Sennett, Richard. Authority. Vintage, New York, 1981.

She Figures 2006. Women and Science. Statistics and Indicators. European Commission. Science and Society, Commission Research, 2006.

Silius, Harriet. Den kringgårdade kvinligheten. Att vara kvinlig jurist i Finland. Åbo Academis Förlag, 1992.

Siltala, Juha. Työelämän huonontumisen lyhyt historia. Otava, Helsinki, 2004.

Tarkka, Minna. Mediakulttuurin kotimainen toimiala. Teoksessa Minna Tarkka ja Tapio Mäkelä (toim.) Uusi mediakulttuuri innovaatioympäristönä. Kotimainen ja kansainvälinen tutkimus. Sisältötuotanto-työryhmän väliraportti 7. Mediakulttuuriyhdistys m-cult ry. Helsinki, 19-34, 2002a.

Tarkka, Minna. Teknologiakehityksen kulttuurinen käänne – tutkimus- ja kehitystyön uudet suunnat. Teoksessa Minna Tarkka & Tapio Mäkelä (toim.): Uusi mediakulttuuri innovaatioympäristönä. Kotimainen ja kansainvälinen tutkimus. Sisältötuotanto-työryhmän väliraportti 7. Mediakulttuuriyhdistys m-cult ry. Helsinki, 89-98, 2002b.

Tiainen, Tarja. Information System Specialist Predispositions (Tietojärjestelmäammattilaisten ennakkokäsitykset) Tietojenkäsittelytieteiden laitos. Acta Electronica Universitatis Tamperensis: 163, Tampereen yliopisto, 2002.

Työssäkäyntitilasto 2004. Tilastokeskus. www-dokumentti (http://www.stat.fi/til/tyokay/2004/tyokay_2004_2006-12-15_tie_004.html, luettu 10.6.2008).

Uusitalo, Roope. Onko pätkätöitten yleistymisen totta vai tilastoharha? *Yhteiskuntapolitiikka* 73 (1), 5-10, 2008.

Willis, Paul. Koulun penkiltä palkkatyöhön. Tampere, Vastapaino, 1984.

Witz, Anne. Professions and Patriarchy. London, Routledge, 1992.

Volanen, Matti Vesa & Alava, Ilkka. Ammatillinen koulutus ja ammatillinen jousto. Työvoimapolitiittisia selvityksiä no 43. Helsinki, 1982.

Wrede, Sirpa & Henriksson, Lea. Kahden kerroksen väkeä. Kotihoidon ammatillinen uusjako. *Julkaisussa Sirpa Wrede & Lea Henriksson (toim.) Hyvinvointityön ammatit. Helsinki, Gaudeams, 210-234, 2004.*